

Докиа Туменна

**С
Е
Р
Е
Д**

ХМАРОСЯГІВ

СЕРЕД ХМАРОСТІВ

Донія Гуменна

СЕРЕД ХМАРОСЯГІВ

НЬЮ-ЙОРКСЬКА МОЗАІКА

diasporiana.org.ua

Об'єднання Українських Письменників

«СЛОВО»

Нью-Йорк

1962

Обкладинка
Сергія Макаренка

ВІД АВТОРКИ

Минуло десяток років, як ми опинилися в багатоскладному, повному контрастів Нью-Йорку. І кожне з нас знайшло собі тут те чи інше місце, хоч начебто цей страхотливий і незрозумілий на перший погляд велетень людину поглинає. Ні, в ньому всі мешканці-комашки, як червоні й білі тільця в крові, мають свою працю, конче потрібну для здоров'я цілого організму. В позірному хаотичному лабіринті кожне знаходить свою дорогу й непомилково біжить нею, а в цілому створюється дивовижна мозаїка. Це й є тема моєї збірки.

Невичериність її безкрая. Але перед очима читача пройде тільки те, що вловлене в раму новелі. Це лише часточка того, що потрапило в поле зору, доступне колишній «переміщеній особі».

Ця книжка появляється в світ завдяки тим друзям-читачам, що виявили свою доброзичливість і зрозуміння до моєї попередньої праці та не відкинули давніше виданих книжок. То ж за моральну підтримку, — бо ствердили в мені віру, що така праця громаді потрібна, — і за фактичну участь у цьому виданні, — бо з Ваших, читачі, часточок склалися кошти на нього, — висловлюю щирю подяку всім читачам-передплатникам, а зокрема тим активним друзям-помічникам, що разом зо мною просували й просувають книжку до читача.

ДІЯМАНТ

1

Та й приїхали ми. Як підпливали до Нью-Йорку, страх на жінку напав. Як же це ці мільярди тонн свинцевої океанської води не заллють отих іграшкових зубчиків, що Нью-Йорком зветься? Але коли підпливли ближче, та іграшки зробилися кам'яними горами-хмаросягами, — вже мені зробилося тоскно. Що ж це нас, старих, чекає у цім невідомім світі? Мови не знаємо ні я, ні моя жінка. Хто нас тут виглядає, кому ми тут потрібні? Добре цьому Василю, селянинові з Київщини, і тому козакові з Кубані, що вони нічого в світі не бояться. Всі ці дні на пароплаві вони обмірковували широкі пляни, що ось почнуть здійснювати в Америці. Насамперед, вибудуємо в Нью-Йорку церкву на зразок київської Софії, а потім приступимо до організації української колонії на безмежних преріях американського Заходу, — і вже ось де покажемо, як треба влаштовувати життя у визволеній Україні. Трохи там сварилися Василь із кубанцем, коли дійшло до обміркування земельного статуту, а особливо ж до дразливого пункту: який земельний лад встановити на Україні, коли буде повернено землю її законним власникам. Так їм непомітно збігав час на пароплаві, але ми з жін-

кою тільки й думали про те, чи вийде наш спонзор зустрічати нас та чи придасться в Америці мое й жінчине знання. На всякий випадок, як уже нічого не вдасться, везу єдину свою дорогоцінність, склярський інструмент діамант. Як не знайду роботи за фахом, то буду склярем, вставлятиму розбиті шиби американцям. Нам багато не треба, аби заробити на шматок насущного.

Не знали ми нашого спонзора, та й він нас не знав, а таки добрий якийсь чоловік, видко, бо вже сто родин спровадив таких, як і ми, йому невідомих. Отож зустрів нас цей спонзор біля пароплаву й сказав нам таке:

— Я вже писав вам, а тепер скажу це саме. Роботи й хати в мене для вас нема. Я вас виписав, зустрів, — а тепер самі собі давайте раду. Де ваші речі?

Речей мали ми небагато, по валізці. Поклав наш спонзор ці дві валізки на своє авто й каже знов:

— Поки жінки нема вдома, то завезу вас на пару годин до себе. Але не хочу, щоб вона й бачила вас, бо заклос. Вона мені лихо робить за кожного скитальця. Поки ще вона на роботі, то заїдемо до моєї хати, щось перекусите, спочинете з дороги...

Аж дух мені сперло від цих слів.

— А тоді куди?

— А тоді, як знаєте. Дам вам кілька адрес, може хто прийме наніч. Як не приймуть одні, то приймуть другі. Я зробив, що міг, а тепер хай вам Бог помагає.

Спонзор був добра людина. Нагодував нас ситим сніданком, ще й дав на дорогу грошей, посадив у підземну залізницю, розказав, як їхати, де висідати.

— Нічого, ви письменні, не пропадете, — заспокоїв він не так мене, як мою жінку з переляканими очима. — Он я приїхав був до Америки п'ятдесят років тому, то носив таблицю на грудях з адресою, а добрі люди

спрямовували, куди слід... Був я неграмотний і ходив, як у лісі.

Якось ми таки втрапили висісти, — та й опинилися не в тому скелястому урочистому місті, що виквітувало рожевими сталагмітами в ногах океанських хвиль, а в звичайнісінькому Бердичеві. Вулиці нудно-непривабливі, чотириповерхові будиночки уприутул... але такі подібні один до одного, що не відрізниш ні будинку, ні вулиці. І люди всі на одне лице, і ті їхні *гросерні*, себто звичайнісінькі бакалії, і полатайські майстерні. І як нашого ока нічого не привабилло, так і ми нікому тут нецікаві, ніхто нас і не бачить, нікого й не наважуємось зачепити. Бо як? Мови не знаємо.

Добились ми з бідною до Дев'ятої вулиці, знайшли якось номер будинку, такого ж, як і всі сусідні, обвішаного залізними драбинами, та й стукаємо до чийогось мешкання.

— Добрий день!

— Добридень! — відказала гарною співучою мовою — нашою — якась приємного лица сивоволоса жінка. — Ви, напевно, записатися до школи?

— Ні, нас прислав сюди наш спонзор. Чи ви — пані Дремлюга?

— Дремлюга. Хочете вчитися шоферства?

— Та ні... Нас прислав до вас наш спонзор, чи не можна б у вас переночувати?

Поставили ми наші валізки на підлогу, бо вже руки поміли, але бачимо — наша пані Дремлюга зніяковіла.

— Та ви не турбуйтеся, — вже вхопила моя жінка валізку знов у руку. — Ми маємо ще адреси. Як у вас не можна, то ми підемо, не будемо вас турбувати. Хтось та прийме наніч. Ми оце, бачите, сьогодні з пароплава, мови не знаємо, грошей не маємо...

— Я, власне, можу навчити вас водити машину, — нерішучо каже ця пані. — Та ви поставте валізку... А щоб переночувати? То й не знаю, що вам на це сказати. Самі бачите, як тут у мене. Самі дивіться, де б вас пригулити. От, біда...

Самі бачимо — хата тісенька, все збито до купи, так аби можна було пройти. Це якби ми так прителючили з собою таку скриню, як інші тягнуть з Європи, то тут вона й у двері не влізла б.

Та господиня хати припрошує сісти, спочити. Розпитує, чогось там уже й на стіл наставила, пригощає.

— Знаєте, що? Оце випиймо чарку за ваш приїзд та й давайте щось разом придумаємо. Може ви знайдете щось краще, оце ж бачите, як у мене. Хіба хочете спати на підлозі. Попробуйте, може знайдете щось краще, а як уже ніде вас не приймуть, то приходьте назад, якось переспите.

Забрали ми свої валізки й пішли шукати ночівлі знов.

Ходили-ходили, блукали-блукали, а ніде не приймають. Чотири години плуталися по цьому великому Бердичеві, що зветься тут *давнтавном*. Там нікого не застали, там якісь інші скитальці вже сплять на підлозі, а в одній хаті добре вилаяли, коли почули, хто прислав. Ледве оце одних збулися, а він знов насилає!

А тут ще й дощ пустився. Вже все на нас мокро. Жінка мене лає! «Це ж усе через тебе! Я не хотіла їхати. Тобі замандюрилося — тепер маєш!» І не знаємо, що ж нам робити далі. Доведеться вертатися до тієї вчительки шоферства. Може й вона так збула, — аби з хати випроводити?

Та нічого іншого не могли придумати. Десь об одинадцятій годині ночі стукаємо до найдобрішої людини, що стрінулася нам за цілий день.

Входимо, а з нас відразу набігла на підлогу річка. Жінка плаче, та й мені вже недалеко до плачу, а до того ж вона все на мене спихає:

— А чого ми сюди приїхали, до цієї страшної Америки? А треба було сидіти в таборі й нікуди не рипатися!.. Захотілося йому Америки! А що ж ми тут будемо робити? Мови не знаємо, нікому непотрібні...

Вчителька перелякалася, не так нас, як нашого аварійного вигляду. Швиденько пошукала в щось сухе нас передягнути, потішала:

— Не журіться, все буде добре, воно тільки зразу так видалося... Я вже п'ять років живу тут і бачите — не пропала. Ось переночуете, а взавтра щось придумаємо...

2

Та воно ніби не так уже й страшно в Америці. Ми ще спали, як уже нас чекала праця й хата. Дзвонив наш спонзор до пані Дремлюги, питався за нас та казав їхати на Бронкс, там треба якогось *дженітора*.

— А що це таке — дженітор? — питаємося обоє разом. Та як почули, що матимемо відразу мешкання, ще й грошей трохи, то вже не питали більше. Позабрали наші валізки, й повезла нас пані Дремлюга домовлятися. Будемо замітати сходи в великому будинкові на шість поверхів. Як замітати, то й замітати! Мити, то й мити! Аби дах над головою.

— Будете пильнувати, щоб завжди була гаряча вода, — каже далі господар, таки нашою ж українською мовою. Ти диви! Тут народжений, жидівського роду, а так же чисто по-нашому чеше!

— Чи вмієте щось направити? Часом зіпсується електрика або водогін... Що ви робили в краю?

— Я — вчитель (вже й не признаюся, що був професором історії в педагогічному інституті!), а моя жінка працювала на харківському заводі (вже й не кажу, що інженером-конструктором!).

— О, то добре! А як щось більше зіпсується, то покличете майстра.

— Може де треба буде вставити шибу? — почав уже я здійснювати свій приготівлений для Америки фах.

— Ні, коли розіб'ється де шибка, то тільки подзвоните до моєї канцелярії. Для цього прийде з фірми чоловік... Платні матимете сто доларів на місяць, окей? Коли ж муфувати будете?

— Та ми вже й примуфувалися! — заговорила, на моє превелике здивовання, «англійською мовою» моя жінка, показуючи на наші валізки.

— То подивіться там у підвалі. Як знайдете якого стільця чи стола, можете взяти...

Дуже скоро мешканці будинку зауважили, що ми нічого не маємо. Почали нам падати «дари з неба». В будинку є такий колодязь, що ним спускають сміття з поверхів. Та й приходять згори такий акуратно перев'язаний пакунок, а в ньому — або новий, майже невживаний чоловічий костюм, або цілий десяток чудових жіночих убрань, або різні хатні дрібниці. Набридло комусь, хочуть нове мати... А раз дивимось — стоїть у коридорі ціле умеблювання: канапа, крісло, комода із дзеркалом, шафа. Цілий тиждень стояло. Питаюся всіх мешканців, — чие то воно? А то — викинути! Немодне, цього не хочуть, нове купили. Дурний би я викидати таке добро! І так маємо вже й обставлене несогірше мешкання.

Раз під церквою зустрів я Василя, що то разом із нами їхав на пароплаві. Питає, де роблю. — Та маю дженіторку. Платні небагато, але хвалити Бога не вмираємо з голоду й маємо безкоштовну хату. Нам, старим, багато не треба.

— Дженіторку хай жінка робить, — загудів своїм басом Василь, — а ви йдіть на фабрику.

— Та хто ж мене візьме? Старий, скажуть...

— На нашій фабриці ще старіших за вас приймають. Приходьте узавтра, а я за вас поговорю з *форманом*.

Порадилися ми з жінкою — й таки пішов я в понеділок із Василем.

От уже три дні роблю на фабриці. Показав мені форман-словак, як штампувати деталь. Три дні вже штампую і якось іде. Коли щось не так, то тут Василь недалеко. Третього дня про щось заговорився я з Василем і смалю собі. Годин чотири так працював. Коли бачу — форман стоїть іззаду й дивиться, як я працюю. Підійшов ще й другий старший, підійшов і третій. Що вони на мені побачили? — думаю. Але вдаю, що не помічаю їх, ще пильніше беруся до роботи. А чого ж це вони всі трое зайшли за варстат і що це вони там одне одному показують? Я спинив машину й собі зайшов позад неї. Дивлюся, — а там стружок гора! Та вони нічого мені не кажуть, я сідаю й смалю собі далі. Коли, нарешті, старший *бос* каже мені: «*Стан!*» Питаю Василя, що вони хочуть від мене, а він каже, що я наробив їм три тонни браку.

Встав я від машини й іду до дверей.

— Куди ви? — питає Василь.

— Та ж, мабуть, треба йти додому?

— Та чого ви? Не звертайте уваги!

І справді. Прийшов форман, перевернув на правильний бік деталь і буркнув: «Починай!». Нічого не сказав, тільки кулаком на мене помахав.

— Не журіться! — потішає Василь. — У них на брак виділено десять процентів. Той брак, що ви наробили, є в пляні...

Ну, й чудасій же ж той Василь! Задумав перевернути американські норми, почав придумувати свої удосконалення. Прив'язав шворку до ноги — й шпарить. Форман-словак на нього накинувся, лає, а він обернувся до нього спиною, курить і не слухає. Хай викричється.

Як тільки що, той форман кричить:

— Пуйдеш на вон! Як не будеш робити так, як я кажу, то пуйдеш на вон!

Кричав він і на мене так не раз, а я собі думаю: «Ну, що ж, як пуйдеш, то пуйдеш...» Одного разу дав він мені робити нову деталь, а я її поставив наперед себе, помахав до неї кулаком і почав таку промову: «Слухай мене й роби, що я кажу, а як не будеш слухати й робити так, як я кажу, то пуйдеш на вон!» Форман несамовито розреготався, кинувся трясти з ентузіазмом мою руку, мало мене не розцілував. І з того часу став моїм найбільшим приятелем, ніколи більш не казав мені «пуйдеш на вон»...

А раз якось прийшли до нашої фабрики негри, здорові хлопці! Василь затурбувався. Це ж вони нас виставлять, треба щось робити. А він уже яких двадцять англійських слів знав. Підійшов до них і питає:

— Ну що, хлопці, працювати будете?

— Еге ж!

— А скільки вам платять?

— По долярів десять за годину.

— Е, щось мало! Я дістаю доляр шістдесят за годину.

(А він дістає вісімдесят п'ять центів за годину. Тим то тут і приймають легко, що мало платять...)

— Он той, бачите? Маленький такий пішов... Той має доляр сімдесят за годину.

Через двадцять хвилин негрів не було. Вони пішли до канцелярії вимагати доляр шістдесят «а ні, то кидаємо працю». І ясно, що ніхто їм стільки не дав, бо на нашій фабриці й не було такої платні.

Василь ще не вмів їздити, а вже хоче купити собі авто. Я й порадив йому нашу пані Дремлюгу. Вона тобі всі ці американські премудрості й шоферські закони розжуге й у голову вкладе, вона ж уже не одного прибульця нашого навчила. Вона й порадить, де краще купити та якої марки. Сама вона ось уже років із п'ять їздить на своєму старомодному авті. Купила за сто долярів, назвала Шхуною й ще ні разу не поправляла.

А ми з жінкою за авто й не думаємо, вже старі ми. У нас є свої пляни. Трохи оце складемо грошей, та й купимо собі шматок землі. Нам багато не треба, поставимо курінь, заведемо трохи курчаток, — аби було на насущний. Щоб швидше зібрати копійку, й жінка пішла на працю. Я з роботи, а вона на роботу, — *клінує* вночі у одному з тих хмаросягів, що стримлять до неба на середині міста. А як купимо землю, — мріяв я собі, — то може й Василя перетягну, він із діда-прадіда селянин. А Василь ще когось заохотить, та й так заснуємо хоч малу українську колонію.

4

Приїхали ми якось до церкви... Ага, я й забув розповісти, що ми маємо свою ферму, своє авто. Дже-

ніторку, клінування й фабрику в Нью-Йорку давно забули, гай-гай, коли то було! Тепер ми живемо серед зелені, дихаємо чистим повітрям... Оце приїхали до церкви, може кого побачимо, може Василя здиблю. А, ось і він, стоїть-розмовляє з нашою «спонзоркою», пані Дремлюгою.

— Це ви, Василю! — радіє вона, чую ще здалека.
— Як же вам живеться?

— Здорові були! — загув своїм певним басом Василь. — Та якось живемо помаленьку!

— А чий то «каделляк» ото стоїть?

— Та мій же ж! Заплатив три з половиною тисячі та й їжджу! А та друга кара, що ото поруч, то Степана Нетудихати... Ви його знаєте, він також у вас вчився. Він заплатив чотири тисячі, ну, а я, правда, за свого коня тільки три з половиною...

— От... — з деякою заздрістю каже пані Дремлюга. — А я й досі їжджу своєю Шхуною.

Василь подумав над цим.

— Бо ви, пані вчителько, принципіві дуже, то й їздите своєю Шхуною, а ми люди непринципові, то й купили собі «каделляки», — відказав він трохи згодом, хтозна на що натякаючи. Чи не на те, що ця інтелігентна жінка не раз казала: «Не піду клінувати! Хай мало зароблю, але хочу працювати за фахом». Старша віком, вона не могла знайти посади інженерської і ото вчила наших людей шоферувати та й з тих випадкових заробітків якось існувала.

З нею ми частіше бачимося і ще будемо бачитися не раз, бо маємо надію забрати її на наш хутір на ціле літо. А от Василя мені треба. Одвів я його вбик і розказую про себе. Маємо вже власну фарму, за літо викорчували в лісі ділянку й збудували дім на сім кімнат, є вже стіни й дах. Сам своїми руками збудував і ще й,

крім того, курятник на тисячу курей. Воно, правда, тут в Америці будувати не важко: заїхав бульдозер і за день зняв ліс, а тут тобі вже й яма на підвал є. У крамницях всі будівельні частини вже готові продаються, кредити широкі... Але все сам! Удвох із жінкою й архітектурний плян виробили, будинок стоїть уже, як цячечка. Приїхав би коли Василь та подивився. А якби схотів, то може б і він тут десь поблизу осівся. Землю можна купити недорого. Щоправда, боргів, як реп'яхів, а напрацюватися таки добре треба, але все ж не порівняти з працею на фабриці, де на тебе всякий може кричати «пуйдеш на вон!». Дасть Бог, виплатимо борги, викінчимо хату, кури почнуть давати прибутки, — та й чого ще треба? Своя хата, кругом ліс, повітря дзвенить як кришталь, ані сажі, ані гуркотів, сонце й тиша... Ну, то як?

— Та себто як? — питає й собі Василь.

— Поможу будувати хату, все ж вам буде вже легше, аніж мені самому було починати.

— А як же я покину фабрику? — не розуміє ще Василь. — Хто ж мені на фармі платитиме сто доларів щотижня.

— Та ви ж ніби й до селянської партії належите, земельні закони опрацьовуєте, ви ж селянин з діда-прадіда! І це я від вас отаке чую? А як буде вільна Україна, то що, тоді ви також не захочете нью-йоркської фабрики покидати?

— Е, колись то буде... А тепер гроші самі йдуть до рук. Треба дурним бути, щоб їх цуратися. Але я певен, що наші селяни з дорогої душі до вас пристануть.

— Та писав я вже, говорив не одному заповзятому селянинові... Один відписав, що вже від землі відвик. А другий — що старий вже став. А я, ніби, не старий?

Третій пише, що має в Бафоло власний будинок на чотири поверхи, то не може його покинути. Ще нікого із селян не міг звабити власною землею. То це такі, значить, наші селяни? Один тільки я став фермером, та й то... я — не селянин...

Жаль мене взяв, що так красно говорили на пароплаві, коли підпливали до Нью-Йорку, а тепер нема з ким української колонії утворити.

— То хоч так приїдьте коли, Василью, та подивитесь! Василь обіцяв, що приїде наступної неділі.

5

Наступної неділі Василя не було, але вкотив він у наше лісово-хутірське подвір'я своїм пишним «каделляком» якоїсь іншої. Вкотив він, як мільйонер, або щонайменше, півмільйонер. В новенькому сірому костюмі, із високо піднесеними плечима, наче вискочив із вітрини П'ятої авеню. І манери десь у нього взялися невимущено розкидисті, як належить власникові такого прекрасного зеленкуватого авта й такого елегантного сірого капелюха. Тільки жовті черевики, видко, тиснули, бо переступав з ноги на ногу... Певно, взуті перший раз. Ну, й Василь! Аж у цьому вбранні виступила його статурна козацька краса. Орел, а не Василь!

— А ми вас виглядали минулої неділі! — каже жінка. — Чому ж ви не приїхали? Саме цвіли фіялки, а зелень була така ніжна-ніжна. Ну нічого, ось уже бузок розцвітає...

— Та їхав же, їхав, тільки не доїхав, — регочеться Василь своїм густощим басом, нюхаючи, чи пахне американський бузок. — Їхав, тільки де опинився? В озері... А знаєте з ким? Із тим кубанським козаком,

що разом із нами був на пароплаві. Отож зустрілися, добре випили й закусили та й надумалися їхати до вас. Взяв мене на своє авто й почали ми їхати.

«Виглянь-но там, скільки можна гнати на годину,» — каже до мене.

Я й виглянув, але що туман був у голові, а читати я й так не дуже скорий, то побачив якийсь напис: сто двадцять миль на годину.

«Можна їхати сто двадцять миль,» — кажу своєму другові, і він запустив швидкість на сто двадцять миль. Як написано, то чому не їхати?

Але недовго ми так їхали. Почала нас здоганяти поліція. Мій приятель, як побачив це, та навтьоки! А тут по дорозі озеро. Кубанець із розгону й бух у те озеро: проломив паркан, і ми ввігнались аж у середину, кругом нас вода. Аж у такому безпечному місці ми повилазили з авта й почали переговори з поліцією. Ну, і заробив він: штраф за незаконну їзду, а ще, крім того, заплатив за те, що авто витягли з води.

«Чого ж ти від поліції втікав?» — питаю друга. А він мені: «А як же? Кубанські козаки ніколи не здаються!» Оце я так їхав до вас тієї неділі.

— Еге, причина поважна. Чарка все на світі робить. Прощаємо вам! То ви тут гуляйте, а я піду до курника, бо час збирати яйця, — кажу. — Жінка ось вам покаже наш палац.

— Тільки ви не дивуйтеся, — каже вона. — Тут ще багато чого треба, килимів ще не розстелили на паркетах. Але зате дивіться, як усе цвіте та пахне навколо... О, а за ніч і цей куц уже розцвівся!

Василь уже давно роздивлявся та роззирався. Так оце той будинок на сім кімнат? А де ж тут жити? Не тільки паркетів, а ще й усі стіни світять голим тілом

сірої дірчастої цегли. Одна лише кімната ніби трохи подібна на кімнату, та й то — кухня.

— То оце у вас так? — розчаровано ходив по невикінченому будинкові Василь. — А де ж відлив на воду? А де купатися? А де... То ви так, як на селі, за клуню ходите? А як же ви зимою тут житимете? Замерзнете...

Він напевно сподівався вілли в лісі, з центральним ogrіванням, із душами й верандами, м'якими меблями й гамаком. Гай-гай! Коли б ми здолали виплатити ті борги, що в них завела ця невикінчена хата! А крім того, щодня в нові борги влазимо, бо курчата з'їдають щомісяця харчів на сто доларів. Хвалити Бога, вже почали нестися, щодня два бушлі яець все таки дають...

І оце ж несучи я ті два бушлі дорогоцінні, що на них так усю весну чекали ми з жінкою. А в курнику знаєте як? Порохи, бруд, послід... І на мені той самий бруд, порохи, пил аж очі заліпив. Моя колись синя робоча парусинова одежина вже давно втратила свій колір, а подекуди з неї вже й страп'я висить та й, не вам кажучи, латки також не цураються мого спецодягу. А те, що на ногах, вже давно не можна назвати черевиками, а тільки розбитими кораблями в курячому гною.

— Так оце такий прохвесор! Ха-ха-ха! Прохвесор! — глумливо розреготався Василь, показуючи пальцем на мене, і ще більше напнув високі плечі свого бездоганного сірого вбрання з зеленою хусточкою в боковій кишенці та золотим вічним пером.

Тоді я поставив бушлі на землю й помахав на нього стиснутим кулаком.

— Глядись, Василю, бо «пуйдеш на вон»! Тепер я тут господар! Дивись: оце десять акрів у той бік — мої, і десять акрів он у той — також мої. Можу й продати,

але я собі сусідів тепер добираю. І не говоріть мені, Василю, нічого, не бунтуйте жінки. Бо вона все хоче мати відразу: дай їй пральну машину, і ванну, і ще бозна що. А оце ж, бач, апетит її розгулявся й учора вона заявила, що хоче мати своє окреме авто, не хоче в моєму вже їздити.

— А чого ж ти на мене сварилась: «Все тобі давай райд та й райд!» Як матиму своє власне, то коли захотіла, тоді й зробила собі райд! — висипалася жінка. Чи це та сама моя жінка? Чи це той самий Василь? Чи ми всі ті самі?

Василь глянув у один бік, глянув у другий, знизав підбитими плечима і загудів своїм глибинним басом:

— Не знаєте, що робити? Начорта вам той діамант, що ви ним хвалилися на пароплаві? Тут ви й так усі шиби дістанете в готовому розмірі. Продайте дорогоцінність — і буде вам хата викінчена, борги сплачені, буде й кара для жінки, і новий спецодяг до курника. А їйбо, на якого дідька він вам?

— Діамант! — розреготався тепер я. — Та якби ми мали десять таких діамантів, то не вистачило б і на піддашок для веранди біля хати. Зрештою, він нам ні разу не придався в Америці і, мабуть, ми його загубили. Бо я якось хотів урізати шматок скла та й не знайшов діаманта. Та біс його бери, невелика втрата...

Г Е П І

Мама варить борщ і ліпить вареники, Катря мие підлоги, Олеся застеляє на стіл вишивану скатерку і такі ж вишивані серветки розкладає, склянки, виделка, ножі, тарілки розставляє... Петруся послали за содовою водою, бо вчора забули купити. А тато має генеральний нагляд над цим усім.

На обід до них має прийти американець. То треба йому показати нашу культуру, чи ж не так?

Вони зовсім недавно прибули з Європи, з таборів, ще навіть і валізку усіх не розпакували, не розклалися, як слід. І щоб сказати по правді, то ще й досі не бачили справжнього американця. Бачили в Європі службовців УНРР-и та тут на вулицях нью-йоркського давнтавну звичайних людей на одне лице, та й годі. А минулої неділі під церквою зустріли свою землячку, що виїхала рік тому до Америки, і зраділи. Запросили в гості. А вона сказала: «Я прийду до вас із американцем.»

Це й наелектризувало родину Чернишів. У призначену неділю вони вже навіть і до церкви не пішли... А то ж конче треба було б, може кого побачиш, може про яку цікаву роботу почуєш. Ні, в цю неділю вже буде без церкви, до них має прийти американець, — і хтозна... В цій Америці стільки дивних випадків

буває. Хтозна, де щастя й багатство спобіжить людину. А вся родина знала одне: вони мусять розбагатіти! Он що писав до них ще в табір отець Григорій:

«Приїхав я до Клівленду, і виїхав назустріч мені спонзор, фармер. І перше, що він мене спитав — яка моя професія? Я й сказав, як є. Не вмію в сільському господарстві на ваших машинах працювати, а я — священик. — Ага! — сказав тільки фармер і більш ні слова. Привіз він мене до малого містечка, підвіз під церкву й каже: «Злазь!» Сам позносив з авта мої манатки, а тоді сів на авто й поїхав.

Сиджу я під церквою й думаю: пропав, чоловіче! Підступний фармер утяв мені таку штуку. Завіз кудись, скинув напризволяще. І що ж я без мови та своїх людей тут робитиму? Хоч бери та плач!

Аж ось почали сходитися до церкви люди. Кожен, хто пройде, питає мене, що я за один, що я тут роблю, чого тут сиджу. Я їм на мигах і так і сяк розповідаю про свою біду. — А хто ж ви такий будете? — Священик, не маю де подітися, обдунив фармер! — Дивлюся — одна несе їсти, друга якусь одежину, третій кладе передо мною добре пальто. Зносять та й зносять. А над вечір я вже був у мешканні, сам на кілька кімнат, наносили мені туди усяких меблів, постелі, посуду — чого тільки душа бажає й про що їй не снилось. Я вже й не знаю, що з тим усім робити, бо мені ж стільки й не треба. Ото ж тут таки я й священиком тепер.

Та й скажіть, — добре чи зле зробив той фармер? Знав, де мене зсадити»...

Отакого листа дістали ще в таборі Черниші. Тепер і вони тільки й думають, тільки й ждуть тієї хвилини, коли й їм якась недогода обернеться на щастя. Люди приїжджають до Америки, багатіють, — чому б їм ні?

І що його зробити, з чого почати? Чув Черниш, що є люди, які позичають гроші. — Ой, так треба грошей, так треба! Ой, позичте!» — а потім кладуть позичені гроші в банк, нехай ростуть проценти. Може цей американець, що прийде сьогодні, візьме та й позичить так з десять тисяч? Чи може подивиться на це їх убоге житло та й скаже: «Ол райт! Є в мене вілла, там ніхто не живе, їдьте туди й господарюйте, аби тільки тримали в доброму стані».

Так думає вголос татко.

— А може це якийсь молодий мільйонер та й шукає собі гарної дівчини, бо вже збридилися йому тутешні американки, — здогадується Олеся.

— Еге! Так уже, думаєш, і вподобає тебе! — не втерпіла тринадцятилітня Катря. — Гляди, щоб цей мільйонер та не виявився таким, як ото наша одна таборова дівчина знайшла. Був офіцер, і багач, і тес, і сес. Оженився, літаком полетіли до Америки. А тут виявилось, що він ведмедів водить, вуличний босяк...

— Отаке балакає! — аж розсердилася мама. — Що тільки в таборах не навидумують! Де ж ти тут бачила ведмедів, щоб їх по вулицях водили?

— І де вона його видерла, цього американця, — дивуються всі разом. — Це ж Маруся десь на Квінсі живе, а там, кажуть, самі багатії мешкають. Видко, й вона обертається серед багатих людей.

— Мабуть, той американець — її чоловік, — найвірніший здогад висловлює Петрусь.

Але як не оберни, а таки чудово складається. Як то добре, — познайомитися з американцем, що приходиться запросто на обід!

Думали, метикували, на всі боки обертали та з тривогою поглядали на годинника. Чи ж упораються, щоб усе сяяло та блищало... і хоч трохи приличковувало

брудні стіни. Якби знаття, то помалювали б... Чим би прикрити цю діру в лінолеумі? Хіба скриньку з помаранчів, принесену з вулиці, поставити, ніби ненароком? — А ти вперед покрий її килимком, а зверху — вишиваною подушечкою.

Чи ж прийде, справді, американець?

Нарешті, вже все готове. Тепер тільки себе підчепурити і — вали, якась щасна доле, до нашої хати! Олеся вже бачила себе у легкій білій хутряній накидці, як ото в журналах реклямують. Татко думкою перенісся у віллу, там він у садку вештається, підрізує кущі троянди чи що. А Катря хоче ні більш, ні менш, як фільмовою артисткою бути. Що ж Петрусь? Мільйонер подарує йому авто й пошле вчитися. Він — мільйонерський родич. Одна тільки мама ще не знала, як до цього всього поставитися, їй сьогодні в голові одна турбота — чи сподобається американцеві український борщ?

І от — останнє завмирання серця. Стукають у двері.

І відчиняються вони — справді входить Маруся... із дитиною на руках. А де ж американець?

— Американець? А це що, не американець? — здивовано показала Маруся рукою на дитину. — Гепі, скажи: гай! Хіба ж я не казала вам, що працюю нянькою? Господиня поїхала на пікнік, а мені або сиди вдома, або бери дитину з собою. Ну, Гепі, скажи: гай! Яке ж воно важке, у-ух!

І все таки із мрій, що так раптом всі розсипалися, щось зосталося. Щасливий завітав до хати.

МРІЯ ЗДІЙСНИЛАСЯ

Ну справді, хто ж на світі не знає, що в Америці є таке місто Нью-Йорк, і як воно виглядає? Я ще в Києві знала. Начиталась новель О. Генрі — й наче сама ходила поміж хмаросягами тими вулицями-колодзями із синьою смужкою неба вгорі. Сама наче з висоти сотого поверху дивилась на комахник людський, що без мети й глузду копишиться там десь унизу. В Києві ж таки знання мої розширилися, спасибі одному листові. Дістала моя приятелька листа з Нью-Йорку від одної емігрантки. Писала та скинута в Чорне море буржуйка, що не затонула в ньому, а живе в Нью-Йорку на сорок п'ятому поверсі, чоловік її працює шофером і має власне авто. Просто ідеально!

Як бачите, все, що належить знати про Нью-Йорк, я знала. І хто ж то міг би тоді думати, що все це так потім мені придасться?

Коли в *dini* таборі почали наші люди записуватися до Америки, то в моїй голові вже склався образ мого майбутнього американського життя. Звичайно — авто й служниця-негритьянка. Ясно — апартамент на сорок п'ятому поверсі, а на даху хмаросягу — сад і пляж із басейном. Ні, може б краще вілла десь біля океану?

Мрія? А чому не може бути мрії? Це ж в Америці втворюються ці шалено-несподівані зміни людської

долі. Як є мрія, мусить бути і здійснення. А ще читала я, що в Америці мають успіх біляві. Я саме така. Пшеничне волосся, сині очі. Негритьянку конче треба буде найняти, щоб прятала в апартаментах і варила обіди. А тим часом у таборі вдовольнялася я горохов'яною юшкою й вівсяними платками.

І ось мрія моя почала здійснюватися. До нашого табору приїхав один дуже впливовий американець-професор із шляхетним завданням. Він добрав інтелігенцію, самих фахівців, щоб запропонувати їм працю за їх спеціальністю. О, ні, це не було стандартне набирання на ферму чи до консервної фабрики, а добрий помисел використати фахові знання. Відома річ, потрібна анкета, «курікулум віте», список друкованих праць, якщо вони є, дві фотокартки. Потрібно знання англійської мови... Це все в порядку. Щодо мови, то я її вже давно підучую.

Чудово! Знайомство із впливовим американцем відбулося корисно, всі мої дані підходять, заіснувала домовленість і навіть взаємна симпатія. Залишається тільки чекати дальшого здійснення мрії.

Чи варто розводитися тут про різні комісії, перевірки, переходові табори, плавбу пароплавом? Мільйони людей це робили, і в тому нема нічого цікавого. Цікаве те, що я таки до Америки приїхала, як привиділося мені в мрії, і навіть опинилася між хмаросягами. Першого ж дня я побігла шукати знайому моєї приятельки на сорок п'ятому поверсі, але довідалася, що в тих хмаросягах ніхто не живе, там лише різні установи містяться. А готелі? О, в готелях так, але там живуть мільйонери, що не хочуть жити у власних палацах, бо бояться гангстерів. Вони воліють бути під охороною та не мати клопоту з обслугою... Та так далеко моя мрія не сягала, я ніколи не хотіла бути мільйонеркою. Але

працювати за фахом моя мрія мені ворожила, і ось я вже на шляху до її здійснення. Моя справа вже давно поїхала поперед мене, жде мене праця за фахом. І навіть близько океану, на Лонг Айленді. Кажуть, що то — найкраща дільниця Нью-Йорку, живуть там самі багаті. Окей!

Мої роботодавці, що в них я законтрактувалася працювати рік за фахом, мабуть, мають геологічну лябораторію. Їх вілла міститься в дуже гарній мальовничій околиці, з краєвидом на океан, із приватним пляжем. Яке щастя, це я тут маю жити! Господиня, смаглява чорнявка жагучо-екзотичного вигляду, пояснює мені, що я маю робити. Зварити обід, подати на стіл, помити посуд. Якщо буде час — допомагати прибирати кімнати й прати білизну. Все це робиться машинами, часу багато не забирає. Кімната моя буде на піддашші, там є окрема ванна кімнатка, а якщо буде холодно, то є електричний ogrівач. Виходити я зможу — в неділю до церкви — і щоб не соромилася сказати, господарі підвезуть автом...

Я нічого не збагну. Це якесь непорозуміння! Та ж я їхала за контрактом на фахову роботу, у лябораторію, а не на кухню! Я — науковець-геолог! Для цього я подала своє «курікулум віте», дві фотокартки, анкету, список друкованих праць. Для наукової праці, а не...

— Так, звичайно, — люб'язно відказала жагуча чорнявка, — так, ми просили, щоб містер Бравн підшукав нам інтелігентну жінку, і ви нам підходите. Містер Бравн цілком добре нас зрозумів. Ми, кілька родин, склалися йому на квиток до Європи з тим, що він підшукає нам відповідних *доместік*. Ви маєте університетську освіту, мову знаєте достатньо — і цього нам вистачає, щоб бути задоволеними вами.

— Але ж я не сподівалася... не приготована до такого... Я не була ніколи *доместік*! Навпаки, я сама мала вдома робітницю! Я — геолог! — кожна ця фраза вимовлялася тоном вище. — Мені ніхто нічого не сказав, що я їду на працю хатньої прислуги!

Жагуча чорнявка, побачивши мої розпаленілі щоки і почувши всі ці вигуки, також була дуже розчарована. А містер Бравн обіцяв їй, що підшукає цілком порядну, миловидну й інтелігентну служницю! Що ж робити? Та все ж контракт підписаний. Ще в Європі.

— Добре, я контракт відбуду, але...

Ще більш розгублена стає екзотична жагуча чорнявка.

— А містер Бравн казав, що вам у нас дуже сподобається і ви захочете на все життя залишитися в нас...

— На все життя?

Не знаю, чи сподобалось їй, яким тоном я це повторила. У всякім разі і одним словом — моя мрія здійснилася. Я в Америці, бачила хмаросяги, їздила на сорок п'ятий поверх, щоб оформити своє *сошіял секюріті*, живу в віллі біля океану. Тільки ролю негритянки виконую я, пшенична бльондинка.

ЗАПЛУТАНА СИТУАЦІЯ

У кравецькій фабриці, де недавно почала я працювати, праворуч сидить італійка, ліворуч — полька, трохи далі — рускій із Белостока, а посередині Борис, або по-просту Беньо.

— По-якому, властиво, ви обоє говорите? — запитує італійка мене й Бенья.

— Я — українець, а вона — полька, й через це ми розуміємо одне одного, — пояснив Беньо.

Це ніби я — «полька»! — Я знизала плечима й ніяково пересміхнулася із сусідкою-полькою, яка знала, що я — українка. Але першого ж дня на роботі будучи, з сусідами сваритися не випадає.

Розсердив Бориса хто інший, рускій з Белостока.

— Так ви, значіт, рускій! — вліз у розмову він.

— Я — українець! — підняв голос Беньо.

— Нуда, канешна, ви же самі гаварілі, што ви із-под Волочіска. Значіт, рускій. Волочіск ето Россія.

— Лисен! Слухай, я народився в українському селі! — з притиском почав до нього Беньо. — Я — мужик, пастух! Я не рускій і по-руську говорити не вмю, я говорю по-українському! Ю андерстенд, розумієш?

По-українському говорив він, справді, як селюк, що вчора прийшов із українського села. А каже, що мав чотирнадцять років, як виїхав з України.

Тепер уже я нічого не можу зрозуміти. Якщо йому було в селі під Волочиським чотирнадцять років, то як він міг тоді знати, що то є якась Україна? В ті часи у нас в Галичині не всі знали, що ми — українці, я сама не знала . . . А цей Беньо підлітком опинився в Америці й так уперто обстоює, що він з України! Цілими днями розповідає італійці про українські звичаї та побут і, здається, милішої теми в нього нема. Коли ж не розповідає, то сидить та мугиче собі щось під ніс.

— Бенью, що ти таке співаєш? Може б і мене навчив? — раз так кажу.

— А нащо тобі?

— Це піде до газети.

— А до якої?

— До української.

Беньо прояснів.

— Ну, то слухай:

*Василь помер
і на лавці лежить,
Василиха за барилко,
по горілку біжить.*

*І горілку несе,
і музики веде, —
я тепер си погуляю,
не боюся тебе . . .*

— А де ти чув цю пісню?

— То лірник грав на лірі й співав. А тепер заспіваю тобі весільної:

*Відчиняй, мати, скриню,
веду ті до хати господиню,
відчиняй, мати, ліску,
веду ті до хати невістку,
і гарненьку, і здорову,
а ліниву, як корова . . .*

Беньо дуже втішений, що його пісні мають такий шалений успіх. Другого дня, чую, хвалиться своїй сусідці:

— Я її навчив дві пісні. То піде до української газети...

— Лисен, Борисе, — починаю питати вже я. — Хто ти, властиво, є? Джу? А як же ти навчився так чудово співати наших пісень та колядок?

Бо Беньо знає багато й українських колядок, співає їх нам перед Різдом. А «Бог предвічний» то знає від самого початку до самого кінця.

Беньо сяє. Він і сам любить розповідати, а тут ще й розпитують.

— А на селі під Волочиським! Як пас корови й гуси з українськими дітьми. Там ми бавилися разом, разом і билися. Ну, хлопці казали на мене «жаба зелена», бо я був дуже малий, а коли з іншого села мене які зачіпали, то наші хлопці з тими навкулачки: «Не зачіпай, це наш жидок!»

Тут Беньо щось цікаве ізгадав.

— Ну, дай, Боже, щастя... У вас так кажуть? Дай, Боже, щастя, зараз ізгадаю, чи не забув я писати по-українському...

Узяв олівця й лист паперу та й почав виводити на папері заголовні літери. Задоволений, подивився скося на мене, — а що? Не забув? Це навчила його старша сестра, вона тільки одна й ходила до школи, а всіх менших дітей уже сама в хаті вчила...

— Я був пастух... Але якби лишився...

— Лисен, Борисе! — знову починаю питати я. — А чого, властиво, ти покинув село під Волочиським?

— Бо я — петлорівець!

— Ти — петлорівець? — аж спинила машину я. — Яким чином?

— О, є! Як мені було чотирнадцять років, то я разом із сільськими хлопцями пішов до Петлюри. Та й уже від армії не відставав, ішов із військом... Опинився аж під Ченстоховим, а там нас — за дроти, інтернували. Ото звідти вже батько забрав мене до Америки.

— А батько твій чого був у Америці?

Знову Беньо дуже докладно починає розповідати. Мені по-українському, а італійці — по-англійському. У батька було шістнадцятеро дітей і не було чого їсти. Батько поїхав до Америки, а мама лишилася з дітьми удома. Війна. Революція. Захопило й його у вир, українська народня армія... Приїхав до Америки, — аж плакав спочатку, так здавалося тісно й недобре тут у Нью-Йорку після свого села... бо там були дуже близько зорі й тому було просторо...

— І чого я сюди приїхав? Удома був пастух, а тут — *оперейтор*. Все життя в *шані* просидів, а вдома був би комісаром.

— О, ти вже так напевно й знаєш, що був би комісаром! — дипломатично заперечую... Це ж ясно: Беньо не доказує, а я не притискаю, але це ж ясно, — червоним комісаром. Що то ще було б із ним удома — не знати. Він же з гордістю хвалиться всім, що він, — петлорівець, він же свариться з тими, хто його за українця, борони Боже, не має. Він так почуває себе українцем, що навіть я в нього — «полька». Ситуація заплутана. Але ми весь час її розплутуємо.

— Лисен! — починає знову італійка, що вже дуже таки зацікавилася тією невідомою Україною й сама витягає з Бориса все щось нове та дивне для себе. — Лисен, ти кажеш, що ти українець, а вона — полька? То українська й польська мова то все одно?

— Ні! Но! — закричали ми обое.

— Ти, Борисе, з України?

— Так.

— А ти — з Польщі?

— Ні, я також з України, з Галичини, з Тернопільщини. Тільки та частина України належала тоді до Польщі...

— А там, де Волочиське, то була Росія, — додає своє пояснення рускій з Белостока, — та й знову заплутує ситуацію, каламутить воду й сердить Беня.

Беньо знову гнівно підкреслює, що село під Волочиським — українське, а доказом цього те, що він — українець, пастух і мужик. Петлорівець! Але тоді знову стає неясно, чому я належала до Польщі, — а не полька. З того всього, кожен раз, коли Беньо розповість про якусь свою сільську пригоду із золотого дитинства у селі під Волочиським, знову хтось із нас починає:

— Лисен, Борисе! — А властиво...

ТАЄМНИЦЯ КРІСЕЛКА

1

Дуже не хотів Пилип Купервас іти на дитячий хліб, але так його прикрутило раз у крижах, що здався на запросини дочки Марії, замкнув свою хату на П'ятій вулиці й поїхав на Бруклін. Ще поживе трохи в дочки.

Шкода було його свої хати й свого добра. Чимало його настягав він з вулиці. Хтось викине, а він іде мимо та й забере. Часом стола несогіршого, часом шаховку ще зовсім нову, канапа ось ще цілком добра. А то раз хтось викинув токарського варстата — Пилипові й не треба, але здасться... Раз кравецьку машину, ще добру, знайшов...

І все то те Пилип зносив до себе, є того добра доволі. А якось ото йшов Сьомою вулицею, бачить — кріселко стоїть. Ще вагався, чи брати, бо старе вже дуже, клоччя вилазить. Але взяв. Довго те кріселко в нього стояло, та одного разу Пилип надумався перемінити сидіння в ньому. Зняв сідало, — а там дві десятки лежить! Старі-старі, ще хтозна якого й випуску. Заніс до банку, а банковець був дуже цікавий, але прийняв... Ну, й як його вмирати, коли стільки людина добра має?

Вмирати не хотілося. А ще згадав, як то на цій самій вулиці вмерло двоє братів. Жили ці два брати самотньо,

ні з ким не приятелювали, ні до кого не ходили. Дуже любилися. Все вдвох вони — вийдуть у Томпкінс парк і сидять. Коли один із них осліп, то й другий перестав виходити. Ото тільки вискочить чогось купити для себе й сліпого брата, та й знов ніде його не видно. Потім і цього перестали бачити. Прийшов час, що поліція мусіла розламати двері їхнього мешкання, — і що ж вона там побачила?

Все трикімнатне мешкання зверху донизу було забите назбираними на вулиці меблями, так що виглядало швидше на склад, ніж на житлове приміщення. Навіть пройти не було як. Щоб дістатися до дальшої кімнати, треба було лізти дірами-норами попід меблями. І так той видючий брат і робив, як треба було купити їсти. Знайшли його в постелі, вмер, бідака, з голоду. Мабуть, заслаб та не міг уже вийти, бо другий, сліпий, лежав поміж меблями в норах-лябіринті, також мертвий. Невидючий був, то й не міг вишпоргатися.

Згадав про такий випадок Пилип Купервас і вирішив все таки перейти жити до дочки.

Почалося для Пилипа зовсім інше життя. В родині й постеля чиста, й сорочка біла, і обід вчасно. Дочка годить татові й ласкаво ввічі заглядає, чисто так, як колись мати її, царство небесне їй, Ганна. Та бісова Марія десь, видко, підгляділа, що в нього є гроші, й каже:

— Купімо, тату, спільну хату. Ми дамо три тисячі, а ви докладете та й купімо разом. Будете до смерти доглянені та й нам легше буде. Ви вже свою пайку вкладете, а нам нічого на своє утримання не будете давати.

Старий злякався. Того ж таки вечора забрався й вернувся до власного мешкання на П'ятій вулиці. І як це вона пронохала? Певно, намацала в підшивці під-

жака банкову книжечку, а може й розпила та подивилася, скільки там є?

А воно трохи не так було. Вже давно дейкають люди, що Пилип Купервас має немалі гроші. Одні кажуть, що колись робив на розвалюванні старих домів і пощастило йому натрапити на криївку з грішми. Другі кажуть, що як жив він у Джерзі Сіті біля цегельні, то якісь грабіжники бігли повз, утікали, за ними поліція гналася по п'ятах, то вони підкинули поміж штабелі цегли гроші, а він вдосвіта вийшов та знайшов ту торбу з грішми. Злодіїв зловили, а гроші zostалися в нього. Різно говорять, але Марія ніколи батькові й слова про ті балачки не сказала, та й не знає, скільки там правди, вона собі навмання поговорила. Бо й справді: як тато тепер живуть біля неї, а брат її не хоче до себе тата приймати, то чому ж татові не допомогти дочці? Всім було б краще, була б своя хата.

2

Та старий Пилип мав собі на думці вже щось інше. Діти тільки доти й шанують батька, поки не видурять гроші. Краще від них якнайдалі. А от задумав він спровадити із скитальщини свого племінника. Колись немало наслався йому — і пакунків, і грошей на науку. На щось там він вивчився, тепер має жінку й двоє дітей, бідують у тих таборах. От як спровадить їх, то будуть вік дякувати й ніколи ні про які гроші не згадують, не то що свої власні діти.

То немала морока з тим *афідавітом*. Не раз і не два до адвокатів їздив, платив, витрачався. І прийшов день, побачив Пилип Купервас сина свого брата з молоденькою жінкою. Думав — прийдуть голі й босі, обдерті й

їх фабрика під землею, автостраду. Знайшли тоді їх фабрику й усе луснуло. Петро відразу, щоб замести за собою слід, пішов у боми, покинув свою хату напризволяще. А Пилип також перебрався на П'яту вулицю у Нью-Йорк.

Цілу ніч не спав він та думав про Петра. Думав і думав — де б йому переховати ще раз свої гроші? Вже всі схованки перепробував, і всі здавалися недобрі. Недобре й у дітей жити, недобре й до себе когось прийняти. Аж на світанку блиснула йому спасенна думка. Є ж у нього кріселко. Чому б і йому не сховати свої гроші в те кріселко? Частина має він у банкнотах, частину в банкових книжечках. Ото тільки доробити там подвійне дно, а верх нехай зостанеться. Хто ж то доглупається, що в такому дірявому кріселку може щось бути?

4

Одного дня прийшли до Марії люди й розповіли їй, що бачили на Третій авеню під надземною залізницею її батька, старого Пилипа. Упав і вмирає, чи може вже вмер. Все ж таки батько, треба б піти його забрати. Але ні Марія, ні її брат не пішли довідатися до старого. Якщо його забере поліція, то поховає місто, а як заберуть вони, то треба буде витратитися на похорон.

Аж тоді, як батька поховало місто, вони навідалися до мешкання на П'ятій вулиці. Хоч воно й було замкнене, але вже, видно, хтось тут порався, бо не було стільки меблів, не було кравецької машини. Білизни, посуду він і так не мав. Не знайшли нічого взяти й вони. Марія захопила з собою складаного стільчика, що його виносив із собою старий, погрітися біля будинку

на сонці. А брат її взяв будильничка з полиці, що якось ще уцілів.

Після того господар дому найняв це мешкання іншим людям, а дженітор повикидав усі речі старого Пилипа на вулицю. Побіч залізного ліжка, оббитої залізом скрині, токарського варстата й шафки без дверцят стояло й старе кріселко із вилізлим клоччям. Ніхто його не хотів брати до хати, таке воно було обдерте та погане. Проїжджала санітарно-сміттєва машина, кріселко вкинули в її пащу, і триби відразу ж захопили його поміж свої зуби та перемололи й змішали клоччя, дерев'яні тріски і вісімдесят тисяч доларів разом із іншими відпадками великого міста.

СУШЕНІ СЛИВИ

Коли б уже, та коли б побачити того Сашка! Софія аж засвічувалася вся, як згадувала про цього їхнього «сина».

В дійсності Сашко не був їхнім сином, вони навіть ніколи його не бачили. Кілька листів мали від нього, та й оце все. Кілька пакунків вислали йому на скитальщину до Європи. Але Сашко — син Антонини, найкращої подруги її дитинства, і коли Софія почула, що він десь у таборах у Німеччині скитається, то негайно ж почала його шукати.

І так виглядає, що може ще на Різдво й приїде. От, коли б то!

Тоді вийме заповідну торбинку із сушеними сливами, і як же здивується він, коли довідається, що сливи з їхнього троянівського садка! Це — найбільші Софіїні святощі, бо в них зберегається часточка нашого повітря, нашого сонця. Сливи їхали разом із нею до Америки. І тільки в найурочистіші хвилини виймає Софія ту торбинку та наче причащається Троянами, опиняється в рідному садку...

Уже всі формальності з афідавітом покінчені, десь проходить Сашко комісії, й так виглядає, що разом кутю їстимуть. Сливи з троянівського садка втішать бідного хлопця, замирять його з Нью-Йорком, бо, мож-

ливо, він Сашкові видасться не таким, як той собі уявляє.

А то може бути. От і вона, як їхала до Америки, то богзна що уявляла собі. Думала, що який палац має її чоловік, а він привів на Четверту вулицю у якесь таке мешкання, що й повернутися ніде. Наче стиснуло тебе в коробочці. Ані садка, ані деревини ніде й поблизу нема. Ходити треба сходами нагору, а в хату якісь чужі вікна заглядають. У комірчині-спальні й того нема, закурене вікно дивиться в стіну, в колодязь якийсь похмурий. І вікна тут не так відчиняються, як у нас, — соваються вгору-вниз, не знаєш, як їх і вимити знадвору. Чоловік — швець, а не багатій, як видавалося в Троянах, коли він навіз дарунків усій своїй троянівській рідні. Соромно було в листі признаватися, куди завів її «американець».

Нічого, Сашко звикне! Поможемо, а там може й десь із Нью-Йорку виїдемо, ферму купимо. Не вік же тут сидіти та працювати на Медісон авеню за хатню служницю. Вже Софія за двадцять років напрацювалася.

От цікаво, чи підійшли Сашкові ті два убрання, що оце недавно вислала йому? Господар, де вона працює, вдягнув їх з раз-два, новісінькі, з найліпшого матеріалу. Віддав Софії, може вона має кого, що потребує, він не любить цих убрань... А Софії, як знахідка. То ж за один такий костюм на П'ятій авеню зо сто доларів напевно треба дати. Сашко ще нічого не відписав, але не сьогодні-уавтра прийде вже від нього лист. Написала йому, щоб прислав свою фотографію, щоб розказав, від чого померла Антонина...

А чи давно були самі вони дітьми, гасали, аж пір'я куріло? Отак назбирається їх дівчат із дванадцять, — і в чого тільки не гралися! Все це було мале, замурза-

не, а так же до тонкощів видивилося, що дорослі роблять! Ото поховаємося десь у бур'янах, чи в шопі, щоб ніхто не побачив, або десь у садку під сливами... Поробимо столи, десь котрась скибку хліба принесе. Поділимо його на шматочки — це в нас і печеня, і ковбаса, і смаження. З листочків поробимо мисочки, а шпички — це ложки. Справляємо весілля. Співаємо весільних пісень, геть усіх, які знаємо, танцюємо, гільце ставимо... Косу молодій розплітаємо. Є в нас і молодий, і свашки, і дружки, і світилки, і бояри... А хіба не вели молодих до комори?

Софія протирає очі... Та ж вона не в Троянах, а в Нью-Йорку, тут на цій вулиці й бур'янів навіть нема, не то що садка, щоб дітям було де гратися. Та й дивуються, що зникають наші стародавні звичаї! Та ж у нас на Україні тримають їх діти. Вони геть чисто все, що роблять дорослі, видивляються, — і вже й ростуть з ними, як із чимось, що перейшло в кров. Тут діти граються просто на вулиці у ковбойські фільми, стріляють одне в одного з-за виступів... То як же наші звичаї можуть в тутешніх українських дітей зберегтися?

Софія не знає, куди вона більше належить: сюди, де проходить її щоденне життя, — на цій вулиці з п'ятиповерховими будинками упритул, і в апартаменті на Медісон авеню, куди вона приходить п'ять раз на тиждень прятати й варити, — чи до Троянів. Відколи Сашка дожидає, душа її більше там, удома. Ось вони з Антоніною санкуються на ставку. А ось везуть до катражки саночки удвох, а в саночках захований горщик із борцем, а може й який пиріг. Це треба занести до катражки непомітно, бо там у ній півроку переховується повстанець-петлюрівець. Не встиг утікати після розгрому повстання. Мабуть, все село, знало, що Анто-

нинина мати переховує повстанця, але ніхто не пішов совецькій владі донести. Потім тітка Соломія прийшла до сусіда й прямо сказала, щоб дав яку одежину, та якось випроварила того повстанця із села...

Сашка тоді ще на світі не було, то що ж він може про це знати? Софія вже була в Америці, як Антоніна написала, що виходить заміж...

Хотілось би йому про це все написати, але вже почекаємо, як приїде. Видко, хлопець цікавий, бо в листах про все розпитує. Питає, як виглядає їх хата. Написали йому, що в хаті є завжди холодна й гаряча вода, ванна, холодильник, газом варимо їсти, а груби топити не треба, бо є центральне ogrівання. Просив вислати з себе фотографію, — послали йому ту кольорову, що в Бронкс парку між квітами знялися.

Нарешті, прийшов лист від Сашка, але якийсь дивний. Пише, що має трохи ще в Європі затриматися, а також, щоб прислали сто фунтів кави. Послали ж йому оце недавно харчову пачку, а там було два фунти кави, нащо йому аж сто? Сто фунтів кави, то це й сто доларів, майже стільки, що Софія заробляє на місяць. Чоловік — інвалід, сидить у майстерні, сусідам нові набійки на підборах ставить. Але він же саме й підбиває Софію: «Та пошлімо, пошлім! Воно, бідне, там набідувалося в тих советах. Я ж пам'ятаю, який то був жах, коли приїздив за тобою до Троянів.»

Та й ніколи не забуде!

Саме тоді розгасав голод у Троянах. А в селі був колгоспний став, а в ставку кишіло рибою. Тільки колгоспна управа забороняла колгоспникам ловити рибу, і через це не можна було у ставку прорубувати ополонки та проруби, щоб хто крадькома не зловив якої рибини. Отож уся риба під льодом без повітря й подохла. Поки морози стояли, то й риба не давала про себе зна-

ти, а як вони минулися, тоді лід під натиском роздутої риби почав з гарматним гуком тріскати, й уся риба вибилася наверх. Над ставом і над усім селом стояв нестерпний сморід, але люди не звертали на те уваги й ринули до ставу та навипередки намагалися захопити собі кожне якнайбільше цієї смердючої, роздутої риби. Смажили, набивали в діжки, солили... І саме на таке нагодився він тоді. Ніяк не міг зрозуміти. Що б то було дозволити голодним людям ловити рибу, поки вона була жива? Але «народня влада» не жаліла риби для своїх голодних людей тоді вже, як вона виздихала й засмерділася.

Як згадає про це Софіїн чоловік, то так йому шкода стане кожної підсоветської людини! Хіба ж вони винні, що таке лихо на них спало? Хіба ж отакі молоді Сашки бачили щось добре в своєму житті?

— Щось мені це не подобається, — казала, проте, Софія. — Це не інакше, як на спекуляцію. І чого це він тепер не може приїхати? Не пише причини. Та ж кожен скиталець рветься до Америки, а цей усе відкладає. Ні, треба таки написати йому, сьогодні ж таки напишу, що ми не такі вже заможні люди, багато дати не можемо, а чим зуміємо, то поможемо... Щоб не нарікав потім на нас, що ми його стягнули, а не наскладали йому мільйонів...

— Е, та таки вишли десять доларів, хай там йому буде на марки для листів... Може він не має за що зфотографуватися, а ти все вимагаєш фотографії. Це вже як сюди приїде, то заробить собі, він молодий...

Так за листуванням непомітно й свята прийшли. Люди обмінюються на Різдво привітаннями-віншуваннями. Послали й Софія з чоловіком різдвяну картку Сашкові із теплим написом, що чекають його, як рідного сина, та коли б уже швидше приїхав. І Сашкове

привітання не забарилося, прийшло саме на велю. Софія ще не розкрила коверти. Раз, що готувалась до святої вечері і була заклопотана, а друге, що хотіла під час вечері відчувти присутність дорогого гостя. Поставила для нього накриття, поруч — нерозпечатаного листа. Біля кожного накриття поставила в мініатюрних мисочках по одній сушеній сливці, он вони вже чекають урочистої хвилини. Прийшли й запрошені гості, два земляки, що їх спровадили до Америки Софія з чоловіком і що тепер заходять у цю хату ніби як родичі та називають її куточком Троянів.

Урочиста хвилинка прийшла. Як засіли за святую вечерю, згадали всіх неприсутніх і дорогих нашому серцю, як взяли по сушеній сливці, що зросла на українському чорноземі, розкрила Софія листа. Розкрила й здивувалась: ні фотографії, ні різдвяної картки. Де ж вони? Був тільки лист, почала читати:

«Щоб ви виздихали, прокляті капіталісти! — починався лист. — Кровожери з Вол стріту! Насмокталися там трудової крові, повбиралися в шовки та діаманти та й розкошуете серед своїх маєтків і квітів. Я тут маю гібти в таборі, а ви там у добрах купаетесь. Мало там не тріснете з жиру, а мені не могли кави прислати. Плювати я хотів на ваші буржуйські мармизи, на ваш афідавіт і на ваші десять доларів! Я їду до...»

Софії перехопило дух і вона вже далі не могла читати.

Сушена сливка, що берегла в собі дух українського чорнозему, сонце Троянів і прохолодну тінь рідного садка, лежала погноблена на мініатюрній тарілочці.

ІЛЮЗОРНА РЕАЛЬНІСТЬ

Власник бару на одній із вулиць давнтавну, Гаррі Пилявко, вдавав, що не помічає нового одвідувача. Роман сидів збоку за столиком і смиренно чекав, а навколо відбувалося щоденне життя бару. Хтось вкидав у автомат *никля* й по всьому барі заходила, аж заклинала бравурна ковбойська мелодія, та її зверху накривала розлога українська пісня, яка врешті перематала. Збоку чув Роман умовляння: «Випийте, але як не хочете, то не мусете», а запрошений розказував: «Доперу недела, як я з *контри* прийшов, а по тому мені зробилося *нат со гуд*...» В цю розмову вклинювалося з іншої: «До нього, лем, жени прихожають...» І ще з іншої: «Я йому говорю: зачіні *віндов*, бо *чільдренята засікенеют*...» А зовсім напроти Романа хтось горланив: «Хто? Ота старокрайова голота? Хіба то люди?» І Роман відчував, що це він «ота старокрайова голота».

Так напевно думає про нього й старий Гаврило, тепер Гаррі, невтомно наливаючи все нові *скатчі* та пива, удаючи, що Романа не бачить. Зрештою, Романові бай-дуже, від прийшов віддати гроші, що колись, кілька років тому, був позичив. У нього несподівано куплено картину, і Роман щасливий, що вже може віддати старий борг.

Міцний, кремезний і червонощокий господар дуже не має часу. Хай там почекає! Певно, знов прийшов позичати гроші, але так воно вже тепер легко не піде. Приїхав цей земляк кілька років тому із скитальщини, й Гаврило дуже був зрадів. Думав, матиме помічника в барі, а там може й... Гаврило ж родини не має... може й перейняв би бизнес, став спадкоємцем. Все ж таки свій, товарища юнацьких літ син. Але як почув Гаврило, що оцей Роман якийсь маляр і що збирається й тут бути малярем, то свиснув. Туди к бісу! То хай собі йде та заробить.

Але це такий пташок, що робити не буде, вже видно. Поробив щось із пару місяців на фабриці та й покинув, ледащо! Ті гроші, що заробив і що дав був йому Гаврило на початок, викинув просто на вітер: замість убраться порядно та розпочати бизнес, Роман втелює у якусь виставку, кому тут його виставка потрібна? І звичайно, не побачив Роман своїх грошей, бо ніхто ані жадної його картини не купив. То чого ж він іще прийшов? От, звик собі не робити... Хіба ж би й ще не допоміг йому Гаврило, якби на який бизнес, чи хоч би на купівлю хати? А на таке дурне, бігме, й цента дати шкода...

І справді Гаврило не має часу. Он ще зранку лежить нерозпечатаний лист на полиці та манить своїм знакомитим штампом. Свідомо відтягає цю хвилину Гаврило, цю лоскітливу хвилину, в яку довідається, що в тім листі. Вже давно, двадцять п'ять років підряд, дістає він такі листи від управи кінських перегонів, бо це — його пристрасть. Грати на коні. І кожен раз — ануж! Ануж, цим разом виграв!? Та хоч не одну тисячу доларів затратив уже на цю гру, а ще й разу не пощастило йому виграти хоч би одного доляра. От чогось не везе. Всі інші виграють, а його числа наче закляті. Часом

тільки якась маленька одиничка не дотягне або перетягне, от-от наче вже виграв, а щастя наче з тебе сміється. Та все ж таки Гаврило не покидає своєї пристрасті. Не курить, не п'є, родини не має, — та й чи ж йому не вільно, бодай, таке невинне *габбі* мати? Наливає він ці склянки й чарки, посміхається, жартує до гостей, а сам думкою оглядає свої нумери та вгадує, котрий же це виграє, нарешті.

З думкою про того нерозкритого листа Гаврило поглядає й на Романа. Хлопець, як хлопець. Пристойний, гарний і розумний, і освіту має. І чого то стрельнуло йому в голову бути малярем? Хто з того хліб їсть? Вже п'ять років тут, а як не мав нічого, так досі й не має. Це ті, що багаті, що мають папери в банку та посілості, сидять на реальностях, ті можуть собі бавитися ще й малярством. Ні, він таки ледащо! Скажімо, не хотів допомагати Гаврилові в бізнесі, то є ж ще й фарма в Пенсильванії. Ну, й сидів би там, фармував би при старій тітці, що віку доживає. Так він шалається тут... Певно, знов прийшов позичати грошей. Еге, вхопить! Так йому й дасть Гаврило. Хвалився, що як виставить свої картини на Бродвеї, то враз їх і розкуплять. А тим часом заплатив гарма-дарма за залю вісімсот доларів, це ж мало не тисяча, гей! А Гаврило розпустив вуха та й собі повірив. Еге, віддасть він ті гроші, як рак свисне!

Так настроював себе Гаррі Пилявко проти Романа, що сидів скромненько і чекав, коли вже звільниться господар, черкав щось на листку. Нарешті, він вловив хвилину й підступив до господаря.

— Я прийшов до вас, дядьку, — почав він руба, — в грошовій справі.

— Знаю, знаю! Почекай трохи, ось бачиш, що тепер ніколи, — відказав недбало Гаврило й сгнув рукою по

нерозкритого листа. Роздер помалу коверту, але листа мусів відкласти, бо приспіло налити чарку якомусь не-терплячому гуляці.

— Я вам винен гроші, — почав Роман, — але до тих чотирьохсот, що я вам винен, мені треба б ще стільки, тоді я зміг би... улаштувати...

Гаврило не дав йому говорити.

— То ти так відразу захотів у Америці панувати? — з обуренням вигукнув він. — Навчись-но перше мітлою малювати, а тоді будеш пензлем. Поклілуй десять років, а тоді вже... Чи ж ти не такий самий, як я? Ось не думай, що я так відразу все мав. Я тяжко наробився, поки дійшов до свого бізнесу, а ти так легко приходиш і кажеш — «дай!»

— Як хочете, то я зараз віддам вам усі гроші, я тут їх маю з собою, — холодно відказав Роман, що чув уже не раз цю «філософію десятирічного клінування». — А як хочете, то позичте, з перших же проданих картин вам гроші повернуться.

— Дурний ти, дурний! І кому потрібні твої картини? — почав реготатися Гаврило. — Тут тисячі кращих за твої є, та й то...

Але Роман не образився.

— Та й вам би не вадило зо дві купити й повісити в цій вашій корчмі, може б яка п'яна душа просвітилася на хвилинку, — задерикувато відказав він.

— От що я тобі скажу, небоже! Якщо ти хочеш позичити в мене грошей на який прибутковий бізнес, то хоч зараз. Маю якусь копійку, позичу — і роби. А на ці твої дурні виставки нема що витратити грошей, то пса варте. Я на свої гроші тяжко робив день і ніч, щоб на такі дурниці викидати. В Америці найважливіша річ — робити гроші. За гроші тебе шануватимуть,

все будеш мати, а без грошей і твоє малярство нікому непотрібне.

— Українській нації потрібне. Не самі ж у нас прибиральники та корчмарі, є ще й малярі, — анітрохи не спустив свого холодно-задержуватого тону Роман. — І не гроші найбільша реальність у Америці, а культурний осяг, за нього тут шанують кожну народність. Без нього, — без наших малярських виставок, концертів, книжок — ми, українці, тільки й будемо поповнювати ряди безімєнних клієнерів. І свого відцуралися, й чужого не навчилися оті ваші грошюроби. Шкода мені, що ви того не розумієте, але якби й ви так вклали яку цеглинку в будівлю культурних вартостей... то й пам'ять би про себе залишили, а так що? Помрете — й на другий день усі забули, що був такий Гаррі Пилявко...

— Ого-го-го, я ще не думаю так скоро вмирати! — заспокоїв Романа Гаврило. — І не гадай собі, що ти тільки один такий патріот. Ти патріот на словах, а я на ділі... Хто дав на пропам'ятну книгу, я чи ти? І чому тебе не видно в церкві, на наших крайнських пікніках? Але чекай... Не даси прочитати, що тут написано.

Гаврило заглибився в читання листа, і з ним почало робитися щось невиразне. Обличчя його стало червоне, потім зблідло, він сьорбнув повітря й сів. Сів і почав сміятися. Сміявся й плакав заразом. Сльози текли струмком, як він приказував:

— Та невже ж? Та невже ж? Та невже ж?

— Що з вами, дядьку? — аж перелякався Роман.

Але Гаврило сміявся і плакав. Щасливим сміхом, щасливими сльозами.

— Ану прочитай, що тут пише, — прошепотів він, спускаючи все нижче обважнілу голову.

Роман підняв листка з підлоги й почав читати.

— То це правда? Не сон? Я виграв! Перший раз за двадцять п'ять років, чуєте? Виграв шістсот доларів, чуєте? — гукнув він на весь бар так, що перекрив усі гомони, пісні й ковбойську музику. — Я виграв!

Після того він похилився й помаленьку зсунувся на підлогу.

Коли прибула поліція й амбулянс швидкої допомоги, то лікар ствердив, що власник бару Гаррі Пилявко вже неживий. Бар вміть спорожнів, його замкнули. Поліція перевела огляд приватного мешкання позад бару й знайшла банкові книжки на тридцять сім тисяч доларів. Готівки було небагато, те, що в касі. Роман, як найближчий учасник події, дав свої свідчення. Поліцай, вияснивши, чи він родич, а як не родич, то чи близький друг, чи просто знайомий, запитав:

— Може ви хочете поховати померлого?

Роман здивувався. Чого ж це він має ховати дядька Гаврила, як той залишив на свій похорон — і ні на що інше — тридцять сім тисяч доларів?

— Тим що небіжчик ніякої родини не має, — пояснив поліцай, — то його гроші переходять у власність міста.

Небіжчик, справді, не збирався помирати й гроші його не були записані ні на кого. Але як місто забирає його гроші, то хай же місто й ховає!

Вияснилось, що на похорон з Гаврилових грошей виділено буде триста доларів. Але щоб улаштувати порядний похорон, з добірною обслугою, квітами, з усією пишнотою, що її так потребують рідні й друзі, відпроваджуючи на той світ свого дорогого близького, — на це триста не вистачить.

Перед Романом стало жорстоке питання: власна виставка, чи похорон самотнього земляка? І хоч єдина Гаврилова реальність — гроші — стала в одну мить

ілюзією, якої не вистачило навіть на вінок квітів, та все ж дядько Гаврило — своя українська людина. Їй треба віддати останній уклін. Чи не стане таким самим духовим калікою колись і Роман, якщо сьогодні він проміняє реальну духову цінність — чисте сумління — на міражну вартість грошей, хоч би навіть за нею й ввижалася мрія-виставка?

Роман із жалем зідхнув і вирішив віддати борг біднякові, що ніби мав тридцять сім тисяч доларів.

ПРОПИВ ВОЛИ, ПРОПИВ ВОЗА...

Незв'язні уривки розмов у притемненій корчмі на Ей авеню покрила пісня «Против воли, против воза...» і, знявшись у одному гурті, перекинувшись у другі, вирвалася з корчми та й покотилася аж у Томпкінс парк. Там упала до ніг двом постійним приходцям, може навіть мешканцям цього парку.

Один із них, цей у чорній краватці, ще до недавнього часу мав своє мешкання на Десятій вулиці. Кілька років тому продав його за сто доларів новоприбулій родині, а тепер тільки приходить під той будинок щодня. Посидить на сходах, полежить, виспиться — все ж таки це «удома». Сидить він на тих сходах, як на королівському троні, — гордо, ба навіть з викликом розсівся, ще й сперся на лікті. Весь світ належить його королівській величності, що не зобов'язана нікому й нічому коритися. Ніяка тривога не притемнює спокою його душі. Він стоїть вище всього. Вільний від щоденної машини обов'язку праці, обов'язку «мати порядний вигляд». Коло нього стоїть маленьке радіо і він, споглядаючи на підвладний світ, слухає що діється в ньому. Окрім радіо, має він ще дві паперові торби — і це все його майно. Хоч невмитий, хоч оброслий кущами сивого клоччя, хоч сорочка завжди, як сажа, але кра-

ватку він незмінно носить, то дарма, що криво зав'язану та пересмикнуту.

Другий ще здалеку впадає в око високою шляхетною статурою, дуже гарними рисами лиця й високим чолом із сивою буйною шевелюрою та розкішною бородою. Хоч він завжди возить за собою дитячу колясу, хоч порпається в смітникових кошах, полохливо й ніяково озираючись на боки, але борода й шевелюра не здаються неохайним заростом, а залишаються чепурною окрасою цього породистого діда.

Їхня дружба почалась через одне маленьке слово. *Sori*, — сказав пишнобородий, зачепивши якимсь ненароком краваткового колясою.

— Та й що це таке? — обіззався Краватка. — І помре хтось у родині, то сорі, і на ногу наступить одне одному — так само сорі. Чи не знаєш ти інших яких слів? Все сорі та й сорі.

Борода відповів, що він знає багато слів — і англійських, і французьких, і німецьких, — але в Америці треба казати сорі.

— Еге, в Америці їдять по-панському, роблять по-кінському, а сплять по-собачому... щоб не проспати до праці.

— В Америці, — відказав у тому ж дусі Борода, — люди спочатку тратять здоров'я, щоб здобути гроші, а потім тратять гроші, щоб вернути здоров'я. Перше вдається, а друге не завжди.

Так вони познайомилися. Подружилися ж тому, що Краватка цікавий був почути щось дотепне і мав потяг до вчених людей, а Борода любив, щоб оцінили його дотепи. Не раз вони бавилися невинним словом. Побачив Борода, що відпало кілька літер на вивісці похоронного закладу — їм уже й весело.

— Дивись, із *фюнeрал гом* став *фан гом*, з похоронного закладу зробився дім забави. *)

Краватка може й не помітив би цього, бо не був такий письменний у англійщині.

— Та воно й справді на те скидається. В цих готелях для мертвих покійника чепурять так, наче виряджають на тогосвітній баль: розмалюють йому уста, щоки випхають ватою й наружують, нігті на руках-ногах вималюють у криваво-червоно... От-от не встане мрець до танцю.

— Тут тобі підмалюють усе, що хочеш! Мерців, яблука, помаранчі, жіночі уста, волосся... Волосся на рожевий колір, а повіки на зелений, — кепкував Борода.

Життєве наставлення до цього світу було в обох однакове. Іронічно-погордливе. Вони відчували свою вищість, бо нічого не бажали такого, на що всі довкола витрачають найнапруженіші зусилля. Нічого не потребували, все мали на вулиці, журба за завтрашній день не з'їдала їх безтурботної веселости. Коші постачали все, а як хочеться тобі, боме, випити, то назбирай старих газет, порожніх пляшок, паперових коробів. Здай на пункт — і маєш на чарку.

А втім, здається, не прикладалися вони до чарки, бо не тягнуло їх до бару, звідки допливала пияцька пісня. Зате Борода ніколи не проминав нагоди підібрати книжку. Одного разу запитав його Краватка — що в тих американських книжках пишуть.

— Та все про вбивства, — коротко пояснив Борода. — На першій сторінці знайдено замордованого, протягом усієї книжки шукають злочинця, а на останній сторінці вияснюється, що вбив не той, на кого була

*) Fun(eral) — те, що в дужках, відпало.

підозра, а зовсім несподівана особа. Вбивають завжди за гроші.

Краватка сплюнув.

— Стільки цієї погані діється в житті навколо, ще й пишуть! І читають? Я ось як піду в кіно часом, щоб у теплі виспатися, то не можу дивитися. Стрілянина та морд, та з голими жінками цілуються.

— Еге, не знаєш! Без цього всі кіна прогоріли б, публіка не пішла б дивитися на фільми... Глянь-но, хто кого напастує? — показав Борода на сусідній ослі. Підлітки-школярі, дівчатка й хлопчики, сиділи парами, дівчатка обвиті навколо хлопчиків.

— Краще на них не дивитися, бо ще дадуть ножом, — порадив Краватка.

— Ото ж для таких і кіно реклямують. Там вони вчаться, як обійматися. А хоч би й ніяких обіймунків-поцілунків у фільмові не було, то реклями великими літерами оголошують: *секс!*... Все то для грошей!

— Якби не ті гроші, то я б... — почав був Краватка, але перехопив себе. — Тільки ми про гроші й не говоримо, а ти піди, послухай, що всі оці люди балакають, оці, що сидять тут у парку на ослонах. Гроші, гроші, гроші! Іншої розмови не почувеш. І найщасливіші за всіх ми, бо не мусимо журитися, як їх дістати, а потім — як їх сховати, щоб яка мара не видерла, не замордувала, не вигнала з власної хати. Не мусимо журитися за податкові звіти й живемо краще, ніж мільйонери. Вони свої готелі мають біля парку, а ми — в самому парку.

— Слава Богу, я із своїми грішми розпроцався вже давно, — сказав Борода тоном, у якому не було ані тіні жалю, чиста байдужість.

А на це йому Краватка заперечив:

— Та, мабуть, не мав стільки, як я!

Борода подивився на нього з притамованим сміхом. Не знаєш ти, з ким говориш, чоловіче!

— Чи чув ти коли про великого князя Ніколая Ніколаєвіча? — не до речі запитав він.

— Князь? То це ніби те, що тут мільйонер?

— Ні, то титул графа дорівнює до тутешнього титулу «мільйонер». А як великий князь, то розумій, що мультимільйонер... Так ото, щоб ти знав, великий князь Ніколай Ніколаєвіч був мій хрищений батько. Великі добра й маєтки були колись у мене, закордоном у банках переховувалися золото й дорогоцінності. Довго не буду розказувати, але тобі, мабуть, ясно, що дістав я першорядну освіту, ще з дитинства навчений був англійської мови... Та що тут говорити? Минулося... Як став я емігрантом, опинився в Нью-Йорку, то не дуже й журився. Того, що мав у кількох банках, вистачило б мені до самої смерти. Жив я в дорогих готелях, біля парку, пив дорогі вина, одягався вишукано, бавився й мотав гроші, як тільки міг. Дівчатам букети посилав за три тисячі доларів...

— Три тисячі доларів... — проказав слідом Краватка. — Що ж то за букет такий був? Носив і я колись від одного мільйонера букет артистці, але не думав, що аж три тисячі несучу.

— Є приказка: «Багатому чорт діти колише». Гроші самі до мене припливали. Що більше я промотував, то більше їх у мене ставало...

— Ну, то й я вартував двісті тисяч доларів, але букет за три тисячі... — Це, видно, найбільш уразило Краватку. — За три тисячі... Та й що ж з тобою сталося?

— Був я жонатий... Але це я розкажу тобі потім. Отож, думав я, що мені на все життя вистачить і нічого не треба вміти робити. Папери мої на біржі самі

за мене робили гроші, а я собі гайнував та й якось ненароком оженився. Себто та дівчина мала нареченого, він її дуже любив. Здається, й вона його також. Але він був бідний, а ж — багатий. Заорендували ми палац, самих слуг було в нас дванадцять. Та й одного дня став я голий. Папери мої на біржі одного ранку стали нічого не варті. Замість багатства, обліпили мене борги. Було в палаці багато ще добра — дорогі стилеві меблі, порцеляна, столове срібло, картини, килими. Але куди я міг усе те забрати? У ту кухню з *бедрумом*, що ледве спромігся найняти? І чим міг я заплатити за перевіз? І хто в мене міг те купити, коли тоді ніхто нічого не купував? Як прийшло, так і пішло. Покинув я все, що було в тім палаці, і так досі не знаю, що з тим усім сталося. Чи хто забрав, чи викинули на вулицю? А що я нічого не вмю робити, то дуже скоро пішов на дно. Жінка, яка любила мене, поки я був багатий, бідного покинула. Чув я...

— Моя жінка ще краще утяла, — не дожидуючи кінця Бородиної сповіді, вихопився Краватка. — Розкажу тобі, як свої сотні тисяч я зробив. Мали ми з жінкою *сальон*, людей спожували. Підміщували до горілки й вина такого порошку, що як вип'є людина, то вже нічого не пам'ятає. П'яний дає десятку, а я йому з доляра здачі. Жінка щомісяця мусіла купувати нову торбинку, бо дерлися її торби від грошей, що напхом носила до банку. І що більше грошей було в нас, то більше ми з жінкою гризлися. Спочатку вона намагалася, щоб усі гроші були записані на неї, бо донесе на мене поліції. Добре, я записав на неї половину. Сто тисяч доларів хай будуть твої, а сто таки на мое ім'я. Далі вона почала домагатися, щоб я на моїй книжці записав і її ім'я, — якби так я вмер, то щоб вона до них мала право... Колотились ми так, колотились, то

сходились, то розходились... нарешті, я таки дописав на банківій книжці й її ім'я. А вона тільки цього й чекала. Зробила зо мною те, що я з людьми робив! Впоїла мене тими диявольськими порошками, знайшла мої банкові книжки, побігла в банк і вибрала всі гроші, всі сто тисяч, та й переклала на свою книжку. А тоді вигнала мене з хати, хай їй земля пером, бо недовго вона тішилася грішми. Син застрелив її. За якусь дурничку — не дозволяла користати *автом* чи що... Малий був, дванадцять років... То він її й бахнув...

— Як прийшло, так і пішло, — нездивовано підсумував Борода.

— Так, мабуть, мені й треба. Спочатку я пив... Потім схотів стати порядним чоловіком. Найнявся на роботу — і може й досі робив би, коли б не горілка. Вигнали мене за те, що дуже чути було від мене *алькоголем*. Вельми великі то пани були! Самі посідали цілий палац. Їх двоє, а слуг із десять. Це ти правду кажеш, — як прийшло, так і пішло.

— То маєш багатого сина... Кому ж то все дісталося?

— А, якого там багатого... Жінка гроші виманила для *бой френда*. Може чув про такого багача, він має по всій Америці фабрики цукерок. Великий *бизнесмен*, його всі знають, його *делікатесні* крамниці, цукорні, м'ясарні...

Ще б пак, не знав Борода! Це ж той бідний хлопець, що в нього він колись відібрав наречену своїми букетами по три тисячі доларів. От, якби вона знала, що той зробиться таким багатієм! І букети, мабуть, би не допомогли.

— То я ж твою жінку знаю! — скинув здивовано очима Краватка на Бороду, уважно до нього приглядаючись. — То це та бомка, що інколи заходить до крам-

ниці свого колишнього нареченого? Була б там пані, а так... Кажуть, як прийде жебрати, то він їй дасть вчорашнього кейка. «На бабо, та йди собі геть!» Чув я... чув я про неї не раз. Ніби то колись відмовила йому, а він її дуже любив. Не вгадала! Пішла за якогось багатія... Та це, ніби, як? — сказав він уже зовсім, іншим, торопливим голосом. І вперся очима в Бороду.

Настала проречиста павза, і її, нарешті, зламав Борода:

— А так! Якби вона мене не покинула в часи кризи, то я може й ніколи не знайшов би цієї дороги, що тепер на ній стою. Може, дякуючи їй, став я справжньою людиною, бо до того був паразит.

Тоді Краватка встав і до ніг поклонився Бороді.

— То дякую ж тобі, брате, що й мене ти вивів на цей широкий шлях волі й безжурности! Я ж і є той портер, що його ти вигнав за горілчаний дух колись із роботи у твоєму палаці. Я собі тоді попивав, бо ото саме мене жінка нагнала. Аж тепер я тебе впізнав. Ну, й обріс же ти бородою, брате!

ХТО ТУТ НОРМАЛЬНИЙ?

На столі стояв бутель вина, улюбленого на давнотавні Нью-Йорку Манішевича. Шинка від Стасюка, шматок торта з «Фортуни». Господиня хати саме збиралася на працю й підкріплялася, а я зайшов несподівано, по дорозі пригадавши, що тут десь ніби є мешкання і варто поцікавитися. Не знав у які двері з чотирьох на поверсі стукати, спочатку помилився... Якийсь чоловік висунув голову з тих дверей, що напроти.

— Це ви, мабуть, до того ненормального постукали, — знала вже господиня хати. — Ой, то дивак-дивак! То такий формаліст, я вам кажу! Вічно судиться. Судився раз із автобусовою компанією за те, що автобус замкнувся й не впустив його, як він поспішав на роботу, а через спізнення він втратив працю. Себто з вини автобусової компанії...

— І виграв?

— Виграв! Заплатила автобусова компанія йому за весь той час, що він ходив і шукав нової праці.

Дивні бувають суди, я ще такого не чув.

— Але це ще нічого! Він набрид тут нам, усім сусідам довкола, як три роки судився за цента. За одного цента, що? Десь у підземці вкинув він до автомата цента, щоб випала жувальна гума. А гума не випала

й цент не повернувся. То цей дивак подав до власників автомата скаргу, щоб повернули йому цента, потративши на поштову марку втричі більше. А фірма й не подумала... Тоді він на цю фірму — у суд! На сто долярів...

— І виграв?

— Виграв! Що він на той суд витратився, най Бог боронить! А скільки часу, а як напастував усіх сусідів отим своїм вічним: «Я формаліст! На світі мусить бути порядок, я свого цента нікому не подарую!»

— Я чув, що ви знаєте про якесь мешкання тут у вашому домі... ніби звільнилося, — перешкодив я балакучій жінці (що, здається, збиралась на роботу) розвивати нецікаву для мене тему про її ненормального сусіда. Але вона спокійно запивала вином шинку й неквапливо відказала, подивившись все ж на годинника.

— Мешкання? Спізнались. Ось тут напроти було одне, але вчора вже якісь люди примуфували. Знаєте, жила тут одна ненормальна. Стара пенсіонерка, нікого вона не мала, щось там місто їй на життя давало. І от уроїла собі в голові, що нічого на світі їй вже більше не треба, тільки як помре, то щоб була гарно похована. Мало що залишала вона собі з пенсії, а все відклала в банк, собі на похорон. Та й прийшла одного разу з міської опіки комісія, почала розпитувати стару... А чи купуєте молоко, масло? Ні? А чи маєте холодильник? Не маєте? Чи маєте гроші в банку? Скільки? То вам не треба такої великої допомоги від міста, спочатку проживіть свої гроші, а як уже нічого не зостанеться, то тоді будемо вам знову допомагати... Тоді ця старенька дивачка почала свої гроші носити не до банку, а до погребника, і віддавала йому їх без ніяких розписок, — аби тільки поховав її гарно, з квітами. Знаєте, купила собі на кладовищі місце й поставила там пам'ят-

ника, а як приходив *Меморіал дей*, то приносила на свій «гріб» квіти, запалювала свічку й сиділа цілий день там. Місце було подвійне, то ту другу, що мала лежати поруч неї, але ще була жива, називала вона «моя партнерка». Вірите? Купила чорну сорочку сусідові, щоб убрав, як буде йти за її труною... Отож вона й померла в шпиталі, а поховали її...

— То я бачу, що нічого нема, не буду вам гаяти часу, — встав я, перебивши плавку розмову. Доведеться далі жити в тому смердючому домі з зіпсованими відходками та обваленими стелями...

Але жінка раптом проясніла, щось несподівано пригадавши:

— А може... Чекайте, а може й справді! Тут за стіною в мене є ще одна ненормальна. Нормальній людині, як оце я, що хоче пожити всмак, то просто жаль дивитися на таких диваків. Їй усе здається, що її хоче хтось вигнати з хати. Вона... ось послухайте, як вона репетує! Це вона з кимось змагається, а з ким — невідомо. «Я вас не пущу до хати! Це моя хата, я тут живу!» І так вона може кричати цілу годину. Спить вона не на ліжку, а чомусь на ванні, хоч ліжко в хаті має. Знаєте, мені доводиться приходити з роботи о першій годині ночі, то часом ненароком шерхну, буває таке. Ех, як почне вона грюкати в стіну, що ніби я їй заважаю в її хаті спати! Божевільна!

Хоч я не розумів, яке відношення має це до мешкання, але слухав з цікавістю. Може справді кожен із нас чимось ненормальний, може всі ми потроху божевільні? Принаймні, ось тут — на четверо дверей вже три ненормальні.

— І все їй здається, що в неї щось покрали. Думаєте, в її хаті хтось колись був? Чиста видумка, там і красти нема чого. Живе вона з ласки однієї церкви, що

оплачує їй хату та дає кілька доларів тижнево на харчі. Але в її уяві весь час її обкрадають. Ото свариться-свариться в своїй хаті, кричить-кричить, а тоді ще й на коридор вийде та починає з кимось змагатися. «Ви хочете підглянути мої секрети? Ні! Ви не вгадаєте, де я їх маю! О, я знаю, чого ви хочете! Але вам це не вдасться!»

— Жалюгідна, справді, людина, але... — Мені не вдалось вставити свого слова, бо балакуча жінка мовчала, мабуть, місяць, заким я випадково зайшов у цю хату.

— Я вже давно не звертаю на неї уваги, але й мене одного разу аж зло взяло. Причепилася до мене, ніби то я покрала її якісь діаманти! Подумайте! А покрала ніби то я о першій годині ночі проти четверга. Та зрозумій же ти, людино, товчу їй, що мене в цім часі й удома не було! Саме проти четверга я *овертайм* робила, до четвертої години ночі працювала. Але що скажеш ненормальній людині? Мені її діаманти потрібні? Ось я своїх не маю коли носити. Діаманти її мені потрібні, коли я маю свою власну ферму! Хвалити Бога, сорок років кліную й маю своїх грошей досить, щоб купити якогось там паршивенького брилянтика... Чи ж такі ще обсіпані дорогоцінним камінням годинники знаходила я не раз у офісах *Емпайр стейт бїлдунку*, та й то не спокушалася. Це ж уночі, ніхто не бачить, чом не затаїти? Ні, вже моя *форледі* знає, що нехай воно буде тричі розпрезолоте, то я другого дня принесу й віддам їй, що знайшла...

— То скільки ж вам уже років, як ви сорок літ працюєте? — вирвалося щасливо в мене, вклинюючись у нескінченність словесного потоку. — Та ви ж іще зовсім не старі!

— Ага! А сімдесят! Бо я — нормальна людина, живу із смаком... Ось бачите, вино на столі й до вина, що треба. Можу собі заробити, *овертайму* ніколи не проморгала ще. Не дармую. Я вже давно могла б піти на пенсію, та й дочка ж он кличе на ферму, — але ж я ще можу заробити! Шкода ж гроша! І як би я ото сиділа на фермі, знаючи, що четвер прийшов, а я чека не дістала? А так — щочетверга приносить *форледі* чек, а на ньому міцно вибито, аж вдавнено — п'ятдесят доларів! Я ж іще, хвалити Бога, не вижила з розуму. Хвалити Господа, маю ще здорові руки, хоч трохи й покручені від мила та порошоків... маю ще здорові ноги, хоч трохи й ниють та крутять. Але то байка! Поболить і перестане, а чека я таки в четвер дістану. А та *божевільна* вчепилася...

— Що ви цим хочете сказати? — вже встав я. — Не піду ж я, справді, викидати її з хати?

— Бійтесь Бога, я цього не кажу! Але мешкання може звільнитися, бо її вже давно думають забрати до шпиталю... В Белвю, там її місце.

Я махнув рукою й почав прощатися. Багато балачок, а напорожняка.

— Шкода мені, що не можу вам допомогти, — на прощання казала семидесятилітня брова клінерка. — Ця людина, що послала вас, *файна* жіночка. Але як хочете, то я вам таки дам одну адресу, до одного мого доброго приятеля. Мешкання задорогі, але ж і хороші, не пожалуйте. Маєте на чому записати? То пишть: Шоста вулиця, сімсот сорок один, мешкання... та, мабуть, п'яте. Спитаєте там містера Семеніла...

Я мало не підскочив, але так і сів! Та це ж моя власна адреса, а містер Семеніло — мій найближчий сусід! Самітній пенсіонер, має вже сімдесят три роки, ходить до праці — має посуд у ресторані. Завжди та-

кий занедбаний, замусолений, дивачний... Щось таке поговорювали за нього, що має в банку тридцять тисяч, але за будинок то я ніколи ще не чув...

— Еге, ще й гарний будинок, якраз напроти Томпкінс парку, й місце несогірше, — знала, що говорила приятелька містера Семенила.

— То чого ж він живе в тому жахливому домі, де все валиться, води більш нема, як є, а поправляти ніхто й не думає? Має свого власного чудового... — не йняв я віри.

— Е, бо там у вас дешевенький рент, то й сидить. А за те мешкання, що займав би у своєму будинкові, бере добрі гроші, — не знаєте? Та ще й дістане триста долярів на переселення, ось скоро-но будуть валити вашу райшуру...

Я не витримав і розреготався. Так от чому до містера Семенила раз-у-раз стукає якийсь молодець. Видно, племінник якийсь, бо як не застане, то питає: «Чи ще не завезли дядю до шпиталю вмирати?»

— Чи містер Семенило нормальний, як на вашу думку? — запитав я.

— А, не кажіть так, він є *олрайт*, — заступилася приятелька містера Семенила, прибираючи зі столу вино й закуску та вмоцуючи на голові капелюшка з когутячим пером.

КОНТРАСТИ

— Як чоловік моєї дружини, непохитної діячки українського жіночого руху, я прийшов не з обов'язку, а з звичайної грішної цікавості. Хочеться мені подивитися, як то вив'яжуться наші курочки у такому оточенні, як готель Статлера. Як на мене, то все це зайве, могли б провести свою славну на всю Америку конвенцію й в Народньому домі, чи десь у залі під церквою. Ні до чого всі оці пишні бенкети з порожньоюпустими промовама, ці десятидоляріві квитки вступу. Але куди кінь з копитом, туди й рак із клешнею... Як міжнародні чоловічі асамблеї засідають у готелях, то й наші жіночки туди ж...

Так приблизно бубонів шпакуватий добродій, пан Здульський, звертаючись до своєї випадкової бесідниці, що потопала в штудерному оранжовому фотелі. Величезна суміжна з конференцзалею кімната, вся удекорована темновишневими драпрі та килимами, була майже порожня. Мила пані в простій чорній сукні робила дві роботи водночас: проглядала сторінки машинодруку і слухала шпакуватого добродія, інколи заперечуючи, а здебільшого привітно з іскрою лукавого зацікавлення поглядаючи на нього.

— Ви живете в Нью-Йорку, — заперечила вона, — і не відчуваєте, яке це має значення. Та ж тут — пульс

всіх подій світу, центр усього, що зветься культурним і політичним життям. Звичайно ж, що коли делегатки з'їхалися на конгрес з усєї земної кулі — з Австралії, Південної Америки, Аляски й Цейлону, — то й урочистість має подобати такій події. Я ось теж усе покинула й прилетіла...

— Ет, що ви там таке покинули? Холодильника чи пральну машину? — почав був чоловік своєї дружини чіплятися до слова, але погідна пані вела свою лінію далі:

— А чому ж ні? Коли різні товариства можуть засідати в дорогому першорядному готелі, то чому б...

Тут на неї налетіла якась дуже бурхлива особа й перебила хід її думки.

— Христіно! — гукала вона. — Та невже це ти, Христіно? Ти, певно що ти, я відразу тебе впізнала, ти мало що змінилася. Пане, ми разом у Коломиї кінчали гімназію. Було це літ... літ... Христіно, а скільки пластунок було в твоєму рої?

— Дванадцять.

— А тепер ти напевно...

— А тепер — два мільйони... — не зморгнувши оком, відказала Христіна.

Пан Здульський трохи був відступив на задній плян, але при слові «два мільйони» хотів уже був почати нову дискусію. Та живосрібний потік спогадів, переплетений із дрібницями сьогоднішнього дня, пострибав десь ген-ген, і пан Здульський зідхнув легше аж тоді, як бурхливу товаришку юних літ підхопив новий вихор шкільних приязней. Тепер уже, знаючи з ким має справу, шпакуватий добродій поглибив свою обсервацію. Він, звичайно, не міг напевно твердити, з яких земель походить хороша пані, але в усякому разі

не стара імігрантка. Оці старі імігранти... Вони люблять зовнішній блиск, а заглянь глибше — нема там ніякого змісту. Знаєте, як бляшанки, що з них виїли консервовану квасоллю, вони блищать на сонці...

— Ці старі імігранти своє забули, а тутешнього не навчилися, от що про них можна сказати. Наш селянин — та то ж аристократ проти тих самих селян, що прожили тут по п'ятдесят років. Воно вже свою мову забуло, а тутешньої так і не втнуло, крім дацо й вацу-мери. Та де там!.. Воно своєї думки не вмє ніякої висловити, белькоче щось, як недоріка... Здичавіла людина, та й годі...

— Що ж ви хочете, — заступилася та, що названа Христіною. — Вони ж були дуже безрадні, як приїхали. Не вмєли ані читати, ані писати, працювали на найтяжчих роботах, визискували їх. За три долляри мусів чоловік тиждень працювати по десять-дванадцять годин денно...

Шпакуватий добродій не любить, коли хтось дуже довго говорить, бо він і сам має що сказати, тому він перетяв на середині Христінину мову.

— А що найвеселіше, — напереріз в'їхав він у її слова, — а що найвеселіше, — вони ще й нас учать! «Оце — електрична лямпочка!» — вчив мене мій спонзор-вуйко, як я щойно приїхав. — «А це — м'ясо, а це — помаранчі. Чи ти їхав коли в поїзді?» — питався. «Готель — це такий гарний великий дім для приїжджих...» Уявили собі, що ми — з темного села і що в Європі нема ні електрики, ні поїздів, ні готелів...

Знову м'яким голосом пані Христіна заступилася. Бо ті люди з такого темного села приїхали, де не було ні електрики, ні готелів, то вони не можуть собі уявити краю іншим.

— А що вже діти їх, то пожаль Боже! — патетично вигукнув шпакуватий добродій. — Вони ж нічим нашим не цікавляться. Пробирав був я розповідати своєму племінникові, що там у нас діялося, — ні, він і слухати не хоче. Обернувся і — *лет аз гев фан*, ми хочемо веселого життя, а не про ваші страхіння слухати. Це коли б до нас так котрий приїхав, то його наша молодь обліпила б, як мужи мед у Спасівку. А тут... Ці молоді вже тільки американську мову знають, а нашої їм і не показуй...

Пан Здульський був переповнений самими критичними думками і всяка репліка терплячої бесідниці з Коломій тільки підігрівала його обурення незavidною навколо дійсністю. Жаль тільки, що така вдячна слухачка мусіла його покинути. До неї підбігли дві жінки й забрали її, а слідом за цим і вся зала спорожніла, зостався пан Здульський сам із своїми ще невисловленими думками.

В програмі сьогоднішнього дня мав бути якийсь виступ якоїсь американки українського походження. Знаємо ми вже їх, бачили. Звичайно вони промовляють лише англійською мовою, хіба з раз-два вкинуть одне яке калічене українське слівце. Це не про нього. Можна й тут посидіти, він більше цікавий тим бенкетом, що за нього вже й заплатив десять доларів. Як то там наші курочки...

Та грім оплесків із конференцзалі діткнув його електричним струмом. Як усидиш, коли ось тут поруч така бурхлива овація, хвиля за хвилею? Хоч оком кинути, що там діється.

На естраді за малим столиком, у освітленні потужних ламп і в німбі квітів стояла... його недавня бесідниця, хороша пані у скромній чорній сукні, гладенько

зачісана і наче б то дуже тиха, спокійна. Вона терпляче переждала бурю оплесків, а потім говорила далі.

Яким же несилуваням до гучности голосом промовляє вона! Ось що найперше пройняло пана Здульського, ще він і в зміст не вслухався. Так, наче капає некваплива вода. Наче жінка ця не в переповненій по вінця залі, а серед інтимного кола друзів. Без штучної патетики, без потрясання в повітрі руками, а задушевним голосом вона щось оповідала... Так говорять промовці, що опанували вищу клясу цього мистецтва, що звикли бачити перед собою багатотисячноголову істоту і з нею розмовляти, розсіваючи на неї чар свого слова.

А вона оповідає... Ні, не оповідає, а малює: образ за образом, картину за картиною, краєвид за краєвидом. Як маляр пензлями й фарбами, так вона словами. Малює, сама з собою роздумуючи над цими картинами й впиваючись їх красою. І дивно. Ці образи, образи його власного дитинства, такі колись наче звичайні, а тепер оживлені ідеалізацією, піднесені над дійсність стуженою уявою, — тут вони уневажнювали дійсність. Такі несподівані були вони на дванадцятому поверсі нью-йоркського готелю з його штучно охолодженим повітрям, неоновими світлами, різьбами й золоченими орнаментами, дзеркальними стінами, полотнами-драпрі та грубими килимами під ногами.

Ні, не в цім місці був він, а в степу коні пас. Місяць світив несамовито, трави пахли шалено, тумани клубочилися в даліні і з синьої ночі робили блакитний світанок...

Чиста українська мова із цитатами українських поетів вільно й невимушено вібривала в цій атмосфері та досягала найдальшого куточка погрузлої в тишу, переповненої залі.

— Але ця пані з Коломії... — не втерпів пан Здульський, так ні до кого чи може до найближчого сусіда. — От би повчилися в неї всі оті молоді американці українського походження. Як можна не любити таку, прозорої джерельної води, мову? Якби вони збагнули весь її чар, — наскільки збагатилась би їх бідна американська душа. Як прізвисьце цієї пані?

— Та це ж... — шикнув на нього сусід, і пан Здульський не дочув далі.

Вже тоді він почув, як після промови і довготривалої овації пішли привітання. Перший вітав знаний нью-йоркський адвокат, колега промовниці ще з Колумбійського університету, де вони разом здобували адвокатський диплом. Він, бідака, не звик говорити українською мовою, а проте старався. Він же вітав славетну Христину Берло!

А пан Здульський вхопився за свого шпакуватого чуба. Зигзагом блискавиці мигнули перед ним і стали яскравими образами всі ті уривчасті й короткі образки, що вже давно вплетені в його свідомість газетами та іншими незанимаючими шляхами. Христина Берло, блискуча зірка! Батьки — бідні заробітчани, темні селяни, що прибули п'ятдесят років тому, неписьменні, на найгірших роботах... Такі, як ті, що про них була година тому мова. На найтяжчих роботах працюють вони, щоб народжених тут дітей вислати до краю, вивчити їх в українській гімназії. І мрія їх ось тут на естраді стоїть. Не змарнувала ти, Христино, тяжко запрацьованих батькових центів, а ще приклала своїх розуму та праці, щоб бути яскравою українкою американського походження. У американки, тут народженої, така золота українська мова!

І тут пан Здульський ладен був уже рвати на собі з корінням свого нещасливого чуба, бо жаль і сором

опали його за всі ті слова, що вилетіли з його уст годину тому в сусідній залі, там у м'якому кріслі. Він же її образив. Її й її темних батьків.

Хто може збагнути, який дикий сумбур почуттів завихрив у душі пана Здульського? Йому хотілося одночасно й утікати із залі, щоб погляд Христини Берло не упав на нього хоч ненароком. І йому хотілося підійти до цієї скромної стрункої жінки та просити пробачення за всі ті нісенітниці, які він плів. І ще третє почуття примостилося десь збоку — почуття гордості. Це ж так побожно слухають і такі овації влаштувують їй і ті віча, де вона промовляє англійською мовою і де зібрані різні етнічні групи американської землі. Ба ні, вони навіть встають, коли вона входить у залю. Тридцять дві національності вже кілька років підряд вибирають її до міської управи, підкорені чаром її золотистої особистості. А хіба сам пан Здульський, не знаючи навіть хто вона, не був очарований лагідною скромністю і теплою тактовністю «Христини» там у сусідній залі? Ні, не утікати, а підійти й щиро вдарити себе п'ястком у груди.

Але не пощастило йому покаятися. Коли він доступився до Христини Берло в юрбі інших, що теж хотіли з нею говорити, вона вже була вбрана в дорогу. У довгій газовій накидці, що робила її постать імпазантною, королівсько величавою, вона вислухувала та виговорювала останні слова привітань і подяк. Вона поспішала на літака, бо мала ще сьогодні встигнути на важливе засідання. Це ж вона прилетіла сьогодні, можна сказати, прорвалася крізь усі неможливості на Світовий конгрес українських жінок у Нью-Йорку, бо не могла не прибути. Це ж у гуці українських жінок та їх об'єднань почала вона пробувати свої промовницькі й організаційні здібності, в них вона виросла на теперіш-

ню зірку першої величини. Як же могла б вона не прибути?

Щось лишилося у руці пана Здульського, коли Христина Берло попрощалась із ним, запрошуючи на дальшу розмову... принагідно, звичайно. Візитова картка. А на ній було витиснено:

ХРИСТИНА БЕРЛО

президент Міської ради міста Н.

Так ось що означали ті її слова: «Я маю два мільйони!» Те місто, що обрало її на президента Міської ради, має два мільйони мешканців, — думав пан Здульський, не уважно слухаючи на бенкеті пишномовні адреси.

ЖІНОЧА БАЛАКУЧИСТЬ

Нарада закінчилася, й дві нью-йоркські пані заохотили провести двох других до Центральної автобусової станції, *Термінал бас авторіті*. Тільки на черговий автобус вони запізналися.

Причина була дуже проста. Пані Агата з Байону рідко буває в Нью-Йорку і все її вражало. Якби були байдужно пройшли мимо страйку біля будинків, що мають назву *Стайвезант тавн*, то може й не спізналися б. А то з півгодини стояли й споглядали дивовижу: біля того «міста в місті» на Чотирнадцятій вулиці чоловіки й жінки, так осіб із сорок, ходили собі кружка з плякатами на палицях і одностайно вигукували: «Ми не хочемо нашого управителя!», «Нам не подобається наш управитель!». Це — мешканці *Стайвезант тавну*. Побіч стояла поліція, охороняла демонстрантів від терору кровожерного управителя будинками *Стайвезантового* міста. Ну, і як було не постояти, не подивитися, що воно буде далі? І як не погомоніти про ці нові будинки, що чомусь зветься *праджектами*?

— Хай би мене озолотили, то я б не жила в цих голих цегляних касарнях, — не схвалила пані Агата, переносячись думкою до свого одnorодинного дімочка у затишку садів.

— Це ви тільки одна така, — заперечила нью-йоркчанка, пані Галина. — Сюди дуже важко добитися.

Подивіться, он на дверях канцелярії висить оголошення. «Все зайняте. Заяв не приймаємо». І це оголошення висить тут роками.

— Ах, там дуже-дуже приємно, — додала пані Стефа. — Вже як заходите поміж ці будинки, відразу потрапляєте в незвичну атмосферу. Із старого, засиженного й запаскудженого поколінням міста, де всі оті закурені будинки приземисто туляться один до одного, чарівно опиняєтеся в зреалізованій візії міста майбутнього. Так почуваюся принаймні я, коли заходжу в Стайвезант тавн... В ньому нема тих скучно розмірених бльоків, стрітів і авеню без єдиної зеленини, нема скупчености й тісноти старого міста, хоч кожен такий будинок напевно зайняв би цілий бльок, якби його покласти. Ні, будинки стримлять угору, а навколо них великі площі, просторно. Нема геометричної правильности бльокового прямокутника, а є овали. Посеред зелених газонів, травників, і паркової тісноти розбуялих дерев стоять ці чотирнадцятиповерхи у невимушених позиціях, виграючи множеством чотирикутних площин. І хоч вони наче накидані без жадного ладу, насправді ж у розташуванні їх є свій прихований порядок: кожен будинок має свій простір, перспективу, далекі краєвиди. Не заглядають вікна в вікна... Ніяких крамниць у тому місті-саду нема — самі дерева, травники, майдани для дитячих ігор. А посередині міста — круглий луг у рямці гаю із басейном усередині й трьома водограями в ньому. На Різдво там ставлять ялинку... Туди можна ходити відпочивати, як у парк, а це ж два кроки від шумливої базарної Першої авеню...

— Та ще ж недавно я була тут, може пару років, — дивується пані Ольга з Байону. — Нічого такого тут

не було, купчилися такі самі вулиці, як і всюди. Де воно так скоро взялося, з під землі вирросло?

— Я маю тут сестрінку, — оповідає далі пані Стефа з витглядом спеца в справах Стайвезант тавну, — то часом до неї вступаю. Що за приємність жити на чотирнадцятому поверсі, я вам кажу! Прекрасне повітря, просторно, відкривається краєвид, затягнений блакитним серпанком, на верхи хмаросягів... Міські шуми туди не доходять. Все новеньке, аж сяє! І це справді окреме місто із своїми установами: своя електростанція, під землею просторі гаражі, свої пральні... Вже не треба платити окремо за газ та електрику, це входить у мешканеву оплату. Там навіть своя громадська та культурна комісія є. Як моя сестрінка оселилась, то до неї прийшла делегація від жіночої організації з порадами та опікою...

— Але я чула, — зовсім іншої думки пані Галина, — що в тих будинках, як у колгоспах. Раз-у-раз ходить санітарна комісія й перевіряє, чи у вас чисто, чи ви не забили в стіну цвяшка. І чи це правда, що коли ви дістали тут мешкання, то мусите старі свої меблі викинути, а до Стайвезант тавну привезти все новеньке з крамниці?

— Байка! Моя сестрінка перебралася із своїми. Але мусіла чекати рік, маючи за собою, прийміть до уваги, дуже високу протекцію.

— А чи правда, що тих, які заробляють більше якоїсь там положеної норми, звідси виселяють?

— Так! Ці мешкання — для людей із середнім заробітком.

— Якийсь соціалізм! — бунтувалася пані Агата. Вона не могла собі уявити, щоб до неї в хату прийшов будь-хто перевіряти її порядки. — То це значить, держава втручається в приватне життя громадян?

— Та ні! Я чула, що якісь негри подали управу цього міста в суд і програли справу... Іх, бачите, не приймають туди мешкати. І негри процес програли, бо ці будинки не державні, вони належать приватній компанії, а вона може приймати до себе, кого захоче...

Пані так захопилися «фантастичним містом», і кожна по-своєму так переживали його порядки, що результат не забарився. Черговий автобус на Байон відійшов саме в ту хвилину, як вони, нарешті, приїхали підземкою до Центральної автобусової станції.

— От, шкода! — вирвалося в пані Ольги. — Ми ж могли довше затриматися на тій вуличній виставці, що бачили на Вашингтон сквері. Це я перший раз у житті бачу, щоб на вулицях попід парканами й будинками виставляли малярі свої картини.

Ті, що відпроваджували байонських гостей, посміхнулися. Тут все на якусь виставку натрапиш. В середмісті щодня відбувається не менше, як яких п'ятдесят малярських виставок. А скільки різних інших! Безліч...

— От я недавно потрапила на виставку авт нових моделей, де кінофільмові зірки сиділи в рекламованих автах і дозволяли себе фотографувати... Чула я до речі, що в одній такій автомобільній фірмі працює якийсь балканський король, і фірма страшно цим гордиться, платить йому спеціальну платню за те, що він король. Це ж таки гонор для якогось сірого американця — купити авто з рук екс-короля...

— Як на мене, то всі вулиці Нью-Йорку — суцільна виставка. Ідете, — а напроти вас індушка в своєму мальовничому *сарі*, що обгортає її тисячею повітряних блянок, з крапкою на чолі, що надає їй вигляду якогось мітичного півбожества... Пройдете трохи — серед літа ковзанки побачите, там ковзанярі виробляють такі хитро-

мудрі піруети, що й очей не відірвеш. Просто на вулиці можете побачити, як трое чортенят «дають виставу»: одне негриня вибиває африканську дрібушечку тарахкальцем на бубні, а двоє ще менших пресерйозно і з іграшковою легкістю виконують віртуозний танок повертання через голову. Збирається навколо публіка, після закінчення сеансу «артисти» обходять її із шапкою...

— Я таке бачила раз навіть у вагоні підземної залізниці.

— А чи спостерігали ви мітинги на вулицях? Ідеш і бачиш: на розі вулиці поставлено американський прапор, коло нього стоїть промовець, навколо вже зібралась публіка. Поставте американський прапор, де хочете, й під ним можете говорити, що хочете...

— Ну, не скрізь! У парках не дозволяється, — заперечила пані Стефа.

— Але під парком можна. Та, зрештою, комуністи збираються в парку Юніон сквер без прапора й мітингують зрання до вечора. Коли не проходиш, стоїть купка людей, а посеред них хтось вимахує руками та викрикує якісь лайки... То ж кишло нью-йоркських комуністів!

— На тому Юніон сквері я раз бачила чудове! Довжелезна кавалькада добірних верхівців з годину проходила, із Четвертої авеню завертаючи на Чотирнадцяту вулицю. Все це були ковбої і *ковгерлс* із заходу, вони закінчували в Нью-Йорку змагання на першість, розпочаті десь у своїх штатах... то ж напевно відібране все щонайкраще. Як вони трималися на своїх конях, яка гордовитість і самовпевненість відлита була в тих постатях і обличчях! Ікали, наче танцювали. Скажу, що як і в фільмах, хлопці були не дуже такі й гарні з лиця, але дівчата — одна за одну краща, і то різною

красою. Як їм личили ті степові ширококрисі капелюхи, ті шарфи, що наче летіли за ними, ті кольористі амазонські убрання. Я йшла за ними слідом стільки, скільки можна було, аж поки не зникли з очей...

Пані так заговорилися, що й забули, чого вони тут, де вони опинилися. Треба ж, принаймні, спитати, коли буде наступний автобус.

За годину, кажуть.

— За годину? Чудово! — зраділа пані Стефа. — Зайдімо до кафетерії. Щось перекусимо, а до речі скінчимо нашу організаційну нараду, там у нас залишилися деякі «вічні питання». То як ви думаєте, чим можна було б оживити наше інертне й засинаюче громадянство, щоб наша молодь не розлазилась по чужих танцювальних клубах? Я ось тут маю деякі проекти, хочу щоб ви послухали й щось своє сказали...

Вони пішли до кафетерії й година їм так збігла, що вони побачили лише хвіст автобуса, як він утікав на Байон. Але нічого, за годину буде ще один автобус, потішив той самий станційний службовець.

— Тепер уже нікуди не відходьмо, стіймо тут. Покиньмо організаційні справи, ми їх ніколи не переговоримо, — запропонувала одна з них. — Краще дивімось на публіку. То що це — ми стоїмо на даху?

Справді, автобус на Байон виїжджає з даху цього будинку. Спустившись із даху надземним мостом, проїхавши трохи по бруковій вулиці, потрапляє в тунель, під води ріки Гудзон. Ну, вже й справді, — під землею, над землею, під водою. Ще тільки не вистачає для сьогоднішньої подорожі повітряного лету...

— Пані, я в ваших підземках не люблю їздити, — заявила пані Ольга. — Там, де не повернешся, — виставка кохання. Обнімаються й цілуються на очах у всіх.

— Я одного разу бачила, як одна дуже-дуже білява красуня з лянним волоссям стояла в закапелку й цілувалася із чорним як сажа негром, але таким губатим та страшним, що й у Нью-Йорку рідко таких побачиш. Я з дива витріщилася на них, а вони безсоромно не звертають уваги, — цілуються й сміються, цілуються й сміються...

— Нью-Йорк, що ви хочете! А скільки наших українських хлопців поженилися з порторіканками. Я знаю одних батьків, для них це була велика трагедія. А та пара — щаслива.

— Коли хочете, розкажу вам про щасливих анекдоту, є час.

Одна пані почала, а друга в цей час згадала свою, третя собі. Словом, кінчала пані Галина. Було так: поженилися, він її ревнував, були нещасливі, розійшлися. Вона вийшла заміж вдруге, вона його ревнувала, були нещасливі, розійшлися. Нарешті, вона вийшла заміж втретє. Ні він її не ревнував, ні вона його...

— Ой, швидше, швидше, автобус... а то знову проґавимо! — сполошилася пані Ольга.

— Та чекайте, дайте ж кінець почути... Чи були вони, нарешті, щасливі?

— Та ні! Було їм нудно й вони розійшлися.

А, бодай його! Через цю дурну анекдоту знову втратили автобуса! Вже не було в ньому місця, як вони добігли.

— *Ледіс*, — сказав їм службовець. — За годину буде ще один автобус, але це вже останній. Більш сьогодні не буде.

І вони завзялися цього останнього таки не пропустити. Вже організаційних справ не порушували, анекдот не оповідали, про нью-йоркські вуличні атракції не згадували. Тільки подавали одна одній практичні

поради. Як хочете купити добрих оселедців, то ніде в місті не знайдете, тільки на давнтавні, серед наших жидів. Тільки вони та ми, українці, знаємо в оселедцях смак, а американці вважають, що то — «сира риба». Але як хочете купити доброї ковбаси, то їдьте в німецьку дільницю, там крамниці продають таку ковбасу, як у Німеччині. Не од'їстесь! Але щодо мене, то я признаюся, що волю нашу з часничком, — лукаво додала пані.

— А як хочете попробувати черв'ячків, — підкинула друга пані, — то їдьте в китайську дільницю. Можна ще в Нью-Йорку дістати консервованих грімучих гадюк, м'ясо алігаторів, саранчу смажену на олії у бляшанках, смажених на свіжо жабів. Особливо смачна жаба-бугай...

— Що тут дивного? Он підіть на Першу авеню й побачите, як італієць чи порторіканець ковтає живу протоплазму з мушлі, присмачивши її цитриною...

— Не дуже так хваліться своїм Нью-Йорком. У нас в Байоні італійські родини їдять живих равликів. Равлик ворухить вусиками, а його шпичкою видолубують із мушлі...

Година проминула за такими розмовами непомітно. Пані говорили, говорили, говорили, — але вже останнього автобуса не прогавили. Цілувалися, обнімалися, сердечно прощалися, запрошували до себе, умовлялися про наступну зустріч. Всі разом зайшли до автобуса — договорити останні слова. Нарешті, дві пані зійшло, а дві лишилися в автобусі. Загуло, зафурчало, автобус зірвався з місця, пані махали йому вслід.

Тоді ті дві, що залишилися, пані Ольга й пані Агата, глянули одна на одну — й вибухнули реготом. Службовець стурбовано підійшов до них і запитав:

— Дорогі ледіс, поясніть, що з вами. Чому ви смієтесь?

— Бо то ми мали їхати, а не вони! Ті дві пані нас відпровожували! — ледве спромоглася на відповідь пані Агата.

ЩУР ІДЕ НА ЧЕРВОНЕ СВІТЛО

Ми, щурі, належимо до найупослідженішої верстви населення в цьому багатомільйоновому місті. Всі, навіть горобці, мають якусь охорону, якесь забезпечення життя, про всіх дбають, для всіх творять добродійні й охоронні товариства . . . Вже не кажу про упривілейованих голубів, що зграями виснуть по парках і найлюдніших скверах та тільки й чекають, щоб їм виносили торбами зерна й хліба. Вони так об'їдалися, що аж поліція мусіла втрутитися в те черевоугодництво та заборонила абикому годувати голубів. Не згадую про вивірок, що знахабніли до безсоромности. Вони лізуть просто до рук у міських парках та вимагають орішків. Який щур коли думав про такі комфортти? Коли б хоч лишили нас у спокою, то й за те дякувати. А то ж ні! Для нас є тільки пастка, отрута, дияволи-коти. Котів департамент здоров'я й не бачить, їм можна табунами виводитися по бур'янах і пустирях знесених будинків та біля смітникових кошів. Навіть миші, і ті мають якісь привілеї. Ось із одною моєю знайомою білою мишею сталося, що вона вибігла з клітки й, гуляючи по кімнаті, зникла поміж стінами, а звідти вже не могла вибратися й жалібно пищала. То що ж ви думаєте? Приїхала надзвичайна комісія товариства захисту тварин, ломами

розбила стіну й врятувала мишу, а вона, в подяку за це, привела з собою ще семеро перістенських мишенят.

Та якось би там було. Ми, щурі, звикли бути пар'ями в нашому місті та поділяти долю мерзенних хитрих тарганів, що плодяться в міріадах безвиразних особистостей. Їх нищать, і нас нищать. Їх не люблять, і нас не люблять. Вони беззахистні проти отрут і ми беззахистні. Тільки хіба можна рівняти їх до нас? Вони отигдні, влізливі. Ми ж маємо чудові, пружні хвости, а з красою кожного найскромнішого щура не позмагається якийсь там голуб. Я кажу — голуб — бо ж ми такі самі безневинні створіння, як і вони. Живемо собі поміж стінами, в підвалах, не втручаючись у людські справи, нікому не заважаємо. Чи ми не маємо права на існування, як усяке живе дихання?

Та, виходить, наша доля була ще не найгірша досі. Ось від якогось часу почала нам діятися велика-велика кривда: нас позбавляють права мешкання. Наші житла руйнують, цілі бльоки розвалюють, розкидають ущент, а щоб ми не могли зачепитися у підземельних спорудах, то вибирають у нижчих ґрунтах величезні шари землі, а ти, щуре, де хоч подінься! І нема кому навіть внести скаргу на таке явне погноблення громадських прав споконвічного мешканця цього міста.

Плем'я, що до нього належу я, мешкало споконвіку на Двадцятій вулиці поблизу Східної ріки, може знаєте, там, де тепер стоять нові будинки Стайвезант тавку. Десять бльоків чудових і зручних нам будинків було звалено, наче буря знесла, буквально за два тижні, а замість них розпаношилися височенні червонорудаві озійща високі до неба, де нашого брата й на гарматний постріл не допускають. Під землею повлаштували гаражі, всі відпадки сплякують у печах, так що став це непривітний і голодний щурові край. На-

садили там того дерева та тих зелених травиць — аж нудить! Ми, коли те лихо сталося, гунули в сусідні бльоки, там за шпиталевим містом були ще придатні для нашого життя ділянки. Мали ми там чудові підкімнатні мешкання, комфортабельне тепло, води й їжі вдосталь.

Та й там довго не нажилися. Якись три роки, а тоді й там почали на гвалт валити будинки і просто на очах повиростали ці нові червоні будівлі на чотирнадцять поверхів. Що ж, перебрався ми ще вище, вже за скляний палац Об'єднаних націй. Але й там нам не дали спокою. Одного дня заїхали розвалювачі, гураганно все зламали, зняли, вивезли, землю зрівняли, засадили квітами й деревами — хто б сказав, що на місці цього тінистого парку ще так недавно були вулиці скупченого міста, якби ми не знали... Але ти, шуре, роби, що хочеш!

Я вже розгубив чимало братчиків мого племені, втікаючи від заглади та в сутичках із іншими щурячими племенами, що не хотіли поступатися нам своїми володіннями. Мовляв, що буде взавтра, побачимо, а сьогодні не хочемо собі відмовляти в зручностях та вигодах. Але об'єднав нас усіх спільний ворог.

Той монстр жив глибоко-глибоко в каналізаційних нетрях. Колись його маленьким крокодилем спустили діти в мушлю клозету, і він там у водах та збірниках каналізації виріс на великого крокодила. Так от він дуже любив снідати щурячими сендвічами і не один наш молодий дослідник підземель у розшуках нових територій загинув у шлунку цього монстра. Яке ж страшне сусідство! Він усіх тримає під страхом: ану ж здумається йому напасти на нас та всіх передавити?..

Тоді ми, ватажки найближчих племен, зібралися на раду й ухвалили, що найкраще буде всім нам пере-

кочувати на самий низ міста. Газети весь час погрожують, що в близькому майбутньому, за яких десять років, увесь Нью-Йорк стане таким чужим і непритульним для нас, без тих розкішних веселеньких вуличних базарчиків, що залишають для нашого бенкету купи усяких ласощів, без тих чудових крамничок із горами грайливо кольорових обрізків матерії та різноманітним старим фантям, без несказано дорогих нам кашавин, закамарків, стін і застінків, пустирів, порослих бур'янами. Гаражі всі підуть під землю й на дахи. Все буде забетоноване, зацементоване, зазеленене, ніяких тобі шпар та дір. Не буде де нам весілля справляти та навіть і просто побігати. Все це зникне.

Але, — як мовиться, — коли то ще буде! Ні, найпевніша й найліпша для нас ділянка тепер — благословенний низ-низ міста, давн-давнтавн! З тими крученими вуличками, з тими закамарними, почорнілими від часу обшарпаними будинками, де є ще так багато запаху старовини, ще стільки звалищ непотрібних речей та піврозвалених складів і причалів. В це закинуте місце, що було колись жвавим зародком Нью-Йорку, де сходяться води Східної ріки й Атлантики, навіть і пароплави перестали заходити, таке було воно запущене.

Марна, марна надія!

Повалили. Обгородили кілька бльоків високим парканом, зламали всі будинки, повигрібали підземелля аж до підземних озерець, навезли рур, цементу, цегли, каміння, заліза. Замість наших домів, вирости умлівіч величезні хрецаті двадцятиповерхові велетні — із суцільними вікнами, з бальконами на всі чотири сторони світу. Там, де ще недавно були дрібні вулички й будинки, там поробили широченні майдани, там по-

стали парки, простори, куди не глянь. Але бідному щуреві там нема місця! Нема!

Та цим разом ми вже були приготовані. Як тільки-но побачили ми, що деякі вікна забиті дошками, — вже знали, чим то пахне. Я вислав розвідку в усі кінці Мангеттену. За тиждень до того, як останній мешканець покинув ці старі приречені на злам дома, я вивів моє плем'я із загроженої дільниці. Одної глупої ночі, коли всі газетні репортери спали, я вивів братство-сестрицтво у найбезпечніше місце, яке тільки ще існувало в Нью-Йорку.

Треба вам сказати, що коли я був ще зовсім маленьким щуреням і не гадав, що доживу до такої глибокої старости, центр міста був тоді так між Сьомою та Чотирнадцятою вулицями. Чотирнадцята вважалася найблискучішою, пишалася своїми вітринами, рекламами, театрами. А вже за нею вгору міста починалися поля, фарми, кам'яні скелі, дичавина. Найблискучішим же місцем центру тодішнього була дуже поважна столітня фірма Венемейкера. Туди з'їжджалось й сходилося все місто, там можна було дістати все, що хочеш, було жваво, людно, гучно. В цей багатопверховий палац вільно було зайти всякому й милуватися на високі орнаментовані залі, на прекрасні настінні розписи. А на Різдво прикрашені були ці залі безконечними гірляндами, лунали там святочні концерти.

Гай-гай! Що сталось за яких п'ятдесят років! Найпишніша Чотирнадцята зробилась позаштатною звичайною вулицею, хібащо трохи ширшою за сусідні. Фабрики, майстерні й промислові склади підступили ближче, центр міста перенісся вище, а блискучий Венемейкерів палац опинився просто таки на фабричних задвірках. Мало, мало публіки заходило сюди, всі перелилися на середмістя, хібащо старі покушці з'їж-

джалися з далеких околиць за старою пам'яттю. І одного дня Венемейкер замкнувся.

Отож, чи не наймудріше буде переселитися в цей будинок-озію? Валити його не будуть, бо то валять ті підмейчики з пожежними сходами, виставленими на пузах-фасадах. Венемейкер же сам-один посідає два бльоки. Нам зовсім непотрібна та рухлива торговельна пишнота, нас цілком влаштує, як тут будуть якісь фабрики чи установи. Тих підземних кривок, що їх так багато в домах старого стилю, нам буде досить.

Тепер підходить найсумніша сторінка мого життя, невимовний біль побиває мене, коли згадаю. Сталось велике-велике нещастя, найгірше з усіх, що досі падали на нас. Венемейкер одної ночі загорівся. Саме той будинок, де оселився із своїм племенем я. Пожежа вибухла така грандіозна, що її не можна було згасити. Двадцять чотири години працювали всі пожежні команди Нью-Йорку, сам майор міста не спав цілу ніч і рятував нас. Але нічого не допомогло. Будинок згорів. Це була найбільша в Нью-Йорку пожежа за сто років.

Найстрашніше ж те, що пожежники вилляли стільки води! Залляли не тільки підземелля, але й усі підземні залізниці поблизу, так що рух підземок припинився на тиждень. І в цій потопі згинуло все моє плем'я, вся моя рідня. Зостався я сам. Сам, як обгорілий сірник, — старий ватажок загинулого племені.

Що ж мені тепер, бідоласі, робити?

Я мушу щось зробити! Жити нема де, і жити нема чого. Чому не втопився разом з усіма дорогими та рідними?

Довго сидів я і плакав кривавими слізьми, а потім пішов на Другу авеню. Там женуться весь час авта, як тічки скажених собак, і боронь, Боже, йти на червоне світло. Я завжди дожидаю зеленого світла, хоч би на-

віть не видно було жадного авта. Ми ж, щурі, не вміємо бігати по асфальтові.

Я вибрав хвилину, коли засвітилося червоне світло, а тічка скажених авт ринула нестримною лавою. Ото саме в цю хвилину я й пустився переходити дорогу. Ще мить — і мене вже не буде, залишиться на асфальті купка м'яса. Страждання скінчаться.

Я йшов помалу, дуже помалу. Чекав останньої хвилини своєї. Залізний скрегіт оглушив мене. Вантажне авто, що от-от мало роздавити мене, раптом зупинилося, майже доторкнувши мене, але м а й ж е . . . ще між залізною потворою й мною залишилася тонесенька смужечка простору. За ним іззаду позупинялися інші авта, а я все йшов та йшов. Весь рух затримався й авта шанобливо пережидали, коли вже я перейду дорогу. А я все йшов та йшов, бо ж на лискучому асфальті, кажу ж, мені слизько, я бігти не можу. Крім юрби авт, виросла по обочинах вулиць юрба пішоходів, а на тім боці вже вітав мене об'єктивом фотоапарату газетний репортер.

Ну, і що воно за дивні істоти, ці люди? Я ж ніде незаасекурований і нікому не було б шкоди від моєї загибелі. Нікому й користи нема від мого рятунку. Забрали житло, а тепер не дають умерти. Ще й прославили. Мою світлину, з усією нерухомою парадною авт видрукували в газеті.

Та й нічого мені не лишилося, як піти до Зоопарку та запропонувати себе, як експоната вимирущої щурячої раси міста Нью-Йорку.

ПРИСТРАСТЬ РОЖЕВОГО КАМЕНЮ

Які глухі ці люди, вони не хочуть слухати! Гатшепсут, її душа Ка, кричить і вимагає, щоб забрали сперед її очей ненависного зятя Тутмоса, щоб вона вже більше не бачила того зухвалого виразу, тих рис, таких схожих на її власні, того орлиного родового їх носа. Ні, вони поставили двох ворогів віч-на-віч, і так велика єгипетська цариця Гатшепсут та заклятий її ворог, цар Тутмос Третій мусять стояти роками одне проти одного, замуrowані в мовчазний рожевий камінь.

— Хіба ж ви не знаєте, — пристрасно кричить Гатшепсут до музейних працівників, — хіба ви не знаєте, що він повикидав мої кості із гробниці мого храму в Дер-ель-Багрі? Ви ж самі про це написали на ваших таблицях . . . Ви ж моєї мумії так і досі не знайшли, бо він . . .

Але вони проходять мимо, так наче б то вона нічого й не говорила, до їх вух не доходять її крики. Владна цариця Єгипту, фараон Горішнього й Долішнього царств, дочка Амона, втілення найяснішого Озіріса — вона безрадна змінити свою долю, вона мусить день і ніч дивитися на свого лютого ворога. Нащо її викопали із смітника за стінами храму в Дер-ель-Багрі біля Теб, ощо статую, що викинув був на звалище любий зятьок, як допався до влади? Щоб через три з половиною ти-

сячі років поставити в Нью-Йорку їх обох у цій музейній залі? Але якщо їй належить бути у віках, то цей негідник чого тут?

Зять Тутмос Третій в такі хвилини додає до свого зухвалого виразу ще й зловтішний. Певно! Його теща гадає собі й досі, що вона має фараонську владу. Минулося! Минулися ті часи, що Гатшепут безцеремонно відсунула свого чоловіка, Тутмосового батька від фараонської влади. Свого рідного брата детронувала, така узурпаторка!..

— Я — узурпаторка? — не стямилася Гатшепут. — Я? Та то ж Тутмос Другий — узурпатор! То ж він посів був те, що йому не належало. Ти знаєш, що дід твій, а мій тато Тутмос Перший в день мого народження призначив фараоном мене? Мене, а не твого тата! Коли повінчали мене з твоїм татом, я ще нічого тоді не тямала, я мала лише п'ятнадцять років. І ще других п'ятнадцять років терпіла я, не користала з моїх природжених прав... Нарешті, вже було терпіти годі. Як він посмів? Обеліск собі задумав поставити. Ніяких обелісків! Я не дозволила, законно. Натомість, я поставила собі два обеліски. Я увінчала ними мое двадцятилітнє фараонування.

І вони знову починають сваритися. Саме оце й закидає тещі Тутмос Третій. Як же це так, на якій підставі? Аж два обеліски? Як сміла вона присвоїти собі священні фараонські титули — і Яструба, і Грифона, і Кобри?

— Бо я — дочка самого Амона! — відтяла Гатшепут. — Всі ці титули мені належаться. Я — Макара-Хнум-Амон!

— І всі Амонові зображення мають твоє лице! І всі статуї фараонів, що приносять вино в жертву Амонові, і всі сфінкси, що стережуть вхід до храму, і всі двад-

цять шість статуй Озіріса! — глумливо заскалив око Тутмос Третій. — Соромся, жінко з хворобливим честолюбством! Ти ж — звичайна жінка, дуже себе любиш. Чи не сором було тобі вдягати фараонські атрибути, бороду фараонську причіплювати, коли ти — тільки жінка?

— Так, так, так! Щоб ти знав! Я вдягала клинцювату фараонську бороду, я ставила собі безліч статуй у всіх видах — і майстрі любили мене увічнювати. А на що здобувся ти? Тільки й того, що позбивав із моїх статуй мої написи, та натомість вирізьбив свої. Тільки й того, що побив та понівечив шляхетні витвори мистецтва, бо там було мое, ненависне тобі, обличчя...

Тутмос Третій гнівно дивиться на Гатшепут. О, він її зненавидів ще тоді, коли помер батько, Тутмос Другий. Помираючи, він призначив фараоном його, але що то помогло? Як відсунула від влади й корони свого чоловіка, так і його не допустила. Мусів чекати довгі роки, поки вона вмере. Ох, і помстився ж він тоді! І ще б тепер, якби...

А Гатшепут також шкодує. Шкода, шкода, що такий фараонський закон, сестра мусить одружитися з братом. Ніколи свою доню, Нефру-Ра, не одружила б Гатшепут із цим нікчемником, з цим сином Тутмоса Другого й палацової придворниці. О...

Гатшепут не докінчила. Проте, думка біжить сама попереду Ка... Негідний син негідного батька. Всю велич Єгипту, що так терпляче будувала вона протягом свого довгого панування, за кілька років розвіяв він по вітрі, як допався до влади... Воєн йому захотілося, із сусідами почав задиратися...

— Що ти розумієш під величчю? — чує вже Тутмосову відповідь. — Чи не я підбив Сирію? Чи не я став грозою всіх сусідів? Чи не я dokonав сімнадцять

військових походів? Чи не мені прислали дари Крит і Кіпр, Хетти і Мітанні, Фінікія і Месопотамія? Мені, фараонові Мін-Хепру-Ра.

— А нащо були ті походи? За мого царювання сусіди й без воєн все мені доставляли, чого тільки мені й всьому Єгиптові треба було. Золото й пурпурові тканини, мережива й корали та рубіни, пахоці й мед та оливи, слонові бивні й мідяний посуд... Все, що тільки можна було уявити, плило до нас у дорогих скринях із кедрини. І все це в дар, ще й горді були сусіди, що цариця Єгипту зволить дари приймати. І ні одної війни я не мала ні з ким. Та ж зуміла я все своє царювання прожити в мирі із своїми сусідами, з усіма сусідами, чого ж ти не спромігся? І ті люди, що ти їх побив у війнах, що поморив у своїх сімнадцятьох походах, всі вони в мене були зайняті мирною працею. Добробут панував у моєму царстві, ремесла розцвіли, як ніколи. А може чого не було в Єгипті, то що? Ось треба було мені обсадити мій храм у Дер-ель-Багрі сикамо-рами, в Єгипті їх не знайдеш, то що ж? Я й без війни їх здобула, тільки вислала до країни Пунт експедицію з дарами — і дивись! Сикамори й досі ростуть там та задивляються на себе у басейн... Якби то ти був мудрий! Де твої будівничі діла, а не руйнацькі?

— Я не будував? А храм у Карнаку, а інші храми...

— Де твоїobelіски?

— Один — за стінами цього музею в парку, а другий є ще в Англії, — з викликом ріже Тутмос Третій, але перевіряє все таки оком... Чи знає Гатшепсут, що там спритно збито її ім'я, а натомість вирізьблене його? Музейники цього не помітили...

А Гатшепсут картає далі.

— Де твої вічні пам'ятки слави Єгипту, ось як мій храм-гробниця? Якби то ти був мудрий, то сили й ба-

гатства, що на війну розвіяв, вклав би ти у творення твоїх, Тутмоса Третього, монументів. І люди прославляли б, як мене, а то ж скільки на тебе й досі плаче!

— Я занадто довго чекав. Ти придушила мене, а я хотів слави. Військової слави, не бабської. І діждався...

— І діждався... Почав з того, що викинув мою мумію з гробниці в тім храмі, що я для себе збудувала. Статуї мої понищив. Але я — безсмертна. Ти потрощив, порозбивав мої імена, де тільки вони зустрічалися, а через кілька тисячоліть я ось знову у всій своїй славі.

Тутмос Третій з охотою підійшов би й ногою ще раз перевернув би ненависну статую, що стоїть напроти нього. Так, так, він пам'ятає всі ті зграї мистців, скульпторів, архітектів, довгов'язих філософів і інших непотрібних мудреців, що юрмилися за часів Гатшепсут у фараонському палаці. А тих писарів! Всі стіни її храмів обписали славними ділами Гатшепсут. Він би ще тоді з охотою їх усіх порозганяв, та не його була сила в тім пишнім та розкішнім палаці Гатшепсут. А теща, що так любила бачити навколо себе нечувану розкіш, оточувати себе небувалим досі блиском, цікавими людьми, і така мила була та дотепна в цім своїм дібранім товаристві, — о, теща була крута й тверда, нестримна у вияві своєї влади. І тому він сьогодні тішиться: вона собі може говорити, що хоче, але тепер вона скована в камені. З насолодою показав би він ще раз свою владу над каменем, як у перші роки по смерті Гатшепсут, та ба... і його цей камінь не пускає.

Він кидає стріли гніву й безліч зневажливих епітетів. І то так голосно, аж завжди сонна й сумирна бабця Сехмет, стара жінка з лев'ячою головою та кігтями, обізвалася. Прадавня Сехмет, що її рокам не знає ніхто ліку, що пишталася молодістю ще тоді, коли люди були

трохи звірі, а трохи люди, вона стояла поруч і дивилася на цих драпіжних фараонів вісімнадцятої династії, мов на малих дітей.

— Та не галасуйте так! Ще перелякаються ці, що юрмами ходять та розглядають нас, ще музейна сторожа збіжить. Ти, Тутмосе, заспокойся, воно певно, що не личило за твоїх часів жінці фараоном бути, але за моїх часів воно не раз так бувало, і не було вже воно так зле. Не зле було єгипетському людові й за Гатшепсут. Ти ж подивись! За її панування наш Єгипет досяг був найвищого щабля добробуту й спокою. Ні до неї, ні після неї вже того не було. Промисли різні розбудувала, із сусідами в любові жила... Уміла в одній своїй руці з'єднати твердість владности з мирністю й добротою. То ж не дарма... Я раз підслухала, що Герберт Велс назвав нашу Гатшепсут найекстраординарнішим та найздібнішим з усіх єгипетських монархів. І першою великою жінкою в історії!

— А я — перший великий полководець Єгипту! — випнув груди Тутмос Третій. Йому зовсім не подобалось, що бабця Сехмет прокинулася й почала навчати, але він не смів їй так дуже перечити. — Всі історики це твердять...

— Ото ж то, і тобі честь! То ж не сваріться, ви одна родина. Все минає. Минулися ми, — а колись були й ми такі, як ці минуці, що приходять на нас дивитися. Тільки те, що створене мистцями, те живе. Ми живемо й дякуймо тим геніям, що вклали наше Ка у камінь. Стійте тихо й радійте, що нам така велика шана — у Нью-Йоркському музеї стояти. У столиці світу. Як і належить нам, найвизначнішим особам найвизначнішої країни нашого часу. Не робіть крику, ви мені заважаєте дрімати...

Але ніхто не чує ні цих криків, ні цієї сумирної розмови левиноголової Сехмет. Камінні постаті — всі вісім маєстатичних фараонів із червоного граніту, що стоять навколішках із глечиками вина для бога й предка Амона, дванадцять менших коралевих сидячих фараонових статуй, ще три маєстатичні рожеві фараони, дві статуї Амона малинового кольору, монументальний сфінкс із багряного граніту, двадцять шість Озірісів, що підпирали колись храм-гробницю Гатшепсут у Дер-ель-Багрі, — всі ці статуї з обличчям Гатшепсут стоять тихо, мовчазно, урочисто. Дуже лагідно сидить Гатшепсут у блідорожевій статуїній подобі, без фараонських атрибутів, а в ніжному жіночому убранні з легкої тканини. З тим самим орлиним носом, що й її ворог напроти, з затисненими устами й твердою волею мирно й на добро всім царювати.

Вона задивлено слухає й думкою переноситься в суміжню залу, де повторена в макеті її найбільша будова, найславетніший зразок єгипетського будівництва — монументальний, геніяльно просто збудований храм, висічений у скелі Дер-ель-Багрі. До святилища Амона не так відразу вступиш. Спочатку треба пройти один двір, крізь алею сфінксів, потім — другий, потім храми й гробниці, статуї фараонів, Озірісів...

На те будувала вона цей храм, щоб у боковій гробниці, поруч із батьком, Тутмосом Першим, і її мумія лежала. А зять викинув, і невідомо куди, ніхто не знає й досі, де вона... Може знає про щось бог-шакал Анубіс, а може Гаттор, сонценосна корова? Їх каплиці поруч. Але вони мовчать.

Все стоїть тихо, урочисто, мовчазно. Драма ця замкнена в чотирикутникові мідної таблиці на постаменті статуї Гатшепсут. Тисячі й тисячі людей проходять

повз ці статуї, навіть не читаючи таблиць, тільки оповиваючись містичним ароматом вічності цієї залі — відділу монументальної єгипетської скульптури у Метрополітен музеї Нью-Йорку.

ПРИГОДИ ГАНЧИНОЇ ТОРБИ

1

— Позич мені на хвилину свого дзеркальця, — попросила Ганка. — Я ніяк не зберуся собі купити. А те в зеленому обручику, — пам'ятаєш, що я так любила? — розбилося. Ще тоді, як у мене вкрали торбу. Еге, що саму. Хіба я тобі не розказувала? Це була в мене така кінематографічна пригода. Кому розказую, — не вірять. Так от же, слухай!

2.

Індустріальна екзотика мого оточення починається вже в хаті, сажею на підвіконні. Ця сажа — частина космосу. Десять мільйонів років тому росли буйні ліси і стали кам'яним вугіллям, а тепер це вугілля, роздроблене на шматочки, привозять океаном до причалу Східної ріки. Цей причал належить Силовій електричній станції, що на сусідній вулиці від мене. Велетенські пащі дериків ковтають чорне вугілля з пароплавів і віддають складам електростанції. Величезні димарі курять день і ніч перепаленим вугіллям, а сажа акуратно лягає на мої підвіконня.

Космічні звуки наповнюють усю мою кімнату: вікно, що дивиться одним боком у море, засилає радіопередачу

еспанською мовою, за стінкою бушує порторіканська музика, ладна розтощити стіни. У подвір'ї граються діти, вони намагаються якнайбільш гуркотіти бляхою і самовіддано перекичатися цей гуркіт п'ятнадцятьма екзотичними горлянками. Тому я вкладаю в торбу грубеньку книжку та йду шукати екзотики ще й за двома своєю хати й за межами моєї вулиці.

День і ніч курять чотири димарі славу Індустрії. Безвіконні цеглясті куби електростанції намагаються уподібнитися вавилонським храмам, тільки гай-гай! Там курілася день і ніч у мисках амброзія й мірра, а тут сигари курять сажу й дим кам'яного вугілля. Круглі мережива цистерн різбляться в небі, наче вони й справді не складені з дебелих штаб заліза. Але все таке могутньо велике, що на відстані й залізні штаби стають ажурним мереживом. Над усім цим літають живі листочки, що нічого спільного не мають із індустрією, але мирно з нею уживаються. Це — зграйки голубів, вони літають-в'ються одне навколо одного, а як сідають на дахи, то всі разом.

А ось і храм. Церква святого Емеріка не заблудила в цей індустріяльний Вавилон, ні, вона навіть намагається уподібнитися стилеві фабрики, такої, як і ця насупроти почорніла й закурена фабрика олівців. Церква зовсім подібна на куб електростанції своїми скучно-рівними без жадних орнаментів цегляними червоно-рудими стінами. Виявляють церкву тільки кольористі вітражі та в неділю рої святково зодягнених жінок і дітей, таких дивних серед гаражів, сажі і фабрик.

Та можливо цей храм вмонтований не в сучасну вулицю гаражів і фабрик, призначену на злам, а в майбутні житлові ансамблі, що почасти вже почали здійснюватися над берегом Східної ріки? Там уже тепер є зелений парк і оце я до нього прямую, ось тільки пере-

йти ще поміж ці нові будівлі, що скидаються на урбаністичні макети.

Але як перейти дорогу, *Іст рівер драйв*? Там шалено женуться ріки машин...

Для цього є естакада, міст над вулицею. Один схил-доріжка і другий, а тоді вже сам міст. Так цікаво дивитися звідти на потоки авт унизу, на пароплави за деревами парку, що плавко і м'яко пересуваються по воді. Потім дві похилі доріжки вниз — і дивитися на пароплави можна вже зблизька, ставши біля штахетів набережної. Поворот голови — і в далині мріє силуета будинку Об'єднаних націй, звідси це просто скляна коробочка від сірників. Часом вона в блакитних серпанках, а часом — білий привид на тлі синього неба.

Яке все це незвичайне, фантастичне, наче примарне. Чи снилось коли, що в такому будеш жити? Чи може снитися?

Але я фантастики мого оточення вже не помічаю. Я лише тоді відчуваю, що живу в одному з найбільших портових міст світу, як гудуть пароплавні сирени, в туманні дні. Для мене скована набережною Східна ріка навіть не затока Атлантичного океану, а тільки свіже повітря, ослони під деревами, трохи дітей, що бавляться на трапеціях, краєвид на той бік ріки, з велетенськими електричними реклями, на індустріяльний Бруклін. Далекі обриси мостів і змаросягів. Я можу йти ген туди, аж униз вздовж ріки парком, аж до тих нових будинків, що їх ще торік не було...

Але я вибираю собі затишний куточок. Півколо, обгороджене залізними штахетиками, обсажене кущами, облямоване ослонами. Звідси також можна дивитися на ріку, на пристані із пароплавами з усіх країн світу, на зелено-червоні реклями потойбіччя ріки і на кругляки-цистерни далеких газовень, що на тлі неба

видаються навіть казковими. Хоч місто й навколо мене, але воно за мною, я в природі. Для повної ілюзії навіть скидаю своє взуття, а торбу поклала на лаві біля себе і починаю читати взятую з собою для такого чудового відпочинку книжку.

Та не так легко зосередитися. В цім півколі є ще коло, огорожене штахетиками, в ньому граються діти на піску. Що за крики вони зчинили? Підношу голову й бачу, що це два підлітки-школярі пустують. Здоганяючи одне одного, вони так зударилися біля штахетиків, що з розгону летять просто на мене. От-от упадуть мені на руки, але замість упасти... один із них хапає мою торбу з ослону й обое утікають.

Я зірвалась на босі ноги й полетіла здоганяти торбу, що бігла поперед мене під пахвою в швидконогого молодого спортсмена. Біжу асфальтами, доріжками, попід деревами, кричу: «Допоможіть!» Але зустрічні, замість хапати за руку школяра, дивляться мляво, бачать і не бачать. В чужу справу, хоч і серед білого дня, хоч напасники й підлітки-школярі, — ніхто не хоче вмішуватися.

Моя торба під чужою пахвою біжить ось-ось поперед мене, біжить просто до естакади, іншого виходу з цього парку близько й нема. Тільки чого ж це він біжить не до входу, а забігає поза естакаду? І тоді я бачу, що торба підлітає в повітря та на очах у мене падає на вищу площинку естакади. Мені залишається бігти назад до входу, я вибігаю на першу площинку естакади, на те самісіньке місце, де має бути моя торба, але її нема. Вона зникла безповоротно. Нікого на цім місці нема й нічого нема.

Розгублена, все таки біжу мостом далі, аж нарешті один чоловік таки виявив співчуття. Іди, дзвони полі-

ції, виклич детектива. Там на вулиці є поліцейний телефон.

Біля поліцейного телефону й мене збирається юрба, тепер уже всім дуже цікаво. Еге, якби в цю хвилину тут знов когось грабували, то всі вдали б, що нічого не бачать. Якесь молоде негринятко, певно менший брат грабіжника, питає, скільки там було грошей. Еге, найсмачніша родзинка у всій завареній каші! «Ах, ці злодії!» — співчуває воно нещиро. Я мабуть маю дуже нещасливий вигляд із своїми босими ногами, бо юрба разом зі мною чекає поліцію. Еге, що та поліція вже тепер допоможе? За ці півгодини можна забігти аж у друге місто...

Нарешті, з'являються два детективи й розпитують: як було? де було? яка торба? що там було всередині?

Ми ретельно обходимо всі сакраментальні місця й я, нарешті, взуваюся. Моїх черевиків нікому не було треба, але там, де мелькнула торба, як детективи не шукали, нічого не було. Поліція дослідила терен так далеко, що навіть проїхала автом вздовж вулиці. Може там знайдеться? Вернулися ні з чим і запиталися, чи маю ключі від хати. Та ні ж, все в торбі. Ключі, гроші за мешкання, документи, записна книжка, листи, все! І як же я тепер влізу до хати? І чи не прийдуть грабіжники цієї ночі, маючи чим відімкнути?

Детективи кажуть сідати в авто, поїдемо до ключо-роба. Не журись, як торба знайдеться, то повідомимо тебе. — Еге, знайдеться! Вже, мабуть, у темному місці поділилися моїми двадцятьма долярами, а торбу вкинули в річку. — Ну, оце тут висідай. Чи маєш які гроші в хаті? — Може з доляр. — Зміни цій пані замок, а вона тобі пізніше принесе гроші. Гуд лак! Щасливо зоставатись!

Хвалити Бога, хоч ночуватиму в своїй хаті.

Так скінчилася моя екскурсія в космічно-індустріальну фантастику великого міста. Чи тебе коли обкрадали? Найжахливіше — ця огида на душі, вже не так матеріальна втрата. Наче яка буря налетіла на тебе, впоряджена якимось злим бісом, що стоїть тепер збоку й хахоньки справляє з твоєї безпорадної спустошеності. Якщо ж доля мене вчить, то чого хоче навчити? Це все так мучить! Треба зняти з себе це все, цю огиду з душі.

Єдиний вихід — увити собі, що не гвалтом відібрали в мене торбу, не вишукано обдуманим майстерством виробленого наперед оперативного пляну, а що я сама їм її подарувала. Хай те, що опинилося в них, принесе їм щастя. Молоді злочинці! Такі ще діти, а вже духові каліки!

Я постановила собі нікому не розказувати про мою пригоду. Однаково, вже ніхто нічого не допоможе, я сама винна, що така роззява, що не гляділася. Розложилася з своїм крамом, як у себе в хаті. — Але ж це в дитячому закутку! — Ні, краще перестати думати про це й кріпко забути.

Але там був один лист, що стосувався Юрка, і я йому телефоном проговорилася. Того листа я вже не можу йому показати, бо . . . просто тому, що його вже в мене нема. Вкрали . . . разом із торбою. Хвалити Бога, що телефоном розмови короткі. Але другого дня приходить до мене Олеся.

— То що ви там мали у вашій торбі? — питає вона.

— От іще Юрко! — обурилася я. — Вже роздзвонив!

— Не журіться, ваша торба знайшлася, — каже на це Олеся.

Я її не розумію. Що це вона говорить? Якось химерія!

— Ідіть зараз до поліції, — каже мій янгол доброї вісті, — кидайте все, що робите, та заберіть там свою торбу. До Юрка дзвонили, питали, чи знає він таку особу, і сказали, щоб ви не турбувалися, торба знайшлася.

Але чого вони до Юрка дзвонили? Тим детективам, що шукали мені торбу, відома моя адреса, але при чому тут Юрко? Ах, так, дійсно! Той лист із адресою й телефоном Юрка. Це може бути подібне на правду.

Моя пригніченість раптом випарилася, з'явилася легкість, весела легкість. В поліційній станиці я була рівно через стільки часу, скільки треба, щоб туди дійти. Тепер я вже не спостерігаю по дорозі ні голубів-листочків, ні димарів вавилонських храмів, ні потоків машин, — а влітаю в станицю й питаюся:

— Де тут моя торба?

— А ви щось згубили? Що саме?

Починається довга, нудна процедура опитування, і я нетерпляче питаюся знову:

— То вам не передали моєї торби?

Тут нічого невідомо.

Але ж телефонний дзвінок! Звідкілясь хтось дзвонив, питався про мене, довідувався, чи дійсно я живу на цій адресі? Хтось же має цю торбу, коли знав до Юрка дзвонити? З поліції дзвонили! Що за фантазмагорія?

Так от же: з поліції дзвонили, а в поліції нічого про це не знають. Торбу в ріку не вкинуто, вона в чийсь руках. Але в чій? Того дня я обходила чотири поближких поліційних станиць і, крім того, побувала в бюро знахідок. І скрізь знизували плечима — нічим не можуть мені допомогти. Може це дзвонили ті самі зло-

чинці, хочуть перевірити адресу, а вночі напасти? Може якась провокація? Що ж справді, було в тій моїй торбі? — почала вже дурити я. — Може щось таке давно забуте, що комусь тепер треба знати мою адресу?

Оманна надія, що я таки побачу свою торбу, почала розвіюватися. Та біс із ними, хоч би документи віддали! Наші київські злодії все ж були шляхетніші, вони відсилали поштою документи пограбованому, а тут... Ні, таки треба звикати до думки, що я все подарувала, викинути з голови цю історію й не гаяти часу на біганину по поліційних станицях!

Як уже забула, рівно через тиждень прийшла листівка. З'явитись до поліції, там оформити справу. В якомусь новому поліційному відділі клерк почав знову нудно опитувати мене, що було в тій торбі, а потім пішов у другу кімнату й... виніс оцю мою стару, таку мені дорогу торбу. Висипав на стіл усе. До найменшого клаптика все було ціле й нерушене, крім дзеркальця. Дзеркальце було вдрузки розтріскане, хоч ще й трималося на зеленому обручикові. — Скільки тут було грошей? — Тут було двадцять долярів, — твердо відказую я. — Тут було і є двадцять вісім долярів, — поправив мене клерк. — Ось ви їх усі тут маєте.

Що ж діялося з моєю торбою після того, як я її останній раз бачила, й де вона оберталася цілий тиждень?

А вона, виявляється, недовго була й у руках неповнолітніх злочинців. Один підкинув її, а другий на першій площинці естакади підхопив, побіг надземним мостом і біжучи кинув униз, бо там ще третій спільник її чекав, — от як геніяльно було придумано. Але торба мала свою волю. Вона схотіла впасти не на землю, а гепнула на якесь проїждже авто й так на ньому поїхала. Молоді злочинці даром виробляли свій геніяль-

ний плян, даремно трудилися. А торба не впала з авта, аж поки люди не зупинилися, заінтриговані, що це їх «збомбардувало». І ті шляхетні люди, що дістали до рук чийось торбу таким з неба дарованим способом, навіть не заглянули до неї, а передали поліції. А може й заглянули. Мабуть то вони побачили Юрків телефон та подали добру вістку, навіть не виявивши свого імені, не жадаючи подяки. З якими ж двома протилежними світами зустрілася моя торба того дня!

І поки я бігала по поліційних станицях, у якійсь ще іншій торба переходила формальності, й аж через тиждень ми з нею зустрілися знов, у присутності поліційного свідка. Постраждало тільки дзеркальце. Та й не диво! При таких еквілібрристичних подорожах!

Для чого це все було, — стільки хвилювання, чорних думок, затруєності? Може для того, щоб я шукала фантастики добра і зла великого міста не тільки у зовнішньому його образі, але й у внутрішньому?

3

Ми саме проходили повз ряди різного краму, виставленого на Першій авеню.

— Чекай! — радісно згукнула Ганка. — Ось я бачу таке самісіньке дзеркальце. Почекай хвилиночку, я хочу його купити.

Є С, М Е - Е М ! . .

Від усмішок вони перейшли до незначних реплік, неминучих при їзді в поїзді, коли сидиш поруч із сусідом пару днів підряд. Потім виявилось, що їдуть вони до одного міста, до Лос Анжелес. Потім вияснилось, що одна з них прибула до Нью-Йорку недавно і, взагалі, вона чужинка, вона — українка з Києва. А от друга, та вже чистокровна нью-йоркчанка, в цьому місті й народилася. Неминуче запитання «гав ду ю лайк Америка? Як вам подобається Америка?» було вже на порозі уст нью-йоркчанки Долорес, як українка Ірина її передидла.

— Як же я боялася Нью-Йорку, коли їхала до Америки! А тепер дуже люблю його за те, що всім у ньому є місце. Як вільно в ньому жити! Як кожен знаходить у ньому те, що кому найбільш потрібне! Як ніхто не втручається в твій спосіб життя! Одно тільки: як трудно в ньому вдягнутися!

— В Нью-Йорку трудно вдягнутися? — високо звела свої крилато вимальовані брови Долорес. — Ви починаєте говорити парадоксами. В Нью-Йорку, найбільшому на всю Америку центрі кравецької промисловости, де крамниці завалені одежею, де щодня відбуваються сотні різних випродажів, бо нема куди подіти випродукованих товарів, в Нью-Йорку, де такий коло-

сальний вибір крамниць на всяку кишеньку, — і вам трудно вдягнутися?

— Отож то, що забагато всього! — ствердила Ірина. — От я бачу на вас прекрасні речі, а як ви їх добираєте, це для мене таємниця. Бачу на вулиці такі елегантні убрання, аж за душу хапає, — з гумором всмінулася вона, — а як піду купувати, то натомлюся-натомлюся і, розгублена від усього перепробованого та переміряного, вертаюся додому ні з чим.

— Цікаво, де ж це ви так страждаєте? — відповіла такою ж усмішкою й Долорес. — Є ж крамниці, де вам усе покажуть самі й усі ваші забаганки постараються вдовольнити.

— О, я терпіти не можу тих крамниць, де тебе зустрічають словами: «єс, ме-ем!» і ходять за тобою по п'ятах, не дають обдумати, що тобі треба, та й, взагалі, давлять на твою волю. Я люблю пошалатися по департамент сторах, де перекочуються юрби людей. Люблю й собі поштовхатися між ними. Часом ноги самі понесуть... і дивлюсь, — а я вже у Кляйна. Вже споглядаю, як літають у повітрі, мов марива, найлонові блюзочки, газові хустинки. Десятки рук з усіх боків столу риються в цих блакитно-рожево-білих хмаринках, підкидаючи їх, і все це кружляє в ритмах егерно-найлонового танку. Можеш хоч і зранку до вечора нишпати біля накиданих на столах светрів, комбінацій, рукавичок чи там поясів, можеш шукати, цілий день, — ніхто тобою не цікавиться. Адміністрація крамниці нагадує про себе тільки часом, як сповіщає у мегафон, в якому відділі випродаж у цю хвилину. Ще часом біля столу з'явиться працівник, щоб підкинути нову порцію краму. Пробурмотить собі щось під ніс... либонь, про розмір привезеного... Отже, як зайшла до Кляйна, то цей день пропав...

— Так, Кляйн... — протягнула Долорес. — Мабуть би за день не обійшов усіх п'ятох поверхів, щоб так почав оглядати усе підряд. Але там є кафетерія і ресторани, можете там взагалі жити, додому вертатись тільки ночувати. Що ж ви скажете про Мейсі, з його вісьмома поверхами, із сто п'ятдесятьма тисячами щоденних одвідувачів?

— А я просто боюся того Мейсі. Як заходжу, то відразу в один відділ і ні на що інше вже не дивлюся. Бо коли б дивилася, то вже до бажаного відділу прийшла б витрушена... не то що купувати, а й дивитися ні на що не хочеться. То ж кажуть — чи правда? — Мейсі оголосив сто долярів премії тому, хто запотребує річ, якої в нього нема.

— Правда! — авторитетно ствердила Долорес. — Це найбільший у світі магазин.

— Ну, з мене досить і менших. Отже, розкажу вам, як я вперше купила собі суконку. Вже з дому вийшла із твердим наміром купити собі щось літне й не затримуватися біля тих самовідданих столів із горами приманок. Я знаю, що поруч, позаду, по боках, в довгих анфілядах заль на всіх п'ятох поверхах лежать, чекають всі ці прекрасні речі самі, без продавців. Це як біля всього спинятися, як буду все це перегортати, міряти, вибирати, або не вибравши йти до сусіда, такого ж «мільйонного бізнесу із центовими користями» — то взагалі не дійду до мети. То я примкнула очі і йду просто до відділу, де висять суконки, йду просто до мого розміру. Та хоч що хоч роби, а як не зачепитися біля цих маривних блюзочок? А тут ще й сорочки в мереживах та аплікаціях поруч, а тут і взуття засіками! А збоку — стоси білих торбинок, та все — продаж. Це, мабуть, Одиссей мусів так пробиратися між

Сціллою й Харібдою та заліплювати вуха воском від приманливих співів сирен.

Поглянула я на торбинки скоса й рішучо пройшла до залі, де безперестань цокають металеві держачки об вішалки. Цікаву музику творить публіка, що перегортає тисячі суконок, тисячі фасонів, кольорів, гатунків.

Тут — просто біда! Якби не так багато, то може й вибрала б щось. Але що ж? Три рази брала по три суконки, йшла з ними до кабінки примірювати. Три рази виходила без вибраного, Це якби так у Києві, то вхопила б, яке є, а потім уже припасовувала б до себе. Тут же — така необмежена маса всього, що як його не вибирати, не добирати, не химерувати? І як не вибрати?

Від такої розкошевої біди я аж утомилася, аж досада мене взяла, аж нехить. То на дурну суконку стільки часу тратити? Велика проблема — суконка! Це ж не то, що вдома, коли про нове вбрання мрієш цілий рік. Тут на заробіток одного дня можна купити дві суконки, або одну суконку й взуття, ще й оту найлонову блюзочку нададучу. Е, що там довго думати! Беру оцю, вона мені подобається.

І здається, я марно викинула п'ять долярів. Сукня на мене заширока, це вже ясно. Але ясно аж дома. І що ж тепер? Заходжуватися звужувати? Але чому не виміняти? Та й пішла моя Ірина з винуватим виглядом знов до Кляйна, може вдасться перемінити на щось інше.

Довго я вибирала, перше, ніж наважилася запитати в каси про заміну. Але каса не має до цього ніякого відношення, каса тільки приймає гроші. Тепер треба ще десь блукати, шукати якогось відділу, і то там вирішується справа заміни. Які досадні ускладнення!

Та й на четвертому поверсі так само ніхто моєю проблемою незацікавлений. Сидить п'ять пітій у п'я-

тьох віконцях і байдужно відбирають від п'яťох черг публіки усякі бальові сукні, хутра, костюми — все те, що вдома примірювалося, сім днів уживалося, обмірковувалося. Все те, що в крамниці було гарне й потрібне, а вдома вже не хочуть. Ніякої заміни! Вам просто повертають гроші, — якщо ви тримали і вживали його лише сім днів, і якщо не викинули ще ярличків. Оце й усе. Мільйоновий бізнес із центовими користями має приємність дозволити собі зробити таку вигоду покупцям, бо він знає, що при такій солодкій політиці мільярди центів приростуть до нього непомітно. А я за одержані назад гроші можу йти й знов купувати, що собі захочу. А якщо мені нема чого більше робити, то я можу щодня купувати, вдома роздумувати, приносити назад — і так цілий рік. Який рай для модниць! Накупити у Кляйна, Орбаха, Лернера, Лайнса, Мейсі, — а потім розносити, вибирати нове. Це ж так приємно, — прислухатися до перегукування кас, ніжнього «дзень-дзень», що акомпаньює лицедійству примірювання. Яке море радості — виглядатися в люстро у щораз новому капелюсі, новій бальовій сукні...

— А цікаво, чи в Києві є такі департамент стори? — запитала Долорес. Вона в Ірининій розповіді нічого нового для себе не чула.

— Сором мені признатися, але я думаю, що такого Кляйна чи там Вулворта наша публіка розікрала б протягом одного дня, — відказала Ірина. — В Києві я бачила тільки раз таку спробу довіритися сумлінно покупця. В тій крамниці, де я купувала їсти, покладено було раз купку сірників і поставлено мисочку на гроші. Мовляв, поклади свою копійку й візьми коробку сірників. Дуже скоро сірників не стало, а мисочка була порожня. Вже більше не ставили.

Долорес туго стягнула свої дуги-брови. Яка безжалебно-одверта ця чужинка. Що ж, там у вас так багато злодіїв? Чи всі без винятку непорядні люди?

— А порядних нема? — тільки запитала вона.

— Ні, це не те, що ви уявляєте, — задумалась Ірина. — У нас, мабуть, ідеться не про моральність, а про злидні. Ніколи ви не почувете в нас, щоб діти убивали своїх батьків. Або ж... оце недавно сталася така історія... Одна наша новоприбула жінка ішла додому з роботи о п'ятій годині вечора і несла в торбинці зароблену за тиждень платню, сорок доларів. Вулиця в дуже гарній тихій дільниці. Троє підлітків чотирнадцяти-п'ятнадцятьох років налетіли на неї, видерли торбинку, а її штовхнули так, що вона впала й розбила собі голову. Її забрали до шпиталю. Історії цій не кінець. Хтось це бачив, і тих хлопців знайшли, вони стали перед судом. Закликали і жінку, як свідка. Привезли їх на суд у лімузинах багаті мами і ще й привели із собою адвоката. Отже, адвокат чорним на білому довів судді, що то та жінка винна, а не діти. Ніякого злочину діти не вчинили, власне, вони в день *галловіну* мають право вимагати від дорослих подарунків. Це ж освячено звичаєм. *Тріт ор трет!* Або давай гроші, або видеремо, ще й поб'ємо! Це ж *фрі кантрі* й ніхто не може заборонити дітям бавитися. То ж самозрозуміло — грабунок цих діток — не злочин, і це дикунство — не знати американських звичаїв. Як майбутня американська громадянка, жінка повинна б знати, що нічого злочинного не сталося. І суддя виніс вирок, що жінка повинна закласти позов на повернення своїх грошей, вона ж тепер лише свідок. Тим часом їй повернули порожню торбинку, а гроші діти вже давно поділили між собою. Старший узяв собі двадцять п'ять доларів, а меншим дісталася решта. — Як на мене, Долорес, то

це страшно! Зауважте, що це не бідні діти, а заможних батьків. Адвокатові батьки заплатили, мабуть, вдвічі більшу суму, ніж пограбована... Ці діти багатих пограбували бідну жінку не з бід, а з примхи, ось у чому різниця між нашими й вашими злодіями. Але одначе в департамент сторах не крадуть, це ясно, бо якби крали, то не було б цих крамниць без продавців.

Долорес слухала й гралася дармовисами свого золотого браслета. Мовчала.

— Я цього не можу зрозуміти. Ті, що серед білого дня можуть на вулиці грабувати, вони у ваших крамницях без продавців підлягають якимось гальмівним імпульсам. Справді, це ж чудо, щоб такі маси людей переверталися у цих великих крамницях, і щоб нікого не торкала думка щось потягнути. Ніхто ж не дивиться. Чи це може так впливає віра в людську шляхетність, і людина справді шляхетнішає?

Долорес тільки всміхалася. Якесь запитання миготіло в її очах, зривалося з уст.

— А скажіть, — нарешті, запитала. — Скажіть, чи була в вас коли така думка, що ось візьми, поклади собі в кишеню і вийди?

— А чи не здається вам, що як ви заходите в департамент стор, то на вас невидний хтось дивиться? — запитанням на запитання відповіла Ірина. — Може цей невидний лише в моїй душі, бо якби я щось узяла й не заплатила за нього, то вже більше не могла б зайти в цю крамницю. Ніхто не знав би, але той невидний у душі дивиться, і я перед ним винна... А до речі, я вважаю, що ці універсальні крамниці не тільки торговельні заклади, а й виховавчі. Вони ж формують естетику й смаки. Подивіться: оці прекрасні різдвяні й великодні вистави у вітринах, з безплатними для

всієї вуличної публіки ляльковими театрами, демонстраціями комічно-фантастичних казкових сюжетів... Оці різдвяні концерти з подарунками дітям... Це ж не тільки для реклами робиться, воно ж і культурно-виховавчу місію виконує. Я люблю бувати в департамент сторах ще й тому, що наче ходжу по палацах-музеях сучасної цивілізації. В музеях не дозволяють доторкатися до експонатів, а тут можна все потримати у руках...

— Словом, ваша ідея така, що це безпродавцевий продаж у департамент сторах виховує? Не зна-аю... — задумалась Долорес. Вона простягла Ірині свою торбинку з великим золотим кільцем-застіжкою. — Оця торбинка вкрадена у Мейсі.

— Ви сказали — вкрадена? — не зрозуміла Ірина.

— Так. А ці рукавички — у Орбаха. А ці сережки — у Кляйна.

— То виходить — ви злодійка? — вп'ялась очима у свою елегантну сусідку Ірина. — Та ще й хвалитесь цим?

І їй пригадався один американський офіцер, що вона зустріла в Німеччині, коли жила в діпі таборі. Він гордовито хвалився своєю професією поза військом. Спочатку запитав Ірину, яка її професія була вдома. Коли Ірина сказала, що вона — вчителька, то він показав на себе й чваньковито промовив: «А я — гангстер!» Ось ця — теж хвалиться краденим.

— Це моя професія! — гордо відказала Долорес.

— Красти? — ще раз перепитала Ірина, ніяк не довіряючи своїм ушам і своїм очам.

— Ні, ловити тих, що крадуть. Для цього я вивчаю й практикую злодійські способи. Всі вдало вкрадені речі я відношу до дирекції крамниці і, як правило, ці

речі мені продають уже із знижкою, що належиться працівникам. Можу похвалитися: за рік мене ще ні разу не зловила крамнична поліція.

— То ви — детектив! — полегшено віддихнула Ірина, починаючи знову всміхатися.

— Єс, ме-ем! Я ходжу поміж столами з товарами, які ви мені оце з годину так захоплено описували, і, так як і всі, вибираю. Я хочу вкрасти сама... і того, хто прийшов із такою ж думкою, я вже знаю по лиці. Поліцію вже повідомлено, й вона не випускає з поля уваги такої особи. Але вже як зловлять... Не задрю тим. Це я — та невидна совість, що спиняє слабких на руку потягнути.

— То ви — чудесниця! Дякуючи вам і створюється ото така приємна атмосфера довір'я в цих великих палацах-музеях нових речей!

— Єс, ме-ем!..

— Єс, ме-ем!.. — задумалась Ірина. — Але я буваю не тільки в крамницях, а також і в публічних бібліотеках. Там також хто хоче приходиться годинами рийється й нипає поміж полицями з книжками — і не крадуть. Чому? Ні, все таки я — за віру в шляхетність людську!

І Л Ь К О А Л Г О Н К І Н

Єдина пляма у їх нерозливові-дружбі та, що Тодьо — українець. Джуліян же — він гордий із себе американець, хоч мати й записала його в школі індіанином. Цього заперечити не можна, покійний батько його справді таки був індіанин, але що з того? Джуліян почуває себе стопроцентним янки і ніколи не погодився б стати якимось там українцем. Джуліян достоменно це знає: українці то такі люди, що ходять босі, одягаються в звірячі шкури й їдять сиру рибу.

А знає він це від своєї власної мами. Вона показувала йому фотографію своїх батьків, як вони приїхали з України до Америки, а її ще тоді не було на світі. «То це такі мої дід і баба? — ображено вигукнув Джуліян, дивлячись на зачучверілих, босих, у дивовижну одягу замотаних дикунів. — Я не хочу таких діда й бабу!» І мама ніколи вже більше не виставляла тієї фотографії, а десь далеко заховала, щоб не зривала очей. Ніколи-ніколи в світі, нікому не признається Джуліян, що він має таких діда й бабу! Українців! А його шкільному товаришеві й байдуже, що він — українець. Як це можна зрозуміти?

Ще рік-два тому Джуліян був малий. Він був такий малий, що навіть боявся сам переходити вулицю. Пхав свою ручку у руку якоїсь перехожої місис і казав:

«Крос мі, пліз!» Навіть сором згадати! О, тепер він уже вміє й сам. А як на півдорозі його застигало червоне світло, то він анітрохи не губився. Підніс жестом полководця руку й, не міняючи кроку, поважно переходив перехрестя, а тоді подавав рукою команду автам, — вони вже можуть їхати.

Вуличні бої з шкільними товаришами відбував він, як справжній американець. Коли до того доходило, супротивники клали свої течки й куртки тут же на хіднику і починали битися. Боксували, підчеплювали один одного, качалися по землі, сопли, — аж поки котрийсь не казав: «Ол райт! Ти переміг!» Тоді схоплювалися, вдягали свої одежини, брали течки й червоні та щасливі мирно продовжували перервану дорогу. Так познайомився Джуліян ближче із Тодьом. От чому вони сидять у школі поруч на одній лаві.

І чому тільки цей Тодьо українець? Бути українцем, в Джуліяновій уяві, це щось принизливе, далеко мізерніше навіть, ніж бути індіанином. Мама колись водила Джуліяна на українську виставку. Спочатку він гадав, що то індійська, оті всякі вишивки та килими, та рядна, а як мама сказала, що то українські, то всякий інтерес у хлопця пропав. Він не хоче мати нічого спільного з дикунами, що живуть по лісах, як звірі! Це Тодьо, мабуть, один із них виняток. Він зовсім цивілізований. Він навіть більше знає за Джуліяна, вміє говорити трьома мовами: англійською, своєю і німецькою, бо він у Німеччині народився. Але от: у Тодя нема авта й телевізії і Тодьо любить читати. Нащо читати, коли легше й цікавіше все в малюнках побачити на телевізії?

Раз якось вчителька повела їх клясу до природничого музею і в індійському відділі показала на групу за склом: два випхані опудала ведмедів та третього

вовка. Джуліян горів із сорому, бо вчителька сказала, що це не ведмеді й не вовк, а так маскувалися індіани під час зимових їх свят. Це, мовляв, прийшли до них надприродні духи предків і в час свят живуть серед людей. Джуліян горів із сорому, а Тодьо анітрохи, хоч може це стосувалося його українців більше, ніж Джуліянових індіан. Навпаки, Тодьо ще й почав розпитувати вчительку, а що ж то таке галловін. У цей день діти в Нью-Йорку маскуються у різних звірів та чортів... І диво! Вчителька не тільки не висміяла Тодя, а навпаки, розповіла, що галловін це старовинне ірландське свято, такий день, коли, мовляв, духи предків спускаються на землю і ходять межі людьми. Ірландці вірили, що духи ці мають у цей день величезну силу й якщо їх не умилювати, то вони можуть наробити багато клопоту.

І бач, ірландці зовсім не соромляться своїх предків та звичаїв, ще й сюди привезли звичай та поширили його. Усі американські діти в цей день вбираються в «духів» та бігають по вулицях, із своїм «тріт ор трет» — «або обдаруйте, або матимете клопіт». То чого ж Джуліян соромиться своїх індійських предків? Зрештою, і звичаї ці такі подібні!

Тому він зовсім не образився, коли Тодьо запропонував йому одну забавку. Тодьо це такий хлопчик, що вічно щось майструє: малює, ліпить із глини фігурки, струже, пиляє. А цим разом задумав він влаштувати театр. На Різдво прийдуть гості й він хоче зробити їм несподіванку. Вони будуть публікою на його виставі. Декорації й завісу зробить сам. Акторів намалює. Але два живих акторів все таки потрібно. Один — він сам, а другий... На другого Тодьо запрошує Джуліяна.

Яка ж п'еса? А п'есу він сам написав того ж дня увечорі, як вони ходили до музею. Це драма про те, як

триста років тому продавали індіани острів Мангеттен білим за сувої матерії, чавунні баняки, залізні ножі та інші товари на суму двадцять чотири долари. Хто ж буде кращим за Джуліяна актором у цій драмі? У Тодя вже майже готова декорація: скелястий краєвид серед лісових зарослів, унизу озеро... А на задньому пляні Тодьо не витримав та намалював контури пірамід і конусів нью-йоркських хмаросягів. Щоб публіка здогадалась, про який то острів ідеться.

Костюми? О, з костюмами був великий клопіт! Набігався Джуліян, поки перетворився на індіанського ватажка з авреолею кольорового пір'я на голові. А Тодьо теж немало натрудився, щоб зробити з себе бравого голландського купця-воїна, Пітера Мінуїта.

За те ж і вистава вдалася! Артисти були такі захоплені, що дали ще й другу в школі, і з не менш оглушливим успіхом. Правда, Джуліян упирився, він не хоче, щоб його мали за індіанина, він американець. — Але що в тому соромного? Он шкоти. Вони ж не соромляться убиратися в свої короткі спіднички й ходити П'ятою авеню в дні парад та пицати в овечі міхи.

— На твоєму місці, я гордився б, що я індіанин, — красномовству Тодьовому не було кінця й міри. — Бо то індіани — перші американці, а не білі. Ти тільки уяви собі, що твій прапрадід і є той індіанський ватажок, і то він прийшов на переговори про продаж Мангеттену...

— Але ж... — упирився Джуліян. — Але ж, якби так, то я повинен би ненавидіти всіх білих, всіх білих повбивати й забрати Мангеттен назад, а моя мама що мені на це сказала б, коли й вона?.. вона... — Джуліян останнього слова не міг вимовити.

— Ну й дурний! А ти будь тільки гордий, що ти — найродовитіший на Мангеттені. Ти будь гордий і всі американці будуть тобою горді, от і все...

За такими забавами наші приятелі вже зневажали ті вуличні ігри, що ними захоплюється дівора. Побачить на телевізії — і вже й собі: «Па! Па! Па! Ай кіл ю ту деф! Я тебе уб'ю на смерть!» І другий хлопчик падає та заплющує очі. Він — «убитий». Джуліян і Тодьо з презирством ставились то такої тривіальної розваги. Не брали вони участі й у тих буйних розвагах, що про них і в газетах соромно писати. Вривається ціла банда школярів у підземну залізницю й трощить у вагоні все, що можна, з брязкотом б'є вікна... Чи от у одній школі пара збиточників повідкривали водогінні кранти, й до ранку школа була залита водою.

Ні, забавки їх були куди складніші, хоч часом може також збиточні. Чому б їм, приміром, не випозичити яхту, не вийти в океан і звідти не подати SOS, що загибають? Так зробили одні хлопці. Вони прославилися. Поставили на ноги всі рятівничі засоби Нью-Йорку. Пів дня шукали рятівники затонулу яхту, посилали нурців на дно, коштувало те все двадцять п'ять тисяч доларів, і хлопці були задоволені, що втягли оригінальну штуку.

— Ні, треба щось інше придумати, це вже було, — відкидає такий проект Джуліян. — А що, як ми вкрадемо літака та політаємо? Я тут знаю одного такого діда. Він купив собі літака й літає в ньому. Як старий дурень може, то чому ми ні?

— Добре, — солодко заплющує очі Тодьо. — Ми навчимося на літакові старого дурня, а потім зголосимось летіти на місяць.

Справді, як дорослі можуть про це мріяти, то чому вони ні?

А проте їх підстерігало захоплення іншим. У школі оголосили конкурс на модель ракети, подібної до тієї, що висилає сателітів навколо землі. О, це якраз забава для Тодя! Це ж уявити собі! Виставка з усіх шкіл, хто найкращу й найліпшу зробить. Джуліян може робити собі свою, а Тодьо вже й не спить та думає, як це ту ракету зробити справжньою.

Два місяці підряд хлопці працювали у поті чола. Накупили матеріялів, весь час довідувалися в підручниках, стругали, малювали, слюсарювали. Нарешті ракети готові, нарешті настав той довгожданий день виставки.

Виставка ракет школярів усього міста! Ах, скільки там було залів, а в тих залах скільки чудових, розмальованих пишними кольорами, штудерних задумами ракет! А Тодьова така сіренька, непоказна. Як побачив Джуліянову роззолочену, то мало не плакав Тодьо. Він упав духом і розгубився. Серед інших чуд — його ракети найнепомітніша.

А в кінці виставки довідується Тодьо, що першу нагороду дістала його ракета. Так, ота непоказна й непомітна ракета, але справжня. Тільки одна вона з усіх виставлених могла випускати «сателіта», себто кульку, що летіла «у простори», себто вдарилася у стелю виставової залі.

Звичайно, хоч вони й нерозлийвода, але Джуліян цього ніяк стерпіти не може. Він повинен щось таке придумати, щоб загоїти своє зранене самолюбство. І Джуліян придумав. Він пішов записуватися в астронавти. І щастя, що не признався Тодьові, бо йому відказали так: «Добре, приймемо, але трохи підрости!» Мусить Джуліян задовольнитися меншим пляном. На місяць летіти його не прийняли, але літаком керувати все ж таки буде він, а не Тодьо. Тодьо буде тільки за

пасажира, він не має авта й ніколи в житті не брався за автове стерно. Джуліян може.

І от одного несподіваного дня прийшов Джуліян до Тодя, щоб той збирався в таємничу експедицію. Старого дивака не буде дома, кращого дня не придумаєш.

А Тодьо на це сказав, що цього дня він не може. Сьогодні ні.

— Але ж іншого дня неможливо! — згукнув Джуліян. — Я знаю, ти боїшся, я знаю!

— Нічого ти не знаєш! — вигукнув і Тодьо. — Літак може почекати, а концерт бандуристів буде тільки сьогодні і тільки раз у нашому місті. Я не можу його пропустити!

— Бандуристи? А що таке бандуристи? — торопливо запитав Джуліян. — Музика? Якась українська музика?

Презирству Джуліяновому нема межі. Заради якоїсь дикунської музики, овечих пицалок, його вірний товариш відмовляється від героїчної забави, що може прославити їх на весь Нью-Йорк!

Але цими словами він до глибини душі образив Тодя.

— Чому це українське — дикунське? І що ти знаєш про українське? — розкричався він. Ні, Тодьо не на жарг розгнівався, він навіть ладен боксувати і побити Джуліяна за ці образливі слова. — Ходи, ходи, зараз ти побачиш, чи дикунство!

— Я знаю, я знаю, — уперто тягне Джуліян. — Люди у звірячих шкурах самі оброслі, як звірі... Я знаю, бо...

Хотів іще щось сказати, та сам себе перемиг. Сказав інше:

— Ол райт! Ти перемиг! Ходімо на твій концерт, — і ти побачиш!

Думка Джуліянова була така, що він пальцем покаже Тодьові на голу правду, переконає Тодя й виб'є йому раз назавжди захоплення своїми дикунами.

Та ні в залі, ні на сцені Джуліян не міг побачити дикунів. Люди в залі були звичайні, концертowo одягнені. Артисти на сцені були зовсім не в звірячих шкурах, а в надзвичайно гарних крилатих малинових шахах. А ті їх чи то цитри, чи то арфи дзвеніли так солодко, тонко та ніжно, що вливалися електричним струмом у кров і там розливали щось таке радісно-сумне, незрозуміле, ніколи ще неперезите... І згадав Джуліян своїх діда й бабу та й вперше в житті йому стало їх жалко-жалко, так тепло жалко...

Він штовхнув Тодя під бік і запитав його пошепки:

— Що значить Ілька?

— Таке українське ім'я, — глипнув здивовано на нього Тодьо. Більше не було часу говорити.

На перерві Тодьо й питає:

— Про якого це ти Ілька згадував?

— Про мене, — соромливо почав Джуліян і знов затнувся. Помовчавши: — Так мене мама називала, як я був малий.

— Звідки твоя мама знає це ім'я? — видивився Тодьо.

— Бо моя мама — українка! — випалив одним духом свою глибоку таємницю Джуліян і йому відразу стало легко-легко.

— Твоя мама — українка? — не стямився Тодьо.

— Моя мама! Це одне слово, що вміє вона по-українському. Так її мама казала до її тата, і це одне, що вона запам'ятала з мови її батьків...

І видко плян політати на літаку старого дивака відразу був нещасливий, бо й цим разом був перешкоджений. Цього ж таки вечора друзі вирішили й собі поробити бандури та навчитися грати так, як ці артисти на сцені. А одного знаменного дня зроблять концерт у школі. Концерт української пісні у виконанні Тодя Запорожця та Ілька Алгонкіна.

БАЛЬОВА СУКНЯ

Додому вона поверталася в каламутному настрої — чи то роздратованню, чи то знервованости, чи втоми, чи досади.

Що ж вивело її з рівноваги?

Та така, здавалось би, невинна річ, як вибір бальнової сукні. Ні, таки треба було взяти ту дорожчу, за двісті п'ятдесят доларів. Зелена, правда, коштує тільки сто сімдесят п'ять доларів, але в зеленій вона вже була на минулорічному балю українських лікарів та інженерів. Не будеш же ти щороку, як бомка, зривати людям очі одним і тим кольором, якимось не випадом. Ще подумують, що вона вдруге парадую в торішній! Невже мала б вона скандалитися так через якихось дурних сімдесят п'ять доларів?

Проблема ускладнена ще й тим, що «моя сукня повинна бути найоригінальніша, ні в кого більш такої не було, нема, не буде». От і розв'язувала сьогодні цю важку проблему в дорогому магазині на П'ятій авеню, та й іде оце додому ні з чим.

Сукня за сто сімдесят п'ять також дуже гарна. Нагадує шати середньовічних королев — із шлейфами, із серпанками, що мають іззаду, як крила. Якби ж тільки інший колір! Але та за двісті п'ятдесят, що вхопила її за душу, ще краща. Вона сполучає в собі

вишукану фантазійну модерність найостанніших мод та екзотичність японського кімоно. Іззаду велетенський метелик. Рукава — аж додолу, з розрізом, отже бажані тобі крила е. Матеріал — найліпший шовк. Колір — посередині між оранжовим та коралевим, коралево-оранжове з відлиском золота. Феєрично! Вже напевно ні в кого такої на балю не буде.

І вона ось у цю хвилину гризе себе, що поскупилася, пошкодувала якихось нещасних сімдесят п'ять доларів. От уже й несла б її додому. А так... До сукні дуже приглядалася ще одна дама, і чого доброго, узавтра сукні вже не буде. Такі речі не робляться масово, — одна, може дві. Чи вже справді такі великі гроші сімдесят п'ять доларів? Та її чоловік має дохід втричі більший протягом одного дня. Зрештою, вона має й свої гроші. Скромні, але свої.

Колись вона скінчила полтавський педагогічний інститут, фізичний відділ. Але так склалося, що ні одної години не працювала за фахом. Того року, як скінчила, гримнула війна. Потім — бомби, розвалені міста, евакуація, таборове життя, одруження, дитина, потім Америка... В Америці спочатку прийшлося дуже круто. Чоловік засів за англійську мову, готувався до іспитів, щоб дістати американське лікарське право. А хтось мусів на хату та на їжу заробити. Та хто ж, як не вона? На нічному клінуванні нікому не признавалася, що вона — дружина лікаря. Було соромно й не до речі. Хай уже *мана*, *вакуум-клінер*, чорні «тикають», хай уже порошки виїдають на руках виразки, — але не пані докторовій. І так довелося, зціпивши зуби, попрацювати років із кілька.

Ті важкі часи давно минули. Тепер вони мають два авта, кілька будинків, віллу в горах, а другу про запас у штаті Мейн. Вже подорожували по південній Аме-

риці, побували на Бермуді, а тепер оце плянують по-дорож у Європу...

Ні, це неправда, що добробут звужує духові зацікавлення, засмоктує людину, що заможна людина обростає салом і стає грубошкірою свинею. От хоч би й вона, дружина лікаря: заробляти не потребує, все має. Але вона працює, вона тримається на поверхні інтелектуального життя, стежить за новинками науки й техніки. Ось відновила свій фах, не зовсім, але приблизно: фізика за нашої атомової доби дуже поплатна річ, і її прийняли до лабораторії великої дюпонтівської фірми. Вона — член товариства інженерів, а не якась там хатня курка. Звичайно, п'ятьсот доларів місячно дуже скромна сума в порівнанні до прибутків її чоловіка, але — Боже мій! — на сукню вистачить. Невже вона мала б відмовити собі приємність нової сукні, через такі дріб'язкові міркування?

Вона охоче повернула б назад, ось зараз таки від дверей свого дому. Але час пізній, сьогодні вже нічого не поорудуєш. Поки доїде, то вже буде замкнено. Ну що ж, додому, то додому.

Удома було тихо, приймальні години лікаря скінчилися, прибиральниця ще не прийшла. На столиках у почекальні лежали купи журналів, а в передпокою в окремому кошечку — сьогоднішня пошта. Найновіший журнал *Лайф*, газети... Чи нема якого листа? Є. Лист від добродійної організації з проханням про пожертву, треба буде вислати їм якого доляра. Але це нецікаво, таких листів щодня по кілька приходить. А це що? Якийсь пакет, щось знайоме... Вона поморщилася. Знов українська книжка. Це знов від того наврадливого письменника.

Вона його знала особисто. Пливли ж разом одним пароплавом до Америки. Ще й вельми цікаво кілька раз

тоді поговорили, і вона винесла вражіння, що це дуже освічена людина, із широкими зацікавленнями. Прекрасно орієнтується в світовій літературі, але виявив великий інтерес і до фізики, й до нових течій у медицині... А потім і працювати якийсь час довелося разом, як вона клінувала. Він там теж був за прибиральника. І вона навіть — з власної ініціативи! — передплатила його книжку, що він здуру видав за свої перші заробітки. Краще б зберіг ту зароблену копійку на чорний день, а то — захворів, праці позбувся, а зароблені заощадження вже майнули на вітер.

Коли вона вже не мусіла працювати, — втратила того поета з овиду. Але за деякий час цей дивачина знову нагадав про себе, заславши нову книжицю з допискою, що книжка коштує два доляри. Із ввічливости, щоб не образити, вона вклала в коверту два доляри й вислала, а книжку хтось узяв відразу «почитати», зачитав, і так вона й не знає, що хотів провістити світові цей чоловік. Мало жалю! Кому тут в Америці потрібна українська книжка, коли так багато є розкішних американських видань у люксовій оправі? Своему синові вона з перших днів у Америці купувала тільки англійські, хай призвичаюється, бо ж української мови йому тут знати не треба.

Але цей маніяк не вгає. Не минуло якого року, — і знов прийшов такий пакет, як оце. Тоді вона без надуми написала на пакеті *ретурн* і вкинула в найближчу поштову скриньку. Здається, ясно?

І от добридень, будьте здорові! Знов він лізе із своєю книжкою туди, де його не просять і не потребують. Вони, ці письменники, не знають чести! Думають, що тут криниця з долярами! Ні, чорта лисого, нема чого церемонитися з такими нахабами! — раптом роз-

сердилася вона. — Нам паразитів не треба! Хай іде до роботи!

І з усього розмаху вона жбурнула пакета до кошика із відкидьками, і він м'яко потонув у купі старих, зачитаних журналів. Хай там той чекає свою книжку назад, атож! Більш не висилатиме!

Дивно! Те її роздратовання-знервованість, втома-до-сада, знайшовши вихід у зовсім сторонньому від її сьогоднішніх клопотів, розвіялися, і в цю, от саме в цю хвилину їй прийшла щаслива думка: та ж оранжово-коралева сукня вже її, це ж так просто зняти телефонну слухавку й подзвонити до магазину, щоб для неї затримали!

Не гаючи часу, у чудесному настрої поверненої рівноваги, вона почала накручувати на телефонному апараті потрібний номер.

НЕМА ПОЛИЧКИ

«... А ми тепер живемо, як у раю. Мешкання маємо біля парку, дерева з парку просто до нас у хату заглядають. Приходьте до нас! Приходьте з чоловіком, коли здумаете, будемо завжди вам раді. Побачите, яке чудове мешкання маємо. Шість кімнат, і в усіх кімнатах добірне модерне умебльовання, скрізь килими, гардини, портъери, — я сама все до найменшого цвяшка добирала. Маємо охолоджене повітря, маємо велику збірку платівок, гайфіделіті... заграємо вам усі опери. Приходьте! Вгостимо вас добре!

Та бійтесь Бога! Невже ви ще й досі живете в тім самім мешканні? У тій кухні з комірчиною-бедрумом без вікна? Як то люди можуть жити тут на цьому давнтавні? Я тільки пройду по цих вулицях, то мене вже голова болить. Оця скупченість, цей газоліновий сморід, оці галасливі чорторіки... Тікайте звідси! А що ваш чоловік думає, що не можете змінити мешкання? Знову видає книжку?

О, це ви мені нагадали, я ж давно хотіла з ним поговорити. Чому це ніхто не дбає за нашу молодь? Це ж письменники повинні про це думати. Треба говорити скрізь, роз'яснювати, доповіді виголошувати. Наша ж молодь на очах у нас відходить, пропадає для українського життя. Вона не хоче йти на наші збори, на наші

концерти, не побачиш її й тут ось, у літературно-мистецькому клубі. А без нашої культури й мистецтва нема ж і нації. Хто ж має про це кричати? Я, кажете? Що ж я, я не вмію, я людина сіра. А це наші культурні сили, наша еліта повинні забити тривогу. Я ж бачу по моїх дітях. Я так журюся, так журюся, що то з них буде... Американці ростуть! По-українському вони говорити не хочуть, української книжки їм і не показуй. Сидять і в телевізію дивляться, або *камікси* читають.

То приходьте, будемо щасливі вітати вас і вашого чоловіка, а нашого визначного письменника, у нашій хаті! Я хочу з ним поговорити на цю болючу тему. Ось запишіть собі нашу адресу й телефон... Що, пришлете книжку? Ні, не присилайте, краще стримайтесь! Ще пропаде в дорозі... і взагалі... Що, самі принесете? Ні, ні, не приносьте! Скажу вам щиро: я дуже люблю читати, але... в нас нема не то шафи, а навіть полиці, щоб було де книжку поставити. А крім того, ми тепер купили нове авто, знаєте, останньої марки, й виплачуємо. Сидимо без грошей, де вже нам на книжки витрачатися...

То приходьте ж! Вгостимо вас добре! Я так шаную вашого чоловіка!..»

ЩО Ж ТАКЕ ЩАСТЯ?

Скільки ж це років минуло, як вони бачилися? Та, мабуть, із десяти.

Тоді також зустрілися вони в Томпкінс парку, тільки тепер вони виглядають трохи інакше, ніж тоді. Один погрубшав, заплив на обличчі, став подібний на всіх цих, що сидять рядами на ослонах. А другий схуд, одні тільки очі визирають з-під кошлатих брів, запрацьований і занедбаний.

— То як ви там? — питає Данило.

— Та хвалити Бога й дякуючи Америці...

А тоді... Один мешкав у залі під церквою, наче в таборі, спав на клунках, бо наїхало їх діпі-скитальців тоді багато й не було навіть де переночувати. А цей високий, худий? Йому ще гірше було. Спонзор привіз його з родиною у цей самий Томпкінс парк і скинув їх тут. Люди посходилися, розпитують, жаліють... А тут ще й дощ пішов, мала дитина в плач... Аж хтось змилостивився й забрав наніч. Оце так починали вони в Америці та лаяли її. Корній хотів зараз таки повертатися назад до Європи.

— Хвалити Господа, не нарікаю й я, — відповідає Данило. — Працюю у фабриці, маю добру роботу, не важку й постійну. Хоч небагато платять, але вже маю

в банку тисячок яких із десять. Мешкання маю тут недалеко дешевеньке. Ось сюди прийдеш, свою мову почувеш, здиблешся з своїми людьми, в барі посидиш. А як не хочу в барі, то тут під деревом у шахи заграю, все щось новеньке довідаюся... Нема чого нарікати, все кругом добре...

Високий і худий Корній має більше чим похвалитися. Він лаяв тоді капіталістів, що роз'їлися на американському хлібові, а тепер сам він капіталіст. П'ять будинків має, а в банку не десять, а може десять раз по десять тисяч.

От щасливий! І як же йому так вдалося? То ж то його ніде тепер не видно, а раніш був такий палкий патріот! Не було зборів, щоб він не виступав.

— Я й тепер патріот, тільки ж усі збори ввечорі, а в мене тоді саме кипить робота. Але чого ж це ви так, склавши руки, сидите із своїми грішми? Якби я мав напочатку десять тисяч, то вже досі був би мільйонером. Ви ще нестара людина...

— А я хіба від того, щоб стати мільйонером? Навчіть, як це воно робиться!

— Дивіться, з чого почав я. Найперше, я в своє мешкання впустив піднаймача. Сам платив дванадцять на місяць, а в піднаймача за кімнатку брав по п'ять долярів за тиждень. Тоді було сутужно на мешкання, самі знаєте, і всі так робили. Та й побачив я, що можна закрити діло. Став за дженітора, мешкання мені нічого не коштувало, але як де яке звільнялося в домі, то й мені щось перепадало... Купив мішок бараболі, а сало й цибуля тут найдешевші, — та й чого ж нам ще треба? Прожити можна, та ще й те, що з фабрики приносиш, зостається в кишені. Так зібралося трохи своїх, а трохи в банку позичив і купив я дім. А в домі

мені дженітора не треба було, бо я й сам можу провадити дженіторку...

— Це правда, — погодився Данило. — Треба вміти. Але й щастя теж треба мати! То ходімо ж хоч по склянці пива вип'ємо за ваше щастя-здоров'я! Я такий радий, що зустрівся з вами, такий радий! От уже все є, нарікати нема на що, а тільки... Чогось нудно. Ні в чому не відмовляю собі, а ніби все ще чогось не вистачає. Вже в таборах і то було веселіше, — що воно таке? Ей, зайдімо, я частую! Роздушімо пляшку, поговоримо...

Корній безнадійно махнув головою. Ні!

— Я по барах не ходжу! Не знаю, чи коли й був... Тут і вдома нема часу попоїсти. То ви щасливі, що можете собі вільно розпоряджати своїм часом, а я з жінкою їмо, поки переходимо з одного свого будинку до другого. Десь по дорозі вхопиш сендвіча та біжиш як пес, щоб не спізнитися. Оце з вами стою, а під ногами земля гуде, цілу ніч не спав...

— Ще якусь працю маєте? На нічній зміні?

— Ми й своїє з жінкою не витягнемо. Та ж кажу вам, що самі з жінкою в своїх будинках дежніторку провадимо. І вдень і вночі працюємо, як чорти. Кажу ж вам, що нема часу зварити їсти та пообідати по-людському. Не до барів мені. Спішуся...

— То нащо ж ви живете? — здивувався Данило. — Ані з'їсти, ні випити, ні спочити?

— Як нащо? — обурився на таке запитання Корній. — А будинки! А гроші в банку...

— Я не знаю, чи ті гроші, що в банку, мої, чи не мої. Я ж їх тримаю в руках тільки тоді, як переночу з фабрики до банку. А хто ними користується, то я так і не знаю.

— Ось ми думаємо купити ще один будинок, то як не буде в банку — не буде й будинка. Це ви щасливі, що можете по барах посиденьки справляти! Бувайте!

— То може хоч у шахи заграємо? — не хотів ніяк розлучатися Данило із старим знайомим. — Ми ж у таборі...

Але Корній тільки махнув рукою й побіг.

МОЗАІКА

Автор цього оповідання признається, що підслухав його одного вечора на ослоні океанічного проспекту Коні Айленд. Ні двох розмовників, ні тих, про кого вони говорили, автор не знає, лиць бесідників у темряві не було видно. Одно тільки: вони говорили українською мовою, гадаючи, що їх тут ніхто не розуміє. Погода стояла душна й варка, розмову обвівали солоні морські подихи, в далині мерехтів разок електричних діамантів і океан безперестань висилав білогриві коні на пісок пляжу.

— ... Кажуть, — говорив ближчий, — кажуть, що в Америці вже минули часи карколомних біографій, часи шалених закрутів життя, неймовірних вивертів людської долі. А ось скільки цікавих життєвих змін зазнають наші колишні діпісти, прибувши до Америки. Вони трапляються й серед нас, а ми часто не помічаємо вигадливості долі. Та ж ви самі свідком, що одна з наших товаришок дев'ять років клінувала у хмаросягах, а на десятому вийшла заміж за мільйонера. Замість перстенця, на весільний подарунок вона дістала стотисячедоляровий чек.

— Або, скажімо, був такий самий, як і ми в таборі, а тепер ми й далі миемо в ресторані посуд, а він —

головний інженер на будівництві якогось там такого надзвичайного мосту, із сенаторами на «ти» — вставив другий розмовець.

— А пам'ятаєте отого старенького музейного наукового робітника? Ми за нього так же боялися, — пропадає чоловік у Америці. А він найкраще за всіх нас влаштувався. Потрапив він на захід у Індіану, працю дістав «за фахом» — сторожа у місцевому музеї. Дочка заспівала десь там на прийнятті «Ой, місяцю, місяченьку...» а другого дня родина вже сиділа в чудово умебльованому мешканні. Навіть не поворохнувши пальцем...

— Добре було йому, — знов подав голос другий бесідник, — добре було йому, що він опинився в місцевості, де діпівців ще не бачили. От і тишилися ним, як писанкою, та позбувалися немодерних меблів із своїх *лівінгрумів*, бо вже давно хотілось новеньких. А ви покажіть мені таке щастя в Нью-Йорку. Наші люди мусіли платити скажене відступне за діру — аби був дах над головою. То ж кожне трималося Нью-Йорку, як вош кожуха, кожне тулилося до своїх людей, боялося носа виткнути за давнтавн, не знаючи мови...

— Але я знаю одного такого, що якомога швидше утікав з давнтавну, бо там, мовляв, «українське гетто». Та й ви його знаєте... — здається, всміхнувся сусід. — Він приїхав, як і всі ми, на давнтавн, мив спочатку вітрини крамниць. Нема де правди діти, заслуговував він на щось краще. Блискучий знавець старогрецької мови й латини, а довелося мити вікна, сторожувати, клінувати, — як і всім нам, зрештою...

— Вже знаю, на кого ви натякаєте! Це ви про Совгиру? — вигукнув другий. — Та ж він, як я чув, дістав був фордівську стипендію?

— З тими стипендіями одне горе, — зідхнув у темряві перший, видко, якийсь науковець. — Звикне людина до того, що місячно дістає грубенького чека, й тільки-но розкладе свою працю, тільки-но ввійде в смак, як уже й вичерпався термін стипендії. Робота ж ледве розпочата. Краще б такою куцою стипендією, що вибиває з колії, не зривали очей, а як хочуть дати, то, принаймні, давали б на кілька років підряд... Одно слово, наш спільний знайомий, одержавши стипендію на три місяці, чимдуж вибрався з українського гетто.

— Чув я, чув не раз, — перебив другий, — чув, як він розносить якусь мітичну «міщаночку з Сьомої вулиці», що ніби то сидить весь час на ганочку та лає, на чім світ стоїть, Америку. Чому він не посадив її хоч би у Томпкінс парку, і де це ті ганочки на Сьомій вулиці? Та, що живе на Сьомій вулиці, запопадливо працює, бо їй треба багато грошей на приманливу розкіш тутешнього життя й вона не має часу сидіти по «ганочках»...

— Він, певно, мав на увазі «цьоцю», — засміявся сусід. — Не знаєте її? Він мешкав у одній «цьоці», а та «цьоця» прожила в Нью-Йорку п'ятдесят п'ять років і не вміє інакше говорити, як по-українському. Якою приїхала із Залісців у шістнадцять років, такою й лишилася. Чоловіка має українця, всі свята справляє українські, з усіма нашими звичаями. Але вона себе вважає за польку, ходить до костюлу й дає на польські цілі. А по-польському вона, взагалі, ніколи не вміла говорити, й усі її свашки-кумасі — українки.

— То чому ж вона полька?

— Бо так її визначили ще дитиною в Галичині: брати за батьком — українці, а вона з сестрою — за мамою полька. Хоч і «полька», а дітей своїх навчила говорити українською мовою, навіть із зятями та невістками

вона порозумівається якось по-українському, бо англійської так і не навчилася. Очевидно, це ця «цьоця» так знервувала Совгиру.

— Дійсно... — в голосі співрозмовця чути підземну іронію. — Та й живи серед цього нерушеного давнтавнівського гетто, де законсервовані зразки й запахи п'ятидесятилітньої давности навіть і не збираються вивірюватись! Ідеш Першою авеню, біля Сьомої вулиці, чуєш запах оселедців, квашених огірків, капусти, — базар, як у першому-ліпшому українському містечку. А оселедці й квашену капусту продає старий жид, — коли не проходиш, то він собі мугикає під ніс «Віють вітри» з «Наталки Полтавки». Це, мабуть, українські жида уміжнароднили й наші національні страви. Чи ви коли їли *кнісес* і *блінцес*? А пробували консервований борщ Манішевича?

— Але при чому тут строкато латана халабуда? — відповів запитанням на запитання сусід. — Цей Совгира гидливо висловлюється: «Я не збираюся сидіти в цій строкато латаній халабуді!» — так ввічливо називає він український світогляд, що, на його думку, не має ніякої філософії. Натомість, нібито, є лише безверха фразеологія, неперетравлена жуйка з німецького романтизму, плюс елементи плаского позитивізму, плюс невеличка доза волонтаристичного перчику, і все це — на тлі досить добродушного сільського або містечкового філістерства. Оця складна Совгирина кулінарна страва й є ота «халабуда». І все це — на підставі враження від «цьоці»?

Відповіді не було. А втім, і оповідання про Совгиру ще не скінчене.

— Совгирі пощастило вирватися з давнтавну досить легко. Якась українська родина, навпаки, прагнула жити близько Сьомої вулиці, бо в них діти ростуть, а

там на тому *аптавні* вони на очах втрачають українське обличчя. Бо тут тобі й церква, і школа, й Народній дім і різні допоміжні школи, як от балетна, малярська, музична. Тут на вулиці почуєш суспіль українську мову, тут аж рябіє від усяких доповідей, концертів, зборів, нарад. Тут і крамниці з українськими книжками та платівками... Ті люди знайшли, що хотіли, а своє мешкання відступили Совгирі. Дуже дешево, чисто, гарне мешкання, і навіть двері оббиті бляхою. Тільки на п'ятому поверсі. Але вже на справжньому аптавні. На Сто двадцять сьомій вулиці.

— На Сто двадцять сьомій вулиці? Ха! Та це ж Гарлем!

— Не знав він, що з одного гетто потрапив у саме осереддя другого, негритянського. Опинився він у місті, де все чорне. Скільки не йдеш — самі чорні обличчя, і то — цілими гронами. А малих кучерявих африканяток то просто насипано, просто тобі живий кав'яр. І закурєність старих занехаяних будинків та перекривлених парканів тут якась інша — понуро-чорна, тоді, як на давнтавні — тільки байдужно-недбала. Відомо ж, що в українському гетто наші люди своїх посілостей не мають, а як і є садочки, то поховані десь у подвір'ях.

— Якби було де, то зараз би сонячників насадили... — Другий розмовник здебільшого мовчав, тільки коли-не-коли вставляв свою репліку.

— «Та чого ж? Чорні теж люди, — замирився з цією чорнотою Совгира, — і ще й непогані люди. Добрі, сердечні, приятельські. Вже з натури вони дуже емоційні, мистецькі. Яке відчуття ритму в кожній нагритянській істоти! Яка граційність рухів, навіть неусвідомлена! Навіть тоді, коли вони лише йдуть чи починають який звичайний рух, — здається, наче вони вже в перших ритмах танцю...» І як правду сказати, то почуття

краси американців під великим впливом негритянського. Візьмеш модерні танки, візьмеш джаз — це ж негритянське! А ці екстравагантні кольори, що в них так люблять чепуритися чорні жінки, а особливо ж чоловіки. Вирядиться в червоно-зелену сорочку — і гордий. А наші дами й собі: повбиралися в червоні пальта, почіплявали на капелюхи зелених папуг — і так ходять. А оце розмалювання жіночих уст малюнком далеко більшим за природній контур — це ж наслідування негритянських...

— Сексі! Нічого не вдієш...

— Але впливи йдуть взаємно. Це видно хоч би й з такого прикладу: білі закручюють своє волосся, щоб хвилювалося, а чорні, навпаки, розтягають, щоб було рівне й некручяве. Чекайте я ще не доказав про Совгиру.

Із цікавістю ходив він не раз вулицями цього чорного міста, намагаючись зрозуміти, — чого тут весь краєвид, навіть повітря, навіть небо, навіть сонце видається чорним. Чи від цих закинутих пустирів, де звалено багато різного мотлоху? Поламані меблі, іржаве залізо, рештки старих авт, розбиті водогінні мушлі... І люди живуть тут, і діти граються серед звалища. Але ж будинки ці не гірші, навіть куди кращі й солідніші, ніж ті на низу міста, негри не живуть у халабудах. Їм будують модерні будинки, — а й там чорно...

— Один мій знайомий назвав ті нові будинки інкубаторами, — долинула чергова репліка.

— Чи то може від того їх крику? Чи може від тих крамничок, де щось подібне ж із їх звалищ і продається? А ось книгарня: у вітрині виставлені христоси й мадонни, впереміш із індіанцями в перах, африканськими різьбами, а поруч розложена чарівницька літе-

ратура і... порнографічна. Але пахне, як у церкві. Що таке? Підняв голову — а над дверима куриться ладан.

Просто з наукової цікавості, хотів Совгира визначити, яких африканських племен нащадки живуть тут. Часом дивиться на тебе надзвичайної краси біблійне семітичне обличчя, з тонким орлиним носом і очима-сливами, тільки чорне. А часом — надзвичайної краси зовсім правильні нордійські риси, тільки чорні... І всі ці племена прагнуть виявляти себе якнайшумливіше. Ось при вході до базару під залізницею робиться щось шалене. Поставили американського прапора і одна б'є в бубон, дві другі пританцювують, розмахують у такт руками, так наче збираються битися, — і кричать з усієї сили. А це — релігійний мітинг. Тут же при вході в критий ринок сидять милосердні самаритянки, подають допомогу тим, що хочуть зайти в ринок, — трясуть паперовими торбами й тичуть у руки. Це — старі негритянки, закутані так, як африканські бедуїни. В ринку — оглушливий крик, усі закликають, ча-ча-ча! «Ну, й справді! — признався сам собі Совгира, — той базар, що на Першій авеню давнтавну, — просто аристократична асамблея, там кожний продавець — гордий патрицій в порівнанні з цим африканським шалом».

Цікавість Совгирина до африканської екзотики нововідкритого гетто урвалася раптом. Одного вечора повертався він додому досить пізно, і в коридорі його будинку перестріли Совгиру двоє рослих чорних молодців та й приставили бритву до горла. — Гроші! Де гроші? — Віддав... Так от чому ті попередні мешканці утікли звідси, покинули навіть оббиті бляхою двері!

Саме ото скінчилася Совгирі тримісячна стипендія. Повернувся назад до агенції *Гендімен* (ручна чоловіча праця), щоб дали яку роботу. Послали клінувати, але

аж за Волстріт, десь аж на південному березі Мангеттену. Та й знов усі знаки показують нашому вченому на давнтавн. Вгорі міста на порядне мешкання треба мати й порядні гроші. Але не буде ж він, справді, засмоктуватися знов в українське гетто, що з нього так недавно вискочив! Там трохи далі, за широкою Деленсі є ще одна відповідна до його кишені дільниця, цим разом уже жидівське гетто.

На перший погляд воно нічим не різнилося від уже знаних йому гетто, тільки трохи більше дрібних відкидьків щоденного побуту на вулицях та більше різного барахольного «бизнесу». На кожному розі, в кожному виступі, затінку, в кожних дверях щось продавалося. Як не городина й садовина, то старі суконки, піджаки й черевики та й, взагалі, всякі рештки з покинутого мешкання. Дорогі наші рідні товчки! А одна, на Орчардстріт, відтворена в цілості, як київська чи львівська. І, розуміється, оселедці, квашена капуста та солоні огірки виставлені аж на вулицю, а з кожного малого на колесах «бизнесу» лоскоче дух від кнішес і блінцес.

Тут уже нема написів «говоримо по-українському», чи «тут говорят по русски», чи «mówimy po polsku», як на кожному кроці в українському гетто. Що ви в цілком відмінному гетто, виразно і звідусіль різними кольорами моргають до вас кучеряві старожидівські написи, очолені синіми шостикутними зірками. Якщо ще неясно, то прочитайте на кінці палахкотливу мозаїку кольорів. Кіно це зветься «Палестина», а не якийсь там «Оріон». Як і в кожному гетто, тут демонструють свої національні фільми, своєю ж мовою.

Чи ще де в світі, крім Нью-Йорку, збереглися старозавітні обличчя з пейсами, коркотягами та ярмулками?

Совгира звик бачити ці обличчя тільки старими, а тут побачив, як зворушливо виглядає наївне дитяче лице з довгими коркотягами по обидвох боках лица молочно-рожевого кольору і ярмулка над ясно-невинними дитячими очима. І одежа в цих дітей середньовічна — лапсердак. Напевно, це учні хедерів, майбутні рабіни. Чи може тут всі діти ортодоксів-жидів виховуються у біблійному дусі? Саме була осіння золота пора, як Совгира оселився в цій дільниці за Деленсі, на Пітт вулиці. Одного дня все населення опинилося біля Східної ріки, і там рабіни в талесах стояли над рікою, читали із священних книг молитви й викидали всі накопичені за рік гріхи просто в ріку.

Тут уже Совгира почував себе цілком добре. Хоч зеленої деревини тут було ще менше, ніж у попередніх гетто, але після ножичка біля горла приємно було йти пізно вночі й знати, що навколо — самі люди старовинної цивілізації, нездібні на такий дуже чемний спосіб збагачення. Шкода тільки, що недовго довелося тут пожити, бо всі ці хащавини вже були призначені на злам, тут мають вирости прямокутні скелі нових будинків, обрамлені зеленими площами й молодими деревцями майбутніх гаїв.

І що воно за диво? Що не перемінить мешкання Совгира, то все потрапляє в якесь гетто. Переїхав він, щоб було ближче до роботи, — і де ж це опинився? Шанхай, не Шанхай, бо таки з Нью-Йорку нікуди не виїздив, а таке китайське все навколо. Довгі полотнища, розмаїні вертикально, щось повідають товстими черв'яками китайських написів. Де не глянеш — реклами по-китайському, дракони всюди роздзявляють пащі. І навколо — самі китайські обличчя, ці припухлі жіночисті лица з рівним, нехвилястим волоссям, з вузьки-

ми, прорізними очерет-осокою, очима. Годинами простоявав Совгира, повертаючись вранці з роботи, біля вітрин китайських крамниць. Що це за коріннячка, насіннячка тут виставлені? Що за підозрілі засушені протоплазмочки? Може то — черв'ячки, найбільші китайські ласощі? Нащо то ці грабельки на довгій ручці — щоб їсти ними всі ці китайські лагоминки, чи щоб чухати спину, бо в китайців короткі руки? На такі дрібнички Совгира звертав навіть більше уваги, ніж на розкішні китайські тканини, віяла, слонової кості різьблені химерики, порцелянові красуні та череваті мандарини, бо все те — наче з музею позичене. І вулиці ж у цій китайській дільниці! Покручені та вузькокривулясті, нерівні, ба навіть десь тут узялася горбкуватість. По ній так ніжно дріботять ніжки китаянок у національних одягах, — кімоно з розпорами на боках, — ще тільки бракувало дерев'яних підставок на тих ніжках, щоб уже була повна ілюзія: якийсь закуточок у глибинному Китаї.

А тим часом кар'єра Совгирина черепашою ходою посувалася вперед. Він таки встиг поміж клінуванням та переїздами з гетто до гетто написати блискучу працю, одну з перших у задуманій серії, що нею він намірявся підкорити свою неслухняну фортуна й скрутити їй роги раніш, як вона його. Спочатку він дістав через ІМКА (членом якої був ще з Європи) працю портера в одному з її готелів. Праця куди менш виснажлива, ніж клінування. Попрацював і портером, але недовго. Сам залишив працю, бо знову дістав стипендію, тепер уже на два роки. Щоб не марнувати часу, він знявся з китайської дільниці та й посунувся знову на аптави, цим разом добре оглядаючись на вулиці, чи не видно тут чорних облич. Хоч негри й хороші люди, але як на тисячу добрих є один із бритвочкою, то краще від них

подаді. Десь на Шістдесят п'ятій вулиці привабили його крислаті дерева, що росли вздовж хідників біля чистих, доглянутих і необдертих будинків. Приманила його ідеальна чистота, відсутність смітникових бочок на фасаді, палісади біля будинків, декоративні рослини на стінах, урни з квітами, вазонки у вікнах. Тут людину огортає відчуття європейського міста з віками усталеним солідним укладом побуту.

І він не помилився. Тут у цих домах жили німці. Совгира попав у німецьку дільницю, а в Нью-Йорку якісь такі німці, що де осядуть, то зараз плекають навколо себе дерева. От взяти б Третю авеню. З такої ж негарної вулиці голова міста (німець з походження) зробив чудову столичну авеню. І як? Обсадивши її стрункими деревами та розвиднивши неоновими світлами. Просто не та вулиця стала, а особливо, як розібрали застарілу надземну залізницю... Нову школу можна впізнати — біля неї ростуть дерева. А в тій дільниці, де німці живуть купою, то дерева вже давно поробилися крислатими й тінистими. Кажуть, у цій німецькій дільниці можна купити все те саме, що й у крамницях Німеччини, включно до тупоносих черевик на грубелезній підшві та прославленої *лівервурит*.

— То це, виходить, весь Нью-Йорк складається з окремих гетто? Якась мозаїка...

— А ви думали!.. Два роки непомітно змигнули Совгірі в німецькій дільниці. Яюсь дивно: не помічав він уже тих гетто, що в них сам недавно жив... Можна вік прожити в Нью-Йорку й нічого не знати про це велетенське місто. Є такі, що живуть внизу міста й ніколи не були у Бронкс парку... І Совгира не бачив нічого, крім своєї роботи, своєї вулиці й свого підземного поїзда. В підземках йому тепер впадала увічі тіль-

ки кольористика старих жінок. Це інтернаціональне плем'я тут вдягається тільки в юні рожеві кольори, усточка має малинові та демонстративно ігнорує кольори старечого віку. Старшого віку в Нью-Йорку, очевидно, не існує.

Дуже надіявся Совгира, що ця праця, яку він викінчує, відкриє йому двері до Колумбійського університету, — але надії й сподівання це ще не реальність. Та й знов дістав він повідомлення, що вже останній раз виплачується йому чек. А жити треба. За хату платити треба, та ще й не мало. Тому він знов вирішив шукати найдешевшого мешкання, щоб можна було докінчити роботу, поки не розпустив заощаджень. Що ж, буде працювати «приватним вченим», як не можна офіційним. Досить вже клінування, сторожування, миття вікон!

Оселився він на сході Тринадцятої вулиці у італійській дільниці, що на очах перетворювалася в порторіканську. Тут уже не було ні жидівських, ні китайських написів, а тільки: «се парля італьяно» (se parla italiano), «сі габля еспаньоль» (si habla español). Знову замиготіли кручущі гарячі кольори півдня, але італійок завжди можна впізнати по їх чорних накидках, розшитих чорними блискотками та бісером.

А що італійці народ релігійний, то на Тринадцятій вулиці в однім тільки бльокові побачив Совгира аж три каплиці з вічно засвіченою лямпадою. Кажуть, що в негритянських церквах на півдні Америки святі намальовані чорними, а чорти — білими. Не далі, як на Тринадцятій вулиці в Нью-Йорку, є каплиця з чорною Мадонною і чорним Ісусом-дитям на руках. Ця Мадонна з великим почетом обходить навколо вулиці в час осіннього італійського фестивалю. Обносять її з процесією, з оркестрою, в позолоченій ніщі під балдахіном,

як доказ того, що матріярхальне божество ніколи не покидало народнього серця й живе в ньому сотні тисяч років, живе й у Нью-Йорку на Тринадцятій вулиці. Потім Мадонна з малим Ісусом патронують протягом усього розілюмінованого свята. Стоїть ця статуя на почесному місці й кожен може прикрасити її своїм доляром. Ці пожертви-доляри гірляндами пообвішували Мадонну, а до кінця свята вона потопає в зелених долярових вінках. Оркестра влаштовується на балконі того дому, що біля нього стоїть Мадонна, і дає концерти жвавому святові, воно ж одночасно й базарчикові. Італійці виносять на вулицю ятки й столи, смажать і жарять свої національні страви, тут же публіка ласує, тримаючи в руках кольорові бальончики. Ці пухіріці вони щойно виграли на льотерії. А льотерій, ігор, виграванок, випробування щастя — повно тут, навіть вашу долю, списану на папірчику, витягне вам папуга із золотої скриньки. Святкують так цілий тиждень, із фоєрверками, ілюмінаціями, концертами, як у далекому італійському містечку чи селі. А що дітей, то не обещався! Вони всі дуже зайняті своєю особливою грою. Цілими купами сидять вони на хідниках і з величезним інтересом спостерігають слоїки з водою. В такому одному слоїку вже є багато монет, але раз-у-раз черговий хлопчисько кидає свого centa у щілинку накривки — саме ото тоді відбувається повна значення для дітей, але незрозуміла Совгирі, містерія.

Та італійців помітно витискають тут порторіканці, ця міщанина корінних мешканців острова Порто Ріко і завойовників еспанців. Дрібна, голосна й багатодітна раса, живе вона з гітарою й бляшанкою пива в руках просто на вулиці. Щоб опанувати якийсь дім, порторіканці спочатку наймають внизу невживану крамницю, і там оселюється кілька родин відразу. Потім ці родини

розселяються у будинку, у мешканнях, що їх покидають знеохочені шумливим сусідством попередні наймачі. Порторіканців так уже нашипалося в невживану крамницю, що їх не лякають ні доплати, ні підплати, аби дістатися до окремого ключа. І дивись — за якийсь час уже весь будинок заселений ними. На вигляд вони нешкідливі. Сидять собі під домом, грають у доміно, п'ють з бляшанок пиво й бренькають на гітарі, — але зачіпатися з ними не рекомендується. Кажуть, на Одинадцятій вулиці один наш хлопець перекинувся кількома жартівливими словами з порторіканкою. Одного дня він повертається з роботи, а його мешкання геть чисто пограбоване. Нічого не лишили, навіть фіранки поздирали з вікон та порізали на шматки. Знай, як зачіпати порторіканську наречену! Залишати незамкненим чогось також не радиться, а часом і замки не допомагають. А що домові поштові скриньки замикаються тільки символічно, то в домі, де жив Совгира, всі вони розбиті. Хоч він полагодив свою скриньку, поставив нового замка, та це не мало ніякого значення. Другого дня скринька була знов поламана і дверцято здерте зовсім. Хотів був почати Совгира бучу, та згадав випадок на Одинадцятій вулиці, згадав ще й другий на Сі авеню, — та й лишив так... Росту він, як знаєте, невеликого, а на авеню Сі дивно обікрали одне мешкання. Дві сестри там живе, одна висока, а друга мала. То з одержі високої злодії нічого не зачепили, а з малої все забрали до фантини.

— Та й я живу серед них, знаю. Треба з цими дітьми чарівного острова Порто Ріко жити в дружбі, — докинув той, що більше слухав, ніж говорив.

— Але як же це трудно, ще й вченому, що так потребує тиші! Радіо порторіканці люблять розпускати так, що воно кричить-роздирається на всю хату. А

вікно його межує з вікном, де вже оселилися порторіканці, бо досі було з нього тихо, а тепер — галаси. Це на додачу до тих криків, що несуться з подвір'я. Там діти бавляться у війну, бомбардування, індіан...

І коли ви йдете вулицею та чуєте якісь бубни-крики, то підійдіть ближче — побачите порторіканську *іглезію де Діос*. Перша-ліпша невживана крамниця на партері придатна для іглезії. Поставлять там стільці, накриють скатертиною столика, поприходять із бубнами, барабанами й гітарами — та й починають грати танцюристі. Вся громада вірних в такт плеще руками та бравурно підспівує, й виходить немалий хор, бо стараються якнайголосніше. Ритм і такт скоро заводить їх у шал, темпи швидшають, буйність релігійного почуття підноситься, вони вже не сидять, а стоять, кожне вже кричить щось своє, руки піднесені догори. Найголосніше кричить проповідник, часто це буває жінка. А потім все це переходить у масову гістерику, окремі завивання й несамовиті крики. Вони вже на колінах, кожне обернулося десь у свій куток і відбуває релігійну екстазу-гістерику в собі...

Тоді знов — бубни, гітари, сплески руками, спів танцюристі молитви, крики, гістерика... «Певно, моляться, щоб побільше дітей наплодити та на них діставати урядову допомогу й сидіти цілими днями з бляшанкою пива під хатою», — в'їдливо думав Совгира, бо йому ті сонми дітиськ у подвір'ї вже залили свинцю за шкіру.

І от — який дар долі! Релігійні почуття порторіканців почати летіти до неба, спершу залітаючи в Совгирине мешкання. Така іглезія заснувалася і в будинку з червоними дверима, що на них повишкрябувані серця, три рази проткнуті стрілою, себто в тому таки домі, де жив Совгира. Просто під самим його мешканням.

Вже в його хату вдирався не глухий ритмічний гуп-гуп з якоїсь далекої іглезії, а весь розгуканий концерт. Совгира пошкодував: чому в свій час не оцінив він тієї відмінної екзотики, що процвітала ще недавно в тій неживаній крамниці?

Там якийсь час жили цигани. Пообвіщували кольористими тканинами всі стіни згори донизу, — це циганські меблі. У вітрині, ще пишніше удекорованій різнобарвними плахтами, на столику розкладено ворожбитську літературу, а біля столика сидить прегарна циганка в рясних оковбирущих кольорах, — спідницях, шалях, намистах, перстнях і зап'ястках, з розпущеним волоссям... А коли Совгира зупинився раз прочитати назви кабалістичної літератури, то вона вже заманювала його рукою, обвішаною прикрасами. Щось наказово-затягальне було в тім наполегливім запрошенні. Зайдіть! Зайдіть, розкажу все ваше майбутнє! Запрошувала всіма мовами, а з-позад прекрасної ворожки визирала ще й стара корга у брудних, колись білих, спідницях. Були там і ще, і ще цигани, багато циганок і циганчат. Жінок-циганок здалека видно, бо вони замітають рясними шовковими спідницями вулицю, ходять з розпущеним волоссям, задратовані пишними шаллями, обвішані золотом-самоцвітами. Оце недавно помер їх ватажок, їхній князь. Щоб був похорон, як похорон, обвезли цигани на авті в килимах труну з покійником чотири рази навколо того бльоку, де містилася на той час їх резиденція.

Та й одної ночі цих мальовничих кочовиків не стало. Вони тихенько спакувалися й знялися, подалися невідомо куди, не заплативши за мешкання. А в покинутому сторі розташувалася іглезія із своєю несамотою звуковою екзотикою, що почала вже доводити

Совгиру до шалу... тільки не релігійного. На завершення, іглезія придбала ще й голосника. Сидить у іглезії двадцять чоловік, а проповідник у мегафон кричить так, щоб чуло двадцять тисяч осіб. Все це розсаджує стіни Совгириноного мешкання, як ті десятки дитлахів, що ними напаківана кожна кімната в цьому домі.

Цей голосник і переміг Совгиру. Але він уже й не потребував тулитися по нью-йоркських гетто, на цих безрадівних вулицях із входами, наче до злодійських леговищ, з брудними коридорами, закиданими бляшанками, з занечищеними загальними клозетами, що або без води, або вода капає просто із стелі, з поламаними поштовими скриньками, з виставленими під вікнами смітниковими кошами, з недогорілими уламками канап і матраців, де гоїдаються й верещать діти. Він дістав працю в Колумбійському університеті!

Велич і простір красвидів відкрилася його зачарованому оку, як поселився він у солідному устаткованому будинкові на десятому поверсі. Широка Гудзонова ріка, граціозна сильвета мосту Вашингтона, зелені мережі парків над рікою на горбах. А з другого боку — далека перспектива лісового масиву Центрального парку, зубців, чотирикутників, пірамід і башт хмаросягів. Рукою досягти до університету, з його атмосферою атенського Партенону, з розгонистими теракотовими площами, незчисленними широкими сходами, де гуляються людські фігурки... Сходи ці ведуть до лябораторій, заль, бібліотек, аудиторій...

Вже, хвалити Бога,виліз він з усяких гетто, добрався до вершин нью-йоркських інтелектуальних кіл. Тут були добрі традиції плекання товариських зв'язків. Був Совгира представлений професорським дамам, які дуже дбали про розвиток товариського співжиття. Для цього вони щотижня влаштовували балі чи вечірки, де

зав'язувалися ближчі знайомства, стоваришування, скріплення зв'язків, — і де піддавалась іспитові кар'єра новаків. Існував неписаний закон, що з'являтися на ці балі треба обов'язково. Одного разу Совгира якось не пішов був, то другого дня прийшла до нього додому ціла делегація дам із стурбованими лицами. Що сталося? Чи не захворів він? Чи не потрібно йому опіки? — І як не підеш? Кар'єра, такими жертвами окуплена, може стати під загрозу. Не дай, Боже, не сподобатися дамам, викликати їх невдоволення!

А признатися, то ті вечірки були нецікаві! Все в рамках офіційної ввічливости, все відміряне, все причисане... Марнотратство часу, та й годі! Совгира просто не звик до цього. Куди цікавіше було б сидіти дома та розшифровувати старогрецькі написи... І все ж таки раз у тиждень мусів викидати час на цю порожню нудьгу.

Одного дня якимось чудом пошта принесла Совгірі листа, що на ньому були записані всі його попередні адреси, і що все ж таки його знайшов. Лист був від колишньої господині мешкання, давно забутої «цьоці». Писала «цьоця» латинськими літерами, як навчилася ще в Залісцях, українські слова й повідомляла, що внучка її виходить заміж та що «цьоця» просить Совгіру прибути на весілля. Ці зворушливі українські слова збудили в Совгірі радість дитинства, налляли теплом холодні простори навколо. Сама «цьоця» з її веселими очима, щира щебетуха з незлостивим гумором явилась його очам. Ну, й як же його не піти? Справді, чого ж це має він відкидатися від українського гетто, коли в Нью-Йорку всі живуть своїми гетто? Душа просто аж благає спочити від дозованої високоінтелектуальної люб'язности серед звичайних своїх людей, що як уміють, так і веселяться. Та й не знав Сов-

гира, що так затужив за рідною простотою! Ех, треба піти, подивитися на українське весілля в Америці!

І так насміявся він на тому весіллі, як ще може ніколи, відколи в Нью-Йорку. Кілька днів потім жив цим весіллям. А не так весіллям, що було скомпоноване з українських та італійських звичаїв, як самою «цьоцею». «Цьоця» враз зукраїнізувала молодого. Італієць Річі на весіллі перетворився на Гриця, бо так називала його «цьоця». «Грицю! — гукала вона, ніяк неспроможна вимовити чуже їй Річі, — а ходи-но сюди, Грицю, вип'єш із старою чарку!» За нею всі весільні гості вже інакше й не називали молодого, як Грицем. І виходило якнайкраще. «Гриць» був захоплений своїм новим ім'ям.

Не було навіть кому розповісти про чудесну «давнтавнівську цьоцю» в елітарнім товаристві університетського балю. Не було з ким тут перекинутися словом про ряд пекучих проблем, що зароїлися вчора в його голові й якось підважили, перехнябили набік усталені погляди. А може й справді — гетто, скупчення людей, що хочуть жити серед своїх та плекати своєрідність і вишліфовувати її, може це кричуща необхідність? Бо як розбредуться наші люди по чужих гетто, то що ж тоді зостанеться? Для кого ж тоді будуть свої школи й церкви? Як не буде українського масиву, що його базу творять стихійно українські прості люди, то чи буде для кого уряджати вистави, концерти, мітинги, віча? І чи є, зрештою, залізна заслона для світоглядів? Чи не перемандровують вони, взагалі, — не тільки до українського середовища з інших, а й з українського десь у світі? Нема тут з ким про все це поговорити, посперечатися...

І все ж на університетський бал мусить іти. Вже наперед знає, що як вступить у вестибюль, при дверях

до бальної залі стоятиме череда професорських дам, зустрічаючи гостей. І заїде між ним та кожною дамою така багатопроблемна розмова: «Гав ду ю філ?, як почуваете себе?» — питатиме професорська дама із сахаринною люб'язністю, а він, скрегочучи в душі зубами від нуду цього беззмістовного запитання, із ерзацною веселістю, новозасвоєним висповідом відповість: «файн!» Спочатку протягне вгору, потім спустить голос вниз, а тоді протягне: «ф-а-а-йн!» Без жадної індивідуальної інтонації, а як механічна платівка. Як же ж достобіса нудно, нудно! В тих народніх гетто куди цікавіше веселяться, ніж у цьому університетському!

— От слухаю вашу історію, — промовив той, що сидів далі, — і думаю собі своє. Я, признаюся, люблю жити серед своїх людей. Вже тільки вийдеш на вулицю, — звідусюди чуєш свою мову і забуваєш, що навколо тебе чужина...

Це оповідання зосталось незакінчене не з вини автора. Два співрозмовці на середині цієї фрази встали й пішли... Стало виразно чути, як у темряві дихав могутній океан, висилаючи білогривих коней на пісок пляжу Коні Айленд. А мерехтлива діамантова коса наче ще далі попростувала у безмежжя морських просторів.

ЛІЛЕЇ І РЯСА

I

І знову їй приснився той сон. Скільки років підряд уже сниться він їй у різних варіаціях!

Ірина відганяє спогад про сон, намагається думати про щось інше. От хоч би дивитися на цей краєвид, що ніколи не надокучає. Зубчастий ансамбль хмаросягів Нью-Йоркського давнтавну помалу росте перед очима разом із наближенням пароплавчика до міста. Щодня бачить Ірина цей краєвид, ідучи на роботу й повертаючись назад додому. Часом у дощовій сітці, часом у присмерковій синяві, часом вирізьблений ранковим сонцем, а то — у вогняних разках електрики... І кожен раз, наче химерну казку про незнані краї.

«... І йду вулицями Києва, і всі на мене озираються та й відразу ховають зір, не хочуть бачити. Всі знають, що я вчора з Нью-Йорку, приречена. А мені серце стискається — чого я тут опинилася? Як це сталося? Як вернутися? Ні, вороття нема... Брат Микола... Сидимо на підлозі посеред кімнати під ковдрою й він шепоче: «Стіни чують... узавтра всіх нас заберуть...»

«Ні, геть від мене, ти паскудний сні! Вчепився, як шолудивий пес! — відмахується Ірина. — Думаю про Стейтен Айленд. Острів, вдвічі більший за Мангеттен. Тричі винищували індіани населення міста Річмонд.

П'ять разів купували голляндці цей острів від червоношкірих. Тепер на острові живе двісті тисяч населення і одна з них я.»

Вона оселилась на Стейтен Айленд недавно, втікала від якоїсь біди. Якесь страшне мариво нещастя зависло над нею, хоч признатися, вона так добре й не второпала, що воно таке.

... І ось вона знову йде Володимирською вулицею, а чує позад себе: «І чого вона приїхала?» Маму зустрічає, а мама одвертається, не бачить...

Яке щастя, що це — тільки сон! І чого він весь час її переслідує? Ось вона на якомусь острівці, вже війна скінчилася, і зостався лише цей малий острівець. Над головою кружляє літак, крилом зачіплюється за землю, і вони з літака бачать її, тікати нема куди... Але це тільки сон. От жила ж вона на давнтавні — і знайшла собі інше мешкання. Тут на Стейтен Айленді вона загубилась, як макове зерно.

Почалося з того, що до її сусіда, старого пенсіонера-лемка, зайшов був один Іринин знайомий. Приїхав з далекого штату, не застав її, хотів дочекатися, а доброзичливий сусід запросив до своєї хати. Гість побачив у сусіда на стіні портрети Сталіна й Молотова та й запитав: «І нащо ви цих бандитів у себе понавішували?» Сусід поскаржився Ірині: «Я хотів йому дати палицею по голові!» А Ірина на те промовчала. Нащо дратувати старого? Йому вже й так три чисниці до смерті, має сімдесят вісім років, його вже не перевчиш.

А внезабарі почала на Іринину адресу приходити репатріаційна газетка з берлінського михайлівського комітету. Написала вона на перших ковертах великими літерами червоним олівцем «ретурн» і вкинула на пошту, а другого дня ці дві коверти з яскравим «ретурн» знову лежали в її поштовій скриньці. Пішла на пошту

й сказала, що не хоче цієї погані одержувати, — там відповіли, що вона може викидати до смітника, а до ручати вони мусять. І чому це в вільній країні, де ніхто ні до чого не силує, мусиш приймати пошту, якої ти не бажаєш? Це ж і є мета цієї газетки — дати відчути, що над тобою весь час занесений нагай неволі, завис таран смерті... З дна моря дістанемо! Від нас нікуди не втечеш, ти в нас на обліку, і ми знаємо, де ти живеш, і начхать нам на те, що ти хочеш, а чого не хочеш, — газетку діставай...

Сусід-лемко вже помер, як мала вона ту незвичайну візиту. Одного разу постукав хтось у двері й запитав, чи це вона — Ірина Мартінсон. — Так. — То я маю для вас вістку. — Прошу, зайдіть!

Гість переступив поріг і знову запитав:

— Ваше прізвище за першим чоловіком було Кривошійченко і ви жили в Києві на Жилианській 22? То ваше дівоче прізвище було Осадча?

Незвичайний гість говорив чудовою українською мовою, був чемний і вишукано зодягнений. Ніяких тривожних думок не викликав. Аж тепер, справдивши, що потрапив куди треба, він привітався, сковзнув бистрим оком по кімнаті й казав далі:

— Чи маєте які вістки від вашої родини? Ваш брат Микола передає вам привіт. Він живий, здоровий, працює в Києві на відповідальній роботі, він тепер директором заводу «Хемік». Мама ваша ще жива. Другий брат, Юрій, згинув на війні. А от третій брат... Ви знаєте щось про вашого третього брата?

— Третій брат? — невторопно запитала Ірина, запаморочена навалом усіх цих новин. — Який третій?

— Так, ви мали ще третього брата, — упевнено сказав незнайомий і, звузивши очі, пильно подивився на Ірину. — Забули? Коротка ж у вас пам'ять...

Ірині різнуло по серці. Михась? . . . Загубили тоді . . . Що може цей чоловік знати про Михася, коли вони самі нічого про нього не знають?

— То я вам і про третього брата скажу, — рівним голосом говорив незнайомий. — Він живий і тепер перебуває в Америці. Ось вам його адреса, розшукайте його й самі переконаєтеся.

Після цих слів загадковий відвідувач встав і зник. Не встигла вона навіть запитати, хто ж він такий.

Ім'я, що залишив він Ірині, було зовсім чуже й незнайоме. Якийсь Авксентій Корч. Не буде ж вона їхати до якогось Корча аж у Вашингтон та питати, чи він її брат. Михась про себе нічого не знає.

Михась нічого не знає. Як же він може знати, коли не вмів тоді ще говорити, ще тільки-но починав ходити. Найстарша була між ними Ірина, вона мала дев'ять років, як мама залишила їх чотирьох на вулиці у місті, а сама пішла світ-за-очі. Це був 1933 рік, тата їхнього забрали й вивезли, з хати їх вигнали, й мама не мала чого дати їм їсти. Ледве дійшли вони з Яблунівки до міста. Наказала мама Яринці, щоб просилась у дитячий садок, щоб пильно дивилась за дітьми та щоб трималися всі четверо разом. Я прийду й заберу вас, аби тільки дістати десь пристановисько й працю . . . Знайшла вона роботу аж на Донбасі, в шахтах за коня робила, вагонетки з вугіллям возила. І справді, як тільки прийшла перша змога, розшукала дітей і забрала. Тільки Михася не було вже. Скільки не просила Яринка, щоб їх не розділяли, нічого не допомогло. Найменшого, Михася, забрали у якийсь інший дитячий будинок. Довго шукала мама Михася та й, нарешті, облишила. Може така його доля? Хай уже йому Бог помагає, хай росте десь та не знає, що він — куркульське насіння. Хай йому щастя стелеться на іншій, невідомій дорозі . . .

І от приходять якийсь незнаний чоловік до Ірини в Нью-Йорку, наче переступає через безодню років і бурхливих подій, та й каже, що Михась живий, та й подає його адресу. Що має робити вона тепер? Писати йому про це? А може то й не Михась? В Михася була одна признака, але чи є вона тепер? . . . І чому Ірина не запитала, хто цей таємничий післанець? Може таки від Михася? І як же він знав, що вона, теперішня вдова Мартінсон, і є колишня Кривошийченко, сестра братів Осадчих? Навіть її київську адресу знають! Ні, це не інакше, як друг якийсь. Може вістку переказав Микола, і цей чоловік ризикував сам, постукавши до її хати й переказуючи братове доручення? Чи може тут якась пастка на неї?

Хоч губилася в здогадах, а таки зважилася написати. Коротко. Пише близька людина. Якщо на лівій руці під пахвою є в нього знак — наче сіра мишка, — то нехай напише до неї на таку-то адресу, вона має важливе для нього повідомлення.

І на диво, за тиждень прийшла відповідь.

«Дорога сестро! — починався лист. — Так, я той, кого ти шукаєш. Але є причини, що я не можу тепер з тобою побачитися. Вони настільки серйозні, що від сьогоднішнього дня я міняю своє ім'я й адресу. На поданій адресі ти нікого не застанеш. Твій лист не може бути пересланий мені. Прийде час — я з'явлюся до тебе сам. А тепер прошу тебе — не пиши до мене й не шукай мене. Тобі теж наполегливо раджу — зміні адресу, та так, щоб знали про нову тільки ті, яким ти віриш.

Сіра миша на руці під лівою пахвою є, і нічим не можу її витравити.

Брат.»

З усіх п'ятьох частин, що з них складається великий Нью-Йорк, Ірина вибрала Стейтен Айленд. Там найлегше знайти мешкання, там простір розплився в сільську місцевість... І кому може прийти в голову, що вона живе не на Мангеттені, не в Бронксі, не в Брукліні і не на Квінсі, а саме на цьому острові? Зрештою, серед вісьмимільйонного населення великого Нью-Йорку можна все життя прожити й не зустрітися з близькими знайомими, а не то що з чимось неозначеним, без назви, без обличчя.

Хоч трохи більше часу забирає доїзд до праці, але Ірина цим не журиться. Щоранку й щовечора по півгодини пахучого океанського повітря на одному з тих пароплавчиків, що курсують між Стейтен Айлендом і Савт Фері. Вкинула в автоматичну рогачку п'ять центів і можеш сідати на пароплавчик — та й пливи собі океаном, спочивай, дивись на безмежні розлоги синіх шовків навколо, на далекі й близькі хмаросяги Нью-Йорк Сіті, на смарагдову статую Волі, що високо тримає в руці смолоскип. А тут уже й Савт Фері, Південна Переправа. Звідси ескалатором з'їжджаєш донизу і пірнаєш у вхід до підземки, а за двадцять хвилин — вже в центрі міста, за два кроки від своєї праці. Власне кажучи, звідси ще швидше й зручніше дістатися до праці, ніж із тих східних вулиць давнтавну, де вона жила раніше.

Із підземки Ірина виходить у самому серці середмістя, недалеко Рокефеллер Плязи. Але не там, де Атлас тримає земну кулю на своїх плечах і не там, де Прометей несе людям вогонь на тлі мініатюрної Ніагари, освітленої ввечорі різнокольоровими вогнями, а там на Америкас Плязі, де недавно розцвілися велетенські чотири лілеї.

Навколо Рокефеллер Плязи останніми часами умлівч виростають нові хмаросяги — саме скло, сама сталь... Задереш голову, щоб подивитися, де кінчається вгорі будинок, і нічого не побачиш, тільки вікна, вікна, вікна... З поля зору свого стейтен-айлендського села Ірина більш любить ті давніше вибудовані хмаросяги, викінчені елегантними шпилями, фестонами, золотими баштами, оздоблені зубчастими орнаментами та настінними барельєфами з античними сюжетами. Але тепер уже перестали будувати поетичні повітряні замки, а будують із реалістичним розрахунком використати всю площу поверхів на поверхах у строго геометричному стилі рівної низу догори сталевоскляної коробки. Зате партер складається не так із приміщень, як із колон-вестибюля, — здається, що всі шістдесят поверхів висять у повітрі. Ні, таки повітряні замки! А сам вестибюль вибіг аж на хідник хвилястим візерунком полірованої гранітної долівки і добігає до асфальту, де жемуться авта.

Ото ж на цьому розбриканому вестибюлі й цвітуть велетенські лілеї, лілеї з води. А може краще назвати їх прозорими настурціями? Так м'яко й природньо загинаються донизу кінцівки пелюстків, вже далі розбризкуючись у басейн звичайною водою. Цвітуть вони й вночі, але як смеркне, то стають уже зовсім фантастичними квітами — смарагдовими, аметистовими, блакитними й огнисто-рубіновими... Той вибагливий архітект, що оздобив фасад сталевоскляного хмаросягу водяним садом із лілеями та настурціями, він, видно, дуже любить воду. І ми, пішоходи, теж. Завжди там сидять на камінному бар'єрикуві басейну люди. Фотографуються на тлі хмаросягу та лілей-водограїв.

Ірина щодня проходить повз ці дива, перш, ніж дійде до бібліотеки, де працює. І хай як поспішає, а

хоч кілька хвилин посидить під своїми улюбленими лілеями. Правда, це не природні квіти, це ілюзія, але хіба все наше життя не проходить серед штучно створених речей? Озираємось навколо себе: все-все вже створене рукою людини, і без цього штучно створеного світу людина не змогла б жити. То ж коли людський розум з'єднав до купи такі дві оздоби нашого щодня, як вода й квіти, і коли це дає нам хвилини радості, — хіба це зле?

І все ж... Хоч як навколо могутньо-велично, імпозантно й модерно-казково, хоч розмах і розкіш міста мільйонів засліплює, хоч як приємно під час спеки заходити в прохолодні мармурові стіни бібліотечних заль, ходити по білих мармурах навоскованої долівки, сушити руки під фіялковим промінням електричного «рушника» (і де воно те проміння береться, тільки-но підставиш руки під ту чарівну скриньку?) — а все ж... Все це дуже приємно, відчуваєш себе обсипаною найвбагливішими дарами модерної цивілізації, але ж... Як це назвати?

Нема в цьому всьому н а с т р о ю . Все ж воно нове, щойно видумане, вчора встановлене. Ще не встигло настоятися невидною силою, що витає у нас на Україні в кожному, де не опинишся, місці.

Те почуття єдності із землею, що ходиш по ній, із вулицями, з краєвидом, з коренем — є в Києві. Ірина його завжди відчувала, хоч які жорстоко-гіркі були її київські дні. Навіть і тоді, коли заарештували її першого чоловіка, на другий день після одруження, навіть і в той кошмарний час не кидало її це почуття зв'язку із своїм коренем, почуття, що ти — часточка історії своєї землі, тієї самої, де твої предки вкладали свою частку і лишили свій невидний дух...

Нічого такого тут не відчуваєш. А ще... І Ірина думка перескочила на дрібниці. А ще оцей тутешній вічний маскарад. Борони, Боже, прийти на роботу у тому самому підряд два дні. Починаєш відразу відчувати якусь недобру зміну у ставленні до тебе, якийсь незрозумілий холодок. В їх очах ти допустилася жахливої неохайности, бо твоя одежа мусить бути щодня новенька, свіжа, щойно з крамниці, ідеально випрасувана. Або не дай, Господи, спущене очко на панчосі! Як набридло вже щоденно підготовлятися звечора на завтрашній день, ніби до церкви! І Ірина кінчила тим, що вдягала вдруге те саме, але аж через місяць, а протягом його мусила мати різноманітну й нескінчену зміну. Як багато зайвого клопоту і для чого то воно?

Або оце божевілля з обгортанням, з гарною зовнішністю покупки. Або оця різдвяна привітально-подарункова епідемія, що шаліє так довго, аж поки все рухоме майно, розкуплене в крамницях, не перекотиться у своїх чудових упакованнях через усю Америку... Це ж скільки то непотрібного додається у життя, — думає собі Ірина, — оті різдвяні картки, всякі такі чудові перев'язувальні стрічечки, золотом обгорнені коробочки, — все ж це на другий день викидається у смітникові коші.

Але таке, а не інакше життя обступає її. Не забувала й вона вчащати до крамниць, ніпати за чимось новеньким, вишуканим...

За такими дрібничковими клопатами, начебто безглуздими, але конкретними потребами блідла візита невідомої людини, стиралась і загадка загубленого брата. Сам прийде, — а не з'являється. Може це якийсь жарт, отого самого, що приходив? І знову цей сон! Такий настирливо реальний, наче не те сон, що приснилось, а

ці водяні лілеї, ці фіялкові проміння електричного «рушника», оце на кожному кроці *тенк ю*, дякую!

Як приснитися такий сон, їй здається, що за нею хтось стежить. Але ні, ніхто. В мінливій юрбі нікому вона тут нецікава. На роботі в слов'янському відділі читачі всі звичайні, вона їх бачить уже роками... Не цей же негр, що з'явився недавно й приходить читати в оригіналі твори Леніна?

2

Зубчастий ансамбль хмаросягів — башт, шпилів, рожевих скель і сірих пірамід — відпливає в сині димки, що більше віддаюється пароплавчик від Савт Фері. На деяких найвищих вікнах горить багристими відблисками навзахідне сонце, а в нижчих поземах уже замалювалися картаті ґратованки з полоненою в них електрикою. Загорнутий у сині далі шпиль Емпайр стейт б'їдінґу все більше й більше запановує над ломаним контуром міста й робить інші хмаросяги іграшковими кубиками. Статуя Волі вже запалила свій смолоскип і високо тримає його в руці, щоб злі тіні неволі не заповзли з темрявою у Нью-Йорк. Ірина обдумує прозаїчне питання, — яке взуття їй найкраще вдягнути до завтрашньої туалети. За настирливий сон вона вже не думає. Є таке повір'я: як сниться з четверга на п'ятницю і до неділі не збудеться, то сон порожній. Сьогодні понеділок.

Удома, не встигла вона перевдягнутися в хатне, як сон почав збуватися.

В дверях стояв якийсь високий чорнявий чоловік у сірому новенькому костюмі і сміявся до неї.

— Не впізнаєш?

Глянула Ірина другий раз і звереснула:

— Микола! Та невже це ти? Де ти тут узявся?

— Ну, здорова, здорова! Приймай гостей, — входив Микола вже в хату з безжурною посмішкою людини, що її нічим не здивуєш, і що має звичку смачно обідати, з гумором розважатися і соковито відпочивати. — Знайомся, це мої товариші-туристи, ми в одній групі подорожуємо по вашій капіталістичній Америці. Знайомтесь, це отець Іван, а це інженер Валдаєв з Ленінграду...

Отець Іван був у чорній шовковій рясі, на грудях мав великого золотого хреста на срібному ланцюжку. Борода плекана, русява, очі якісь прилипливі. Інженер Валдаєв з вузьким овалом лица і гострим профілем тримав у руках капелюха й начебто не знав, що з ним робити.

— А я оце думаю, — ну, як його бути в Нью-Йорку й не відвідати сестри? — говорив за всіх Микола, бо й Ірина після першого вибуху здивовання та радості не знала, що далі казати. — Дай, думаю, заїду! Так оце ти тут живеш? Сама на таке велике мешкання?

— Сама, й ніхто не ущільнює, як бачиш, — посміхалась Ірина.

Гості роззиралися по просторій хаті, а Микола сипав словами, не так розпитував, як сам розповідав. Оце дали йому за ударне виконання промфінпляну на заводі «Хемік» премію — місячну екскурсію до Америки. Культурний обмін, знаєш!.. Еге ж, еге, він тепер директором, чи й сподівався коли? Мама жива, щодня про Ірину згадує, а Юрка от нема...

«Все правда, — думає Ірина, — правду казав той незнайомий. Загинув Юрко смертю хоробрих, а Микола має добру працю, ось каже, що має власний дім із садком біля хати. Свое авто...»

Микола начебто читав у її душі.

— Ти, Яринко, не уявляєш собі, яке в нас життя стало! — життєрадісно й шумливо розповідав він, коли на столі з'явилися чарки й вино, бо гості запасливо привезли із собою пляшку червоного. — Ні, тепер уже не те, що було за Сталіна! Кожне може говорити, що хоче, вільно критикувати своє начальство. Ніхто вже не боїться, що його вночі вхоплять та в буцигарню... Мама щонеділі ходить до церкви, — знаєш, ну як її?.. — до Володимирського собору. Мама тримається молодцем, тільки за тобою дуже журиться. Плаче, просила, щоб тебе розшукав та щоб ти верталася додому. А їйбо! І чого б то я тут сидів? Чи в нас не знайдеться для тебе бібліотекарської роботи? А Київ тепер став, як квітучий парк, метро збудували вже... От побачиш...

Говорив тільки він. Отець Іван розпрасовував свою русяву бороду, а інженер Валдаєв з цікавістю розглядав Ірину.

— І ще й сама. Та ми тобі жениха маємо! — значу-що подивився Микола на товаришів. — А отець Іван звінчає...

Щось він дуже багато говорить. Ну, а як там жінка, діти? — пробує Ірина змінити тему.

— Леонід уже кінчає авіоінститут, а ота шмаркачка Зінка, уяви собі, заявила, що хоче заміж!

— Та вона ж іще мала! Я ж її отакою покинула, — відміряла Ірина від підлоги півметра.

— То й ми ж її це кажемо. Скінчи перше педагогічний інститут, а тоді будеш думати про заміж. А вона: «Хотіла б я знати, які ви були, коли вам було по вісімнадцять років!» Ну, не шмаркачка?

Ірина не може уявити собі тієї маленької Зіни дорослою дівчиною... Їй зривається з уст одне запитан-

ня, але вона не може. Щось у неї в горлі затримує слова.

— Ти не турбуйся, це свої люди, — знову вгадує її таємну думку Микола. — То що, може поїдемо додому? А ейбо! Як не сподобається, то завжди можеш назад повернутися. Тепер уже вільно, можна. Де ж це видано було колісь, щоб нас пустили подорожувати по Америці без повожатих? Чи ти вже зв'язалася з Михасем? — раптом запитав він без ніякого видимого зв'язку.

От оце саме й хотіла вона запитати. Але язик її прилипає й прилипає до горла. Оце саме й хотіла вона запитати — чи знають вони вдома що про Михася, чи був він у них і що з ним тепер робиться. Хто то був той чоловік, що приходив, дав адресу? Написала, дістала відповідь... Але що це означає? І хоче все це сказати Ірина, та подивиться в розсміяні безжурні очі Миколині — й не може.

Не довелося їй відповісти на його запитання, бо в цей час ненароком перевернулася під Миколиною рукою чарка з вином. Зчинилася невеличка метушня, Ірина побігла в кухню за чимось, щоб вибрати із скатерки червону рідину. Микола почував себе вже вдома й хазяйновито скочив за нею, порався, відчиняв важкі двері холодильника й гукав:

— Е, та тут у тебе цілий гастроном! А тягни на стіл! В нас удома теж є холодильник, нашого радянського виробу, ліпший за цей. А це що? Пральна машина? Подумаєш, таке дуже велике щастя! В мене вдома у сто разів ліпша. А що це за двері? Ванна кімната? О, до речі, я хотів би помити руки...

Ірина допомгла відчинити двері до ванної, бо там у неї ручка крутиться не в той бік. Хотіла й зачинити за Миколою, тільки щось заважало. Що воно таке? Подивилась униз, а то носок братового черевики. Пере-

вела погляд вгору — й сахнулася. Миколине обличчя було перекошене в страшній гримасі, очі божевільні, а рукою він робив якісь знаки, наче писав у повітрі. Тоді двері зачинилися.

Отець Іван також встав уже з-за столу й стояв біля етажерки з книжками. В руках у нього був том «Історії України» Грушевського. Гм! Ніколи не чув про такого історика. А де видано? В Нью-Йорку? Гм!

— Це якийсь еміграційний чи що? — питався він у Ірини, перелистуючи грубелезну книжку.

— Як еміграційний? — обурилася Ірина. — Та це ж академік Михайло Грушевський, довголітній голова історичної секції Академії наук у Києві!

— У нас такого вченого ніхто не знає...

— Багато чого у вас не знають!.. — ображено відказала Ірина.

Але отець репліки не чув, він влип очима в книжку. Розважав Ірину інженер Валдаєв. Він питався, чи не хотіла б Ірина поїхати з ними гуртом оце зараз та показати їм Нью-Йорк увечорі. Може б так вибратися на обсерваційну вежу Емпайр стейт більдінгу? Гарна ідея, правда?

— Ах, там увечорі феєрично! — вирвалося в Ірини. — Щось казкове в тих ріках вогнів від авт, що пливають унизу-внизу...

А в цей час гукав Микола:

— Що за чортові двері, як вони у тебе відчиняються?

Ірина побігла помагати і саме в ту мить, як Микола виходив, Ірина відчула, що в її руці опинилося щось скручене, маленьке. Вона одночасно відчула, що їй теж треба помити руки. — Вибачте, я зараз!..

«Прочитай і порви, спусти з водою, — було накидано схвильованою рукою в записці, що вона розгор-

нула. — Ми в смертельній небезпеці. Не вір ні слову з того, що я плещу. Мені наказано забрати тебе додому. Але ти їм потрібна тільки, як приманка, щоб зловити Михася... А йому загрожує найбільше, бо він — неповоротець. Він — майор органів безпеки, має в руках якісь важливі документи, то вони казяться й хочуть його вхопити за всяку ціну... Жени нас усіх із хати! Я не знаю, що буде зі мною, як не виконаю наказу, але ради пам'яті нашого замученого тата... Жени нас! Порви, спусти з водою...»

Підмалювавши насвіжо уста, безжурно усміхнена вийшла Ірина з ванної кімнати. Досі вона була розгублена, млява, не знала, на яку ступити, як це все розуміти. Ця несподівана зустріч із братом вдарила по її найпотаємніших струнах... Нінащо всі тутешні комфорти, полетіла б до Києва, щоб дихати тим повітрям, ступати ногами по тих хідниках, дивитися на чернігівські ліси з Володимирської гори... Мама ж там! Записка, щойно знищена, вдарила по інших... Вийшла Ірина до гостей вже не та.

А Микола, що тим часом весело щось розповідав інженерові Валдаєву, поки отець Іван читав, побачив сестру й знову запитав:

— То як? Може кинеш оце своє американство? А їйбогу, вертайсь додому! Що ви на це скажете, отче?

— Я б радив, — не підіймаючи очей від книжки, відказав отець Іван. — Звичайно, що нема краще, як удома, на своїй землі.

— А тим часом, — вставив інженер, — сестра ваша обіцяла нам показати Нью-Йорк і ми зараз їдемо...

— Повечеряймо! — сказав Микола.

— Там десь заїдемо в ресторан і повечеряємо, — вирішив вже інженер Валдаєв і встав, узяв свого капелюха.

— Спокійно! — сказала Ірина й сіла вигідно в кріслі. — Я вам нічого не обіцяла. Я нікуди не поїду. Чого це ви за мене розпоряджаєтеся? — кинула вона в бік інженера. — Я тут господиня!

— Ми запізнюємось! — наполягав інженер, стоючи вже біля дверей.

— І нащо ви... — почав отець Іван і закрив книжку та кинув її боком на етажерку, запитливо подивившись на інженера.

Ірина балянсувала на тонкій павутинці, що от-от може урватися. Сказати, виговорити цим людоловам! І за тата, що замордували, і за маму, що за коня робила у шахті, і за Михася, і за їх страшне дитинство, і за понівечену її молодість, і за Миколу, що оце сидить тут і бреше. Сказати! Вигнати! Покликати поліцію! А що буде з Миколою, з мамою, з його родиною? Покірно піти з ними на заріз? Пообіцяти, що приїду, та й попастися в пастку? Тоді я вже буду їхня, шантажуватимуть мене далі... Що сказати?

— І нащо ви таку... — знов почав отець Іван, уже стоючи біля дверей, готовий до виходу, але в цю мить Ірина знайшла, що сказати. Вона й сама не знала, де в неї взялися ці слова:

— Дурна б я ото їхати! Я, що звикла мати щодня інше вбрання, я поїду? Ходімо, я покажу вам! Мої шафи тріщать від убрань, а ви хочете, щоб я знов одну сукню перелицьовувала сім років? Що я там не бачила? Черг? Я тут звикла, що двері крамниць самі передо мною розчиняються. Мені до хати занесуть, як я хочу щось мати, ще й подякують! — Ірина ще вигідніше вместилася в кріслі. — Я люблю навколо себе комфорт, а в вас там що? Продадуть тобі кіло помідорів, та й май при собі газетку, щоб було в що загорнути, бо в жмені ж не понесеш. Та ви знаєте, що тут для нас,

споживачів, ціла промисловість працює, на одну тільки пакувально-обгорткову потребу? Існують спеціальні крамниці із стрічками, з обгортковим папером найпривабливіших кольорів і рисунків, — щоб ми могли одержувати й дарувати друзям королівсько гарні дарунки. Тут усе для мене, зараз, реальне, а не якийсь плякат «Добробут майбутнього», що весь час утікає перед тобою...

— То ти вже боїшся наших труднощів? — згукнув Микола, коли вона перевела дух. — Оце така моя сестра? — і безрадно розвів руками.

— В Америці ніхто, крім злочинців і бандитів, нічого не боїться! Якби я боялася, то ви б і хвилини не були в моїй хаті! — відрубала Ірина, недвозначно поглядаючи на телефон. — Це вільна країна й кожен живе таким життям, яким собі хоче!

— Брось, Коля! — кисло сказав інженер Валдаєв. — Нам таких міщанок не треба! — Пашлі, Ваня!

— Накрашенная дура! — додав отець Іван, він же й Ваня в шикарній рясі. — Всяку дрянь тримає в хаті, різних фашистів Грушевських!

— Геть звідси, рясо! — зірвалася розлючена Ірина з крісла, забувши, що вона балянсує по павутинці обережності. — Скажи там, що я приїду! Я приїду до Києва тоді, як у всіх бібліотеках на полицях вільно стоятиме «Історія України» Грушевського. Так само вільно, як тут у всіх безкоштовних публічних бібліотеках стоїть ваш Ленін. Ніхто тут цього не боїться. А ви боїтесь...

— Вона п'яна? — зовсім уже розгублено сказав Микола.

— Так, я п'яна! Я шалено п'яна від безмежного почуття свободи, я п'яна волею казати все, що мені захочеться, вам увічі! І робити, і думати все, що мені за-

хочеться!.. — гукала Ірина вслід за гістьми, що сходили вже поспіхом сходами коридору донизу.

Вся тремтячи від збудження, Ірина постояла кілька хвилин, затуливши лице долонями. Аж тоді тільки прислухалась до самої себе. Там щось гуло, клубок змішаних почувань. Радість — наче от щойно падала в прірву і затрималась жива, ціла. Це ж у неї в хаті була смерть! Страх — таки страх! — що ж тепер Миколі буде? І шалений регіт: ну, й придумали ж! Ряси на себе понадягали! От уже про рясу нічого в її снах не було...

СЛОВНИЧОК ЖАРГОНІЗМІВ,
що трапляються в цій книжці.

- Аптавн* — горішня частина міста.
Афідавіт — письмове свідчення під присягою.
Бедрум — спальня.
Бил — рахунок.
Бой френд — приятель, коханець.
Блінцес і кнішес — вироби з тіста.
Бом, бомка — бродяга.
Бос — господар.
Вакуум-клінер — машина до чищення, пилосмок.
Вацумери — в чім справа? (перекручене з «ват із дзе метер» = «what is the matter»)
Віндов... «Зачіні віндов, бо чільдренята засікенют» — «Зачини вікно, бо діти застудяться».
Габбі — улюблена розвага, пристрасть.
Гай! — Вітаю!
Гепі — щасливий.
Давягавн — долішня частина міста.
Дацо — це все. (Перекручене з «дзет із ол» — «that is all».)
Департмент стор — універсальна крамниця.
Дженітор — двірник.
Джу — жид.
Діпі (displaced person) — переміщена особа.
Доместік — хатня робітниця.
Емпайр стейт білдінг — назва найвищого хмаросягу в Нью-Йорку.
Ес, ме-ем... — Так, пані...
Іглезія де Діос — церква.
Камікси — комічні картинки з короткими написами під ними.
Кара — авто.
Кейк — торт.

Клінувати, клінування — чистити, чищення.
Ковгерлс — дівчата-верхівці (жартівливо).
Контри — сільська місцевість.
Крос мі, пліз! — Переведіть мене на другий бік вулиці, прошу!
Ледіс — пані. (множ.)
Лівервуршт — один з гатунків німецької ковбаси.
Лівінґрум — вітальня.
Лисен! — слухай!
Мапа — швабра.
Меморіал дей — Пропам'ятний день, американське державне свято, що припадає на 30 травня.
Муфуватися — переїжджати на нове мешкання.
Никл — п'ять центів.
Нат со гуд — не зовсім добре.
Овертайм — наднормована праця.
Оперейтор — той, що працює (шиє) на машині.
Офіс — канцелярія.
Портер — швейцар, придверник.
Праджект — проект. В тексті — ансамбль нових домів, збудованих за одним пляном.
Райд — виїзд.
Рент — платня за мешкання.
Ретури — зворот.
Сальон — корчма.
Сексі — підкреслена статевість.
Скатч — шкотський віскі.
Сорі — жаль мені! Вибачте!
Сошіял секюріті — соціальне забезпечення.
Спонзор — поручитель.
Стап! — Спинись!
Тавн — місто.
Форледі — старша робітниця.
Форман — старший робітник, десятник.
Фрі кантрі — вільна країна.
Шапа — майстерня, цех.

ЗМІСТ

	Стор.
<i>Від авторки</i>	5
<i>Діямант</i>	7
<i>Гепі</i>	22
<i>Мрія здійснилася</i>	26
<i>Заплутана ситуація</i>	30
<i>Таємниця кріселка</i>	35
<i>Сушені сливи</i>	42
<i>Ілюзорна реальність</i>	48
<i>Против воли, против воза</i>	55
<i>Хто тут нормальний?</i>	63
<i>Контрасти</i>	69
<i>Жіноча балакучість</i>	77
<i>Щур іде на червоне світло</i>	86
<i>Пристрасть рожевого каменю</i>	93
<i>Пригоди Ганчиної торби</i>	101
<i>Єс, ме-ем!</i>	110
<i>Ілько Алґонкін</i>	119
<i>Бальова сукня</i>	128
<i>Нема полички</i>	133
<i>Що ж таке щастя?</i>	135
<i>Мозаїка</i>	139
<i>Лілеї і рясa</i>	159
<i>Словничок жаргонізмів</i>	177

ЦІЄЇ Ж АВТОРКИ:

Діти Чумацького шляху — роман у 4-х томах

Мана — повість

Велике Цабе — повість

Багато неба — збірка нарисів

Хрещатий Яр — роман-хроніка

Епізод із життя

Європи Критської — феєрія

Вічні вогні Алберти — репортаж

Жадоба — оповідання